

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filosofie a společenských věd

Myšlení člověka a "myšlení" stroje
Bakalářská práce

Autor: Petr Scheuer
Studijní program: B6101 Filozofie
Studijní obor: Filosofie a společenské vědy
Vedoucí práce: Prof. RNDr. Jaroslav Peregrin, CSc.

Hradec Králové, 2011

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Zadání bakalářské práce

Autor: Petr Scheuer
Studijní program: B6101 Filozofie
Studijní obor: Filozofie a společenské vědy
Název závěrečné práce: **Myšlení člověka a "myšlení" stroje**
Název závěrečné práce AJ: Man's Thought and Machine's "Thought"

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

V rámci současné filosofie myslí stále neutuchá diskuse zahájená Alanem Turingem a týkající se otázky, nakolik může dávat v principu smysl prohlásit o stroji, že myslí. Turingovou odpovědí, stejně tak jako odpovědí mnoha dnešních funkcionalistů, je v podstatě to, že tomu nic nebrání; proti tomu však stojí celá řada filosofů (Searle, Penrose, ...), kteří prohlašují, že to smysl nedává, neboť lidské myšlení je natolik kvalitativně odlišné

od čehokoli, čeho se můžeme dočkat od stroje, že ty dvě věci nikdy nebude možné položit na stejnou rovinu. Cílem práce má být prozkoumání argumentů obou stran a zaujetí kritického stanoviska. Penrose, R. (1997): *The Large, the Small and Human Mind*, Cambridge University Press, Cambridge; český překlad Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl, Mladá fronta, Praha, 1999. Searle, J.R. (1984): *Minds, Brains and Science*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.); český překlad Mysl, mozek věda, Mladá fronta, Praha, 1994. Turing, A. (1950): "Computing Machinery and Intelligence", *Mind* 59, 433-460; slovenský překlad "Počítací stroje a inteligence", in E. Gál a J. Kelemen: *Mysel/Telo/Stroj*, Bradlo, Bratislava, 1994. Havel, I. M. (2001): "Přirozené a umělé myšlení jako filosofický problém", In: *Umělá inteligence III*. (V. Mařík a kol., editoři), Academia, Praha, s. 17-75. (Též www.cts.cuni.cz/reports/1999/CTS-99-11.htm)

Garantující pracoviště: Katedra filozofie a společenských věd, Filozofická fakulta
Vedoucí práce: prof. RNDr. Jaroslav Peregrin, CSc.
Konzultant:
Oponent: Mgr. Ondřej Švec, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 28. 5. 2010

Datum odevzdání závěrečné práce:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval (pod vedením vedoucího práce)
samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

úterý, 19. červenec 2011 v Libřicích

Petr S c h e u e r

ANOTACE:

SCHEUER, PETR. *Myšlení člověka a "myšlení" stroje*. Hradec Králové : Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2011, 113 s., Bakalářská práce

Otázka, na niž práce hledá odpověď, se ptá, zda je principiálně možné, aby stroje (třeba až někdy v budoucnu) disponovaly něčím, co bychom bez výhrad byli schopni přijmout jako opravdové, úplné, skutečné myšlení. A částečně snad odpovím i na „podotázky“, jako, zda je myšlení pouze a výhradně lidskou výsadou, zda je podmíněno biologicky – a jestli „biologická funkce“ je kategoricky vyloučená u stroje, a pokusím se naznačit možnosti (a problémy) nahlížení na rozdílnost stroje a živého organismu, respektive obecně na život jako takový.

Není cílem této práce dávat odpovědi, nýbrž spíše připomenout otázky s tématem související, které jsou (obvykle) vyřešeny tvrzením, nebo předpokladem, že „to je tak a tak“, a nebo jsou ignorovány coby nezodpověditelné – a tedy „jakoby“ nepodstatné.

Klíčová slova: *mysl – rozum – stroj – myšlení*

ANNOTATION:

SCHEUER, PETR. *Man's Thought and Machine's "Thought"*. Hradec Králové : Faculty of philosophy, University of Hradec Králové, 2011, 113 pp., Bachelor Degree Thesis.

The question I address in the text concerns the possibility of "thinking machines", i.e. the possibility of a future machine displaying something we will be able to classify as real, full, true thought. I take this question to yield several "subquestions", such as whether thinking is only and exclusively human matter, whether it is biologically conditioned, and whether such a "biological conditioning" is beyond the reach of any kind of machine, and try to outline the possibilities (and problems) of looking at the diversity of machines and living organisms, or otherwise to life itself, in general.

It is not the aim of this work to give answers, but rather pointed questions related to the topic, that are (usually) settled the claim or assumption that "it is so and so", or they are ignored as unanswerable - and thus "seems" irrelevant.

Keywords: *Mind – understanding – Machine – thinking*

OBSAH

ÚVOD.....	7
1 VYMEZENÍ POJMŮ.....	13
1.1 Mysl, myšlení, vědomí, rozum.....	13
1.2 Stroj.....	14
1.3 Život.....	15
2 MYŠLENÍ – PŘEDBĚŽNÉ OTÁZKY.....	17
2.1 Co je živé?.....	17
2.1.1 Život u člověka.....	18
2.2 Pochyby o poznatelnosti.....	20
2.2.1 Pohled na vědu.....	20
2.3 Božská podstata myšlení?.....	23
2.3.1 Vědecký pohled.....	25
2.3.2 Nevědecká pochybnost o vědeckých jistotách.....	28
2.4 Člověk – zvíře – stroj.....	29
2.4.1 Strojové myšlení.....	30
2.4.2 „Rozum“ zvířete.....	32
2.5 Evoluce myšlení.....	34
2.5.1 Co přináší abstraktní myšlení?.....	36
2.5.2 Problém morálky.....	37
3 MYŠLENÍ „SAMO O SOBĚ“.....	40
3.1 Něco „chemie myšlení“.....	41
3.2 Kdy a jak myšlení vzniká?.....	42
3.3 Je „já“ nutnou podmínkou myšlení?.....	46
3.4 Myšlení a jeho „vnitřní organizace“.....	48
3.4.1 Vztah myšlení a rozumu.....	49
3.4.2 Vládne mysl rozumu?.....	50
3.4.3 Hypnóza.....	52
3.4.4 Vernunft a Verstand.....	53
3.4.5 Platónský svět idejí.....	53
3.4.6 Možnost poznat „mysl myslí“.....	55
3.5 Tělo a mysl.....	56
3.5.1 Dualismus.....	58
3.5.2 Centrální, všeznalý a vševědoucí systém?.....	59
3.6 Svoboda a nutnost.....	61

3.6.1 Před-hodnocené rozhodnutí	63
4 ÚLOHA JAZYKA PRO MYŠLENÍ.....	66
4.1 Jazyk a mysl.....	66
4.2 Původ řeči (jazyka).....	68
4.2.1 Jazyková pravidla.....	69
4.2.2 Jazyk a svět.....	71
4.3 Co znamená rozumět?.....	72
4.3.1 Víme, o čem mluvíme?.....	73
4.3.2 Je možno pochopit jazykovou hříčku v cizím jazyce?.....	75
4.3.3 Jsou jazyková pravidla daná citem?.....	76
4.3.4 Jazyk jako obraz pocitů.....	78
4.3.5 Je pouze jedna pravda?.....	80
5 HISTORIE MYŠLENEK O MYŠLENÍ STROJE.....	82
5.1 Empirický a fenomenologický pohled.....	83
5.1.1 Pohled z nitra a pohled z vnějšku.....	84
5.2 Turingův stroj.....	86
5.3 Gödelova námitka.....	87
5.4 Čínský pokoj.....	88
5.5 Emergence myšlení.....	90
5.5.1 Konekcionistický a evoluční přístup	91
5.6 Poslední vývoj.....	93
5.6.1 Heterofenomenologie a neurofenomenologie.....	95
5.7 Lidský stroj nebo strojový člověk.....	96
5.7.1 Eliza.....	98
6 MŮŽE LIDI SOUDIT ČLOVĚK?.....	99
6.1 V čem je rozhodování člověka nenahraditelné?.....	99
6.1.1 V čem by byl lepší stroj?.....	100
6.1.2 Syntéza kladů.....	101
6.2 Zákon	102
6.3 Strom a jeho ovoce.....	103
6.3.1 Jsou soudci také (jen) lidé?.....	103
6.4 Co je spravedlnost?.....	105
6.4.1 „Pojistka“ spravedlnosti.....	106
6.5 Stroj-soudce?.....	109
ZÁVĚR.....	110
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	116

ÚVOD

Začnu asi nevhodně, ale o to možná účinněji vtípem:

Rodiče jsou v porodnici po náročném porodu, kdy bylo dítě odvezeno z porodního sálu a ani matka je ještě neviděla. Oba tedy touží dítě konečně spatřit. Lékař je vede k jednotce intenzivní péče a opatrně k nim promlouvá, že stav dítěte je nezvyklý a mají se připravit na překvapení... „Žije!“ ptá se matka. „Ano,“ pokrčí lékař rameny a smutně dodává, že ovšem, bohužel, nemá nožičky, že ani s ručičkami to není v pořádku, a vlastně že mu toho chybí mnohem víc. Nad tím však rodiče jen s úsměvem mávnou rukou: „Je to naše dítě, budeme je milovat, i kdyby tisíckrát nebylo dokonalé!“ Nakonec stojí přede dveřmi, lékař ještě na okamžik zaváhá, než je otevře – a tam, uvnitř, leží na malé posteli jen samo lidské ucho. „Pepíčku!“ vrhne se k němu matka. „Nemluvte na něj, je hluchý,“ ozve se lékař.

Odhlédněme od toho, zda je ten vtíp zruďný nebo jen drsný; pro účely této práce je obsahově příznačný:

Jak se totiž pozná člověk? Podle čeho?
Proč ucho člověkem být nemůže? A nebo může?
Proč stroj nemůže mít lidské myšlení? A nebo může?

- - -

Téma práce, jímž je *myšlení člověka a „myšlení“ stroje*, se ptá na *možnost* „myšlení“ stroje, respektive dává úkol srovnat to, co máme za *myšlení člověka*, s tím, co dokážeme (třeba jen teoreticky) vytvořit jako „*myšlení*“ *strojové* – a určit, zda mezi tyto dvě entity je možno vložit symbol ekvivalence.

Jinak řečeno, chápu téma jako otázku, zda je možné, aby si stroj a člověk mohli spolu povídat; tak, aby to OBĚMA přineslo POCIT.

Nejprve bude, samozřejmě, nutné si ujasnit, co je *myšlení*; co je *stroj* – a čím se liší od *člověka*, jak se od *člověka* vždy a nutně liší *zvíře*, co je *život* – a jestli *stroj* nikdy, za žádných okolností nemůže být *živý*, a tak dále. Tyto otázky, oč se zdají být samozřejmější, o to více jsou složité. A já budu, samozřejmě, odpovědi jen navrhopvat, nikoli dávat.

O některých uvedených rozdílech měla minulost celkem jasno. Díky Bohu. Kupříkladu

Jan Amos Komenský říká:

Nuže, naší předností proti živočichům není větší harmonie těla, lepší strava a požitky, nýbrž vyspělejší duše. Vždyť tělesnou krásou, hbitostí, silou a odolností někteří živočichové člověka daleko předčí, stejně jako požitky žaludku či smyslů. Avšak člověk nepřestává být člověkem, ani když jeho tělo je ohyzdné, nemotorné, slabé a nemocné, když hyne a ztrácí tělesnou přitažlivost.¹

My však dnes už Boha, ani tak jasno nemáme. Kdybychom měli před sebou dospělého šimpanze a lidského novorozence, museli bychom se, prý, držet „vzhledu“, abychom nepřiradili lidské vlastnosti (racionálně, leč nesprávně) dospělému šimpanzovi, který patří do kategorie bytostí s vědomím, na rozdíl od lidského novorozence, který ještě nějakou, nikoli zanedbatelnou dobu, vědomí prý vůbec nemá. Pokud bychom měli volit mezi těmito dvěma „osobami“ jednu, kterou zachráníme, museli bychom, prý, eticky volit dospělého šimpanze.² Přesto by pro každého člověka byla volba nejspíš jasná – a opačná: dal by život dítěti, protože by v něm viděl (budoucího) člověka.

Ovšem mít před sebou vzhledově dokonalou robotickou napodobeninu člověka, podle vzhledu bychom jeho „lidskost“ určit nemohli. A nebo hypotetický robot, který by prošel desítkami let „vyspívání“ a „dospívání“, který by od „novorozeneckého“ počátku, kdy by byl robotem „bez vědomí“, postupně nabýval a zpracovával vnější podněty, na nichž by si budoval a upravoval reakční zákonitosti – co ten? Nebo robot, jehož řídicí systém by se složitostí blížil lidskému mozku? Robot, stroj – jen řízený systémem podobným našemu „řídicímu centru“.

Jen pro lepší představu:

Ukázkou složitosti neboli komplexity nervového systému může být síť hlístice oblé (*Caenorhabditis elegans*), malého červíčka, oblíbeného modelu genetiků a neurobiologů. Tvoří ji pouhých 302 nervových buněk. Mezi nimi je 600 elektrických a 5000 chemických synapsí.

A teď pozor:

V genetické informaci hlístice byly zjištěny oblasti, které mohou kódovat 80 různých druhů draslíkových „kanálů“ (to jsou molekuly v buněčném obalu, které se otevírají a zavírají úměrně míře elektrického napětí obalu a úměrně koncentraci draslíku), 90 druhů receptorů citlivých na různé druhy látek, které se na ně mohou navázat (receptor je chemická anténa v obalu buňky; vazba nějaké látky na receptor, například hormonu nebo léku, ale i viru ovlivní chování buňky), a přibližně 1000 receptorů vázaných na G-proteiny (ty se dají přirovnat k informačním žebříkům vedoucím do nitra buňky; vazba nějaké látky na tento typ receptoru rovněž ovlivňuje chování buňky).

Je zřejmé, že klíčem ke složitému chování je právě tato komplexita.

Stojí za připomenutí, že nervový systém hlístice oblé je tvořen 302 nervovými buňkami, lidský mozek jich může mít 100 miliard.³

1 Komenský, J.A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských I.* s. 81

2 Singer, P. *Animal Liberation. Die Befreiung der Tiere.* s. 16 – zde autor tvrdí, že pokud bychom byli nuceni volit smrt pro jednu či druhou bytost, museli bychom morálně nechat žít šimpanze a nikoli novorozence

3 Koukolík, F. *Já, o vztahu mozku, vědomí a sebeuvědomování.* s. 23

Připustíme-li takhle složitý fungující stroj, museli bychom, myslím přejít k životu jako jedinému znaku rozdílnosti mezi strojem a člověkem – abychom vůbec mohli rozlišovat, kdy mluvíme o stroji a kdy o člověku.

Život je, zdá se, to jediné, co se vzepřelo zákonu, „přikazujícímu“ veškerenstvu směřovat vždy „dolů“, od stavu uspořádanějšího k chaotičtějšímu⁴; vše se rozpadá a chátří – s jedinou výjimkou, již je život, který je (prý) stále lepší, pestřejší, různorodější a dokonalejší.

Podle evoluční teorie dala náhodná mutační vylepšení z ničeho vzniknout jakési „knihovně návodů“, která řídí chování všech jednotlivých buněk a umožňuje jim jejich uspořádanost udržovat, nebo ji dokonce vylepšovat. Co ta „knihovna“ přesně obsahuje, to nevíme – ale že „chování“ buněk podléhá nějakému řádu, nebo že v pohlavních buňkách je „zakódován“ celý člověk, to je, myslím, nesporné.

A mohl by stroj vybavený takovouto „knihovnou návodů“ myslet?

Člověka dělá člověkem *myšlení*. Specifické *myšlení*, jakého není schopno žádné zvíře. Ale mohl by ho být schopen stroj? A kdyby uměl myslet racionálně jako člověk – nechybělo by mu něco i potom?

Není tomu tak, že se člověk od zvířete liší právě oním racionálním, „strojovým“ myšlením? Zdálo by se, že ano; soudě podle toho, že stroj je lidským dílem, tedy, zřejmě, stvořeným k obrazu člověka, podle jeho schopností a možností.⁵

Je ale naše racionální, matematické myšlení čímsi jedinečným, nebo mají i zvířata „svou“ matematiku?

Čmeláci, například, musí při shánění potravy řešit složitý matematický problém, jak najít obléhat co nejvíce květin nejkratší cestou.⁶ Podobný úkol jistě umí vyřešit i člověk – ovšem za pomoci počítače a specializovaného softwaru; sám by to nezvládl. Čmeláci však dovedou „spočítat“ nejkratší dráhu mezi různými body, tak, aby každý navštívili jen jednou, aniž by k

4 vědecká obec mluví o (empirickém) zákonu všeobecné entropie (druhá hlavní věta termodynamická); intuitivní hodnocení empirických vjemů nachází toto všeobecné směřování k nižší uspořádanosti všude kolem sebe – s jedinou uvedenou výjimkou

5 jak píše Ivan M. Havel ve stati *Přirozené a umělé myšlení jako filosofický problém*: „Vlastně i samotná von Neumannova architektura počítačů byla motivována Turingovým teoretickým modelem univerzálního výpočtového stroje, při jehož návrhu Turing nejspíše vycházel z reflexe, jak on sám, matematik, by postupoval při řešení matematického problému nebo při provádění výpočtu. Za relevantní přirozeně považoval jen tu část řešení, která je v zorném poli vědomí, kde se jeví jako sériový proces, a to nezávisle na nepochybně paralelní povaze procesů na neuronové úrovni. Není divu, že organizace počítače a některé běžně užívané algoritmy nám tolik připomínají přirozené myšlení.“

6 Royal Holloway University of London, *Tiny brained bees solve a complex mathematical problem*,

tomu potřebovali matematiku, aniž by potřebovali pojmový aparát – a dokonce, aniž by měli k dispozici rozum.

A nebo je ta „čmeláčí“ cesta k cíli také jen strojová, přičemž my ji pouze (zatím) nedokážeme popsat?

Myslím, že by bylo možno přijmout názor, že živý tvor je jinak (ve smyslu jiným, nám neznámým způsobem) naprogramovaný stroj. Ovšem vyžadovalo by to, zřejmě, jiný pohled na strojovost, na program – neboť pokud by ten mohl vést k nepředpověditelným výsledkům, jaké známe z lidského, ale zřejmě i zvířecího chování, pak by závaznost, *nepřestoupitelnost*⁷ strojového "předpisu" nemohla vést jen k „bodu“ coby možnému výsledku, ale k „ploše“; "předpis" by určoval spíše vymežující „mantinely“, než striktní, jasně a přesně daný cíl.

Něco takového mohl mít na mysli již *Epikuros*, když mluvil o *parenklizi* coby odchylce od (striktní) nutnosti pohybu atomů; možná nemělo jít o projev jakési „svobodné vůle“ atomů, ale jakoby o jejich „změkčení“ - vyjmutí z prostoru, kde platí (matematicky) idealizovaná pravidla a zákony, protože svět není matematicky ideální.

Možná by stačilo jen rozšířit obzor; rozšířit množství uvažovaných (hodnocených) kritérií a akceptovat (napodobit) paralelnost jejich zpracovávání včetně pravidel pro hierarchizaci možných závěrů, tedy určování priorit. Nebo, možná je "předpis" (program) pro zvíře i pro člověka „napsán“ do všech podrobností – a neočekávatelnost výsledku dávají proměnné, nikoli vlastnosti programu – přičemž proměnnými jsou nejen vnější vlivy, ale i vlastnosti *nositele programu* .. ačkoli .. vlastnosti čeho by to měly být? Hmoty?⁸

Možná se dá říci, že člověk je *stroj s cítěním zvířete*, a (nebo) *zvíře s myšlením stroje*.

Cítí ale zvířata?

Bolest, chápanou jako neuronální reakce, jako dráždivý „vzruch“ buněk, tu jistě. Jenže co je drážděno? Čím je podráždění *vnímáno*? Zvíře rozhodně ucítí, když je něco zabolí – ale „kdo“ to cítí, nebo „kde“ se to cítění nachází? Má zvíře své „já“? A trpí zvířata „psychicky“? Není psychické utrpení to, co se dá vyvolat uměle, vzpomínkou nebo představou? A jsou toho zvířata schopna? Domnívám se, že není žádný důvod tvrdit, že „já“ je produktem rozumu; toho rozumu, kterým se člověk odlišuje od zvířete – a pak by zvířata (jakési) své „já“ měla mít, byť nevyslovené a nesdílené. Alespoň platí-li evoluční teorie.

7 nepřestoupitelná pravidla chápu jako skutečně nepřestoupitelná, neporušitelná za žádných okolností; hledání nejvhodnějšího řešení výběrem z možností, které je možno vykládat jako „vůli“, z toho nevybočuje

8 více v kapitole *Svoboda a nutnost*

Každý asi ví, že skutečně nová, objevná myšlenka, nápad, přichází sám; že je to vnuknutí, dar, který se z mozku nedá vyždímat. Přichází nečekán; třeba poté, co vám spadne na hlavu jablko, jako se říká o Isaacu Newtonovi, nebo ve spánku, v polospánku, v klidu .. když mozek „pracuje sám“.

Při spánkové REM fázi, kdy spíme nejhloběji, naše svaly jsou vypnuté a jsme doslova odpojeni od zevního světa, jsou některé části mozku bouřlivě aktivní, obdobně, jako se namáhají, když zpracovávají velké množství informací z vnějšího světa. Předpokládá se, že tehdy mozek zpracovává informace, třídí je a ukládá do dlouhodobé paměti.⁹

Zřejmě nikdo nebude tvrdit, že mozkové procesy ve spánku ovládneme. Přesto na jejich práci stavíme své další budoucí úvahy a jejich závěry. Skutečnost, že si nepamatujeme přesně to, co jsme viděli, slyšeli nebo četli, ale jen to, co jsme si z vnímaného vybrali a co jsme nějak zakomponovali do svého vědomí, je obecně známá. Ovšem toto „naše“ vybírání a uspořádávání probíhá nevědomě, z větší části dokonce zřejmě až ve spánku. Nebo, podobně v kritických situacích dojde u člověka k jakémusi zablokování; člověk, jemuž tramvaj ujela končetiny, si své poškození neuvědomuje – mozek prostě „nepříjemné vjemy“ odfiltroval.

Kdo že to udělal?

Mozek?

Ale kdo to je, že *s námi* takhle zachází? A s kým „s námi“? Kdo jsme, když nám náš mozek dělá takové věci?

Nemůžeme s jistotou vyloučit existenci čehosi analogického myšlení například u stromů, nebo u celých systémů (mraveniště, planetární eko-, nebo bio-systém); například mraveniště by se zřejmě bez velké nadsázky jako myslící systém dalo označit¹⁰, my ho jen „degradujeme“ konstatováním jeho instinktivní podstaty – přičemž povýšeně přehlízíme otázku, nakolik je i lidské konání instinktivní, tedy nakolik se své skutky řídíme rozumem, a nakolik náš rozum pouze dohledává racionální odůvodnění pro naše instinktivní činy.

Nebudu ale tvrdit, že mraveniště je schopno něco nového vymýšlet, mít sny, představy, vize, cíle – že si uvědomuje svou individualitu, své "já".

U člověka o tom však, zřejmě, nebudeme pochybovat; nějaký podvědomě vnímaný rozdíl tu tedy jistě bude.

9 Koukolík, F. *Já, o vztahu mozku, vědomí a sebeuvědomování*. s. 32-39

10 Koukolík, F. *Mozek a jeho duše* s. 234

Činnost předcházející tomu, že květina zavře svůj květ (=vyhodnotila, že den skončil), nebo že termostat vypnul topení (=vyhodnotil, že je už dosti teplo), by se dala nazvat vědomým hodnocením. Naše vědomé hodnocení je ale jiné. Tím, že má vědomí – a sice vědomí sebe samotného, svého "já", jako měřítka a vymezujícího zorného pole pro vše ostatní.

Ale kde to „já“ najdeme?¹¹

11 více v kapitole *Je „já“ nutnou podmínkou myšlení?*

1 VYMEZENÍ POJMŮ

1.1 Mysl, myšlení, vědomí, rozum

Pojem *myšlení* je možno chápat různě. Obvyklé otázky jsou: *Co je myšlení?* Nebo: *Co rozumíme myšlením?* Může na ně být mnoho odpovědí a všechny mohou být velmi obsáhlé. Žádná přitom nemusí být pravdivá, stejně jako mohou být pravdivé všechny.

Myšlení je z lékařského (psychologického) hlediska procesem zpracování a využívání informací; většinou sleduje nějaký cíl a souvisí s inteligencí, což je schopnost, která určuje kvalitu a úroveň myšlení jedince; umožňuje řešení problémů, vytváření pojmů, nalézání vztahů; používáme při něm vjemů, představ, pojmů a znaků.¹²

Tento pohled je však pro úvahy v této práci příliš úzký. Vhodnější by pro porovnávání myšlení člověka a „myšlení“ stroje bylo rozšířit *myšlení* na souhrn kognitivních funkcí, jako jsou vnímání, pozornost, představivost, paměť, myšlení¹³, řeč, fantazie a učení.¹⁴

V této práci tedy nebudu *myšlení* chápat jako úzce racionální nakládání s informacemi, ale širěji, jako souhrn mentálních činností, jejichž prostřednictvím je poznáváno okolní prostředí – a je k němu zaujímán nějaký postoj, vztah.

Kromě rozumu tedy *myšlení* zahrnuje například *emoce*, *intuice* (chápané jako *jiné* cesty ke správnému cíli; takové, které neumíme rozumem zdůvodnit, ale které přesto fungují – a to rychleji a jistěji než cesty rozumové), a další podobné, jako *sny* a jejich (nevědomé) hodnocení, *představy*, *inspirace*, náhlá vnuknutí a další nevědomé, rozumem neovlivněné procesy – jež se přesto významně účastní na utváření vztahu člověka k jeho okolí.

Rozum pak zůstává *podmnožinou* myšlení.

Je to prosté, definující označení pro myšlenkové činnosti, které je možno beze zbytku vysvětlit, popsat – a tedy i předpokládat, dopředu „spočítat“.

12 Plháková, A. *Učebnice obecné psychologie*. s. 262

13 *myšlení* v tomto výčtu má (zřejmě) označovat právě to čistě „strojové“, racionální myšlení, které však, pokud by bylo chápáno takto úzce, by na otázku možnosti *myšlení u stroje* odpovídalo automaticky kladně

14 Hartl, P. & Hartlová, H. *Psychologický slovník*. s. 453

Případné námitce, že u takto pojatého *myšlení* je předem rozhodnuto o negativní odpovědi na otázku, zda může stroj myslet. bych oponoval jednak tím, že pokud bychom myšlení chápali jako úzce racionální (=algoritmickou =strojovou) činnost, bylo by tomu naopak, a dále tím, že podstatná otázka v této věci zní, zda je možno člověka chápat jako *biologický stroj*, sice velmi složitý a živý, ale stále podléhající „strojovým“ pravidlům. A na tu ponechává takto pojaté myšlení odpověď otevřenou.

1.2 Stroj

Otázka možnosti „myšlení stroje“ implicitně předpokládá možnost, že člověk je *živý stroj* a dělicí čáru je třeba vytyčit uměle, konvencí. Taková možnost ale není přijatelná bez obsáhlého odůvodnění, přičemž téma této práce by mohlo být (malým) příspěvkem k němu.

Pro účely této práce se spokojím s jednoduchou výchozí definicí *stroje*, která řekne, že stroj je možno kompletně rozložit a zase složit, aniž by se to nějak (negativně) projevilo na jeho funkčnosti; nebo jinak řečeno, stroj je to, co můžeme vypnout, odstavit, zneprovoznit, tedy vlastně „zabít“ – a poté zase uvést do chodu takové, jaké to bylo předtím.

To je stroj, který se od živého, biologického „mechanismu“ liší právě oním jediným zásadním rozlišením strojového a „živého“ – totiž životem.

Zůstává však podstatnou otázkou, jestli může takový neživý stroj *myslet* jako živý, a nebo zda je *myšlení* nějak nutně spojeno z životem – tedy zda je člověka možno chápat jako výše uvedený *biologický stroj*. Biologický, neboli *živý* stroj, je ovšem v lidském slova smyslu protimluv: co je *živé*, není *stroj*; co je *stroj*, nemůže být *živé*. Co je ale stroj? Předmět (materiální entita, řekněme), který se nějak – podle daného "předpisu" – projevuje. Ovšem pokud by "předpis" pro život byl jen jakýmsi algoritmem, byť nám neznámým a nepochopitelným, jaký je důvod nenazývat živý organismus strojem?

Předkládám tedy definici jako otevřenou – a sice s ohledem na možnost, že i *živý* organismus může fungovat *strojově*, „jen“ s tím rozdílem, že jej není možno vypnout a zase zapnout, aniž by přišel o *život*.

Co je ale *život*?

1.3 Život

Život beze změny neexistuje; potřebuje *čas*¹⁵ ve smyslu proměny, pohybu, pomíjivosti. Z tohoto pohledu je ale živé všechno, celý vesmír podléhá proměnám a pomíjivosti, jak říká Vladimír Tardy v textu *Můj filosofický vývoj*:

Jestliže se člověk vyvinul z nižších živočichů a živá hmota z neživé, pak nelze udat hranici, kdy, jdeme-li shora dolů, přestává prožívání, i když je třeba stále primitivnější. A tak je všechno v přírodě živé, tj. prožívá. Tempo prožívání může být velmi rychlé (třebas u atomů) i velmi pomalé (u hvězd), prožívající hmotný celek může být velmi malý i velmi velký. Protože není důvod pro existenci největšího i nejmenšího hmotného celku, žijí bytosti s těly nejrůznějších velikostí. Vyšší bytost může v sobě zahrnovat nesmírně mnoho nižších.¹⁶

Pro účely této práce je však třeba odlišit „život“ kamene od života rostliny, zvířete a člověka – tedy od života, který jako živý běžně chápeme. Čím se liší „živý“ život od toho „neživého“? Mírou rychlosti proměn? Možná, jenže to by rozdíl vlastně smazalo.

Jistě – možná ale nikoli jedině – to bude *uspořádanost* těch proměn; jejich nechaotičností; řádem, jemuž podléhají a který jim život „dává“. Jenže pevný řád, sled vzájemně se podmiňujících příčin a následků – to jsou atributy strojovosti. A stroj není živý; o tom zřejmě v intuitivním, lidském slova smyslu, není sporu.

Ano. Jenže: Není právě „intuitivní, lidský smysl slova“ zdrojem problémů při úvahách, při hledání rozdílu mezi *člověkem a strojem*, mezi *člověkem a stromem* a nebo třeba mezi *člověkem a domem* (obydleným)? Pro člověka je stroj automaticky lidské dílo; "předpis", který stroj nutně potřebuje, totiž nemůže dostat od nikoho a od ničeho jiného než od nás (nebo by to muselo trvat miliardy let, dohodli jsme se). Jenže my, lidé, si neumíme "předpis" pro život ani představit, máme tedy za to, že nejde – nemůže jít – o "předpis".

Dalším zdrojem problémů je naše očekávání, že svět se řídí jazykem matematiky – že "předpis" musí být logicky nesporný a matematicky přesný a jednoznačný. Domnívám se, že tomu tak být nemusí, protože logika i matematika jsou idealizacemi, extrakty ze světa, zjednodušenými ke stravitelnosti pro naši mysl, respektive našemu rozumu, jak jej v této práci chápu. A domnívám se, že jakkoli zjednodušující principy fungují a předlohu správně popisují ve všech ohledech, k jakým byly vytvořeny, není možno vyloučit principy hlubší a zásadnější, které jsou s těmi zjednodušenými v souladu jen v některých (známých) ohledech.

Je otázka, jestli takové „hlubší principy“ máme, nebo musíme hledat; zda bychom neměli svět řezat Occamovou „zjednodušující“ břitvou. A domnívám se, že pokud

15 *čas* chápu jako inherentní vlastnost; náš „objektivní“ čas je pouze jedním z časů; je to „čas atomu cesia“, vztažený k ostatnímu světu jako norma, jako měřítko pro možnost srovnání

16 Tardy, V. *Můj filosofický vývoj*. nepublikovaný rukopis, s. 22, citováno podle: Plháčková, A. Pechová, O. Základní rysy filosofie Vladimíra Tardého

nenajdeme nesporná „jednoduchá“ vysvětlení, musíme hledat i ta „složitá“, jdoucí mimo naše dosavadní poznání. Velmi zjednodušenou námitkou proti hledání „jednoduchých“ vysvětlení by totiž mohlo být toto: Odpojíme-li televizoru přívodní šňůru (zdroj energie), obraz zmizí ⇒ obraz přicházel do televizoru ze zásuvky. Jiný přístupový bod totiž není – a proč máme vymýšlet neznámé jevy, když odpověď se nabízí sama?

Fungujícím „živým strojem“ je, domnívám se, například *lidské město*. Nebo to mravenčí. I rostlina, i člověk potřebují vnější zdroj energie; i město vznikne, roste a bují, než začne uvadat .. a oddělují se z něho „semena“ nových měst, jsou-li dobré podmínky...

V tomhle (i v tomhle) případě je však nositelem života živý člověk. Nebo mravenec. Co je ale nositelem života v rostlině? Nebo ve zvířeti, v člověku? DNA? Není pak „opravdu živá“ jen ona? A nebo i ona je pouhou nositelkou informace – a zdrojem života je právě takhle „metafyzická“ informace? Není ona „slovem“ (*logos* ≈ soubor, řád, informace), které bylo na počátku a je všemu společné? A je – může být – ta genetická informace „strojová“, napodobitelná „jednoduchým“ okopírováním?¹⁷

Pro účely této práce budiž tedy výchozím chápání *života* jako toho jediného, co, jak jsem psal v úvodu, s časem nechátrá a netříští se do většího chaosu, nýbrž se to obnovuje a také se to – podle evoluční teorie – samovolně vyvíjí; až do dnešní pestrobarevné a různotvaré dokonalosti, která vidí, slyší .. a také myslí...

To je život jako takový.

Živé pak je to, co je schopno vyvíjet aktivitu (projevit „vůli“) proti vnějším silám, aniž by ta aktivita byla vysvětlitelná kauzálním působením vnějších sil.

Rostlina je z tohoto pohledu *živá*, neboť roste a rozvíjí se (navzdory vlivům okolí), ačkoli ji k tomu žádná vnější síla neprovokuje.

Stroj je z tohoto pohledu *neživý* proto, že je možno jej „života“ zbavit – a pak znovu „oživit“; oživující (kauzální) síly jsou tedy vnější.

17 více v části *Tělo a mysl*

2 MYŠLENÍ – PŘEDBĚŽNÉ OTÁZKY

Uvedenou „definicí“ života jsem se vyhnul nutnosti odpovědět, zda je možno život napodobit. Protože však zřejmě právě v tom je jádro problému, zda živý organismus je něčím kategoricky jiným než organizovaná neživá hmota, věnuji životu ještě úvod této druhé části, zaměřené na široké rozprostření tématu, na srovnávání .. a především na pochybnosti.

Marek Petřů ve *Fyziologii mysli* říká, že definice biologického života je problematická, neboť:

Existuje jen kontinuum více či méně složitých forem, které s narůstající komplexitou nabývají nových a nových vlastností, přičemž různé definice života jsou jen arbitrární čáry dělící toto kontinuum na dvě polopřímky – živé a neživé. V současnosti se ona čára dělá nejčastěji na úrovni virů, o nichž se občas diskutuje, zda-li živé jsou či nejsou.¹⁸

Jenže mezi *neživou* organizovanou hmotou (jako je například diamant uspořádan do krystalické mřížky) a *živou* organizovanou hmotou je jistě nějaký zásadní rozdíl. Například u virů, u nichž se váhá, zda *jsou* či *nejsou* živé, není průkazným projevem života jejich „svévolná“ aktivita? Případná námitka stroje, který je neživý a přesto „svévolné“ aktivity schopný, je, myslím, lichá, neboť „vůle“ k té aktivitě je stroji dodaná (vnějším) „předpisem“.¹⁹

Co potřebujeme k životu? Jednoduchá otázka; jídlo, pití, vzduch .. a *tělo*. Samozřejmost, zdálo by se. Jenže má tělo být „prostou“ hmotou, obdařenou čímsi vnějším, co je *životem o sobě*, a nebo život v hmotě teprve vznikne? A kde je potom naše „já“, domnívající se, že ono je tím, co k životu potřebuje tělo? Je „iluzí“, pevně spojenou s (jedním konkrétním) tělem, z něhož pochází a s nímž zaniká? Je, domnívám se, celkem zřejmé, že jsme natolik spojeni se svým tělem, že bez něho už nemůžeme být (osobou) – a že by tedy představa putování duše mezi jednotlivými těly mohla odkazovat na prosté „putování“ života mezi jednotlivými těly, na putování jakéhosi nadosobního *životního principu*, tvořícího s tělem naše jedinečné „já“.

2.1 Co je živé?

Jaký je nutný rozdíl mezi rostlinou, která vyroste ze semene, vysemení, uvadne – a z jejích semen vyrostou další, *jiné stejné* rostliny .. a tak dál, a mezi mechanickou „hračkou“,

¹⁸ Petřů, M. *Fyziologie mysli*. s. 95

¹⁹ přičemž pokud by stejný nebo podobný předpis byl podstatou života, není, domnívám se, žádný důvod principiálně *stroj* a *člověka* odlišovat

strojem, který by tenhle proces sebe-reprodukce napodobil? Zdálo by se jednoduché cosi takového vytvořit uměle – jen schopnost sebe-replikace chybí; jak tu napodobit?

Sandra Pizzarelli z kalifornské univerzity v Santa Cruz svůj závěr ke vzniku života shrnula takto lapidárně:

Máme sice materiál, ale stále nevíme jak a kdy, což znamená, že nevíme nic.²⁰

Není podstata života – kromě *uspořádanosti* – především ve schopnosti sebe-replikace (jinak řečeno „přežití vlastní smrti“), kdy se znovu a znovu opakuje to samé, od začátku do konce, přičemž ale to vše není prostým opakováním, zacykleným (strojovým) návratem na vlastní začátek, nýbrž tak vzniká ze starého nové. Nebo, *vzniká* vlastně není správné slovo; staré se v nové *proměňuje*.

Jakkoli se přičí intuitivní (i vědecké) logice, aby se staré stalo novým – aby se něco stalo něčím jiným, s jinou (žádnou) minulostí a jinou (novou) budoucností, přesto, zdá se, právě tohle je život!

Marek Petřů ve své knize říká, že *živé organismy jsou stabilní systémy, neboť přežívá jen to, co je stabilní, přičemž stabilita systému je dána jeho vnitřní organizací a jeho schopností neutralizovat rušivé vlivy prostředí*.²¹

Ano. Domnívám se však, že pro hledání „podstaty“ života není podstatné, že je něco schopno neutralizovat rušivé vlivy prostředí, ale že je vůbec schopno! Čehosi, čehokoli – bez *vnějšího* podnětu. A zásadní je poté hledat, zda *vnitřní* podnět ("předpis") k aktivitě je popsateľný, případně i napodobiteľný. Pokud ano – je člověk stroj.

2.1.1 Život u člověka

Podobně i definice života u člověka je problematická; kdysi, vlastně ještě docela nedávno, se měl jedinec za mrtvého, když přestal dýchat a přestalo mu tlouci srdce. Jenže pak přišla umělá plicní ventilace, později mimotělní krevní oběh – a dnes dokážeme lidské tělo udržet „při životě“ téměř libovolně dlouho. Určit, jak a kdy končí (nebo začíná) život, je z medicínského (tedy exaktního) hlediska problém.

Co se vlastně stane člověku, když zemře? Proč žíví umírají? Protože to má *život* „naprogramováno“? To znamená, že kdyby to naprogramováno nebylo, neumírali bychom?

20 Pizzarelli, S. in: *Vznik života na Zemi aktivovaly látky z vesmíru*.

21 Petřů, M. *Fyziologie mysli*. s. 178

Nebo umíráme proto, že nám přestane fungovat nějaký důležitý orgán, součástka? Prostá porucha? Důležité orgány ale – o tom, myslím, není pochyb – život nedávají; pouze ho udržují. Daly by se tedy orgány nahrazovat? A kam až? A bylo by (mohlo by být, výsledkem oddálení, nebo úplné odstranění smrti? Kde je mez, za kterou by „to“ už nebyl původní organismus? Je vůbec taková mez?²²

Kde je předěl mezi tím, u čeho zánik chápeme jako smrt a mezi tím, u čeho jej chápeme jako plynutí, koloběh? Tráva (rostlina) vyroste, vysemení a uschne – zemřela? Intuitivně o smrti mluvíme tam, kde jakousi obdobu „já“ předpokládáme – kam ji sami „intencionálně vkládáme“, neboť tam shledáváme blízkost, příbuznost se sebou, se svým chováním – a u sebe máme „já“ za fakt, za nespornou skutečnost. Podobně i mysl „vidíme“ tam, kde je chování (*behaviour*) blízké našemu – a pokud se stroj chová podle našich představ, máme jej za člověka – byť jde o nápodobu tak primitivní, jakou předváděl program *Eliza*²³, a podobně (možná) i život vidíme tam, kde ho chceme vidět, takový, jaký ho chceme vidět.

Je „to“ stále člověk, když se „to“ v lékařské péči promění v jakýsi shluk živých buněk? Může být zdravý nepoškozený člověk mrtvý – jako stroj .. než ho zapojíme do zásuvky? Kdy je možno říci, že *člověk* už nežije, ač jeho *tělo* ještě živé je? Co znamená, že tělo *žije*? Že v něm probíhají fyziologické procesy? Ty probíhají i v mrtvém těle. Postupně ty původní sice přecházejí v jiné, ale život jako takový smrtí člověka nekončí – tomu, co „žije dál“, chybí pouze "já", osobnost – jedinečná informace, která byla původně obsažena ve dvou pohlavních buňkách a která tělu osobnost dala a držela je pohromadě, v tom správném uspořádání. Tvrzení, že prach jsi a v prach se obrátíš (živý „prach“) napovídá, že (lidský) život nekončí, jen se proměňuje. Co končí, je jedinec – jeho mysl, identita, vědomí – se kterým člověk teprve skutečně JE.²⁴

22 více v kapitole *Tělo a mysl*

23 komunikační program, který odpovědi skládal podle jednoduchého návodu z vět, které mu člověk napsal – a

lidé k němu přistupovali jako k myslící bytosti; dokonce i ti, kteří věděli, že jde o program; více v kapitole *Eliza*

24 více v kapitole *Je „já“ nutnou podmínkou myšlení* a v kapitole *Myšlení „samo o sobě“*

2.2 Pochyby o poznatelnosti

Dnes i vědecké výzkumy naznačují, že hmota zřejmě není tím, za co jsme ji měli, ani vesmír, tedy *naš svět*, možná není takový, jaký se zdál být; jaký se NÁM zdál být – tedy nejprve našim očím, posléze teleskopickým očím dalekohledů, dodávajících informace sensorům záznamových zařízení, které je zpracují a dodají sensorům našich očí, které je zpracují a dodají k dalšímu zpracování sensorům našich mozků, kde teprve **vznikne** cosi, co my máme za *skutečnost*. Tuší vůbec někdo, kolika a jakými úpravami tahle „čistá“ data projdou, než je naše mozky finálně přetvoří *k obrazu svému*; takovému, jaký tam, kdesi v mozku jakoby „vidíme“? Náš svět, zdá se, není to, co je kolem nás, ale to, co je v nás, v našem mozku, v naší mysli.

Kdyby byly naše organismy vytvořeny jiným způsobem, byly by námi tvořené konstrukce o světě kolem nás rovněž rozdílné. Nevíme a ani není pravděpodobné, že kdy budeme vědět, co to je 'absolutní' realita.²⁵

2.2.1 Pohled na vědu

Dichtung und wahrheit. Pod tímto názvem sepsal J. W. Goethe svou autobiografii.

Báseň a pravda.

Má, nebo může být báseň jinou cestou k *pravdě*? Jsou k *pravdě* různé cesty? A „kde“, nebo „co“ je *pravda*? Je jakási *pravda* mimo nás, k níž se můžeme (různými cestami) toliko přiblížit? Ano, věci jako takové my poznat nemůžeme; máme k nim přístup výhradně prostřednictvím svých smyslů a svých myslí, které je, dá se říci, „přebásní“ po svém; po našem. Jenže my neumíme to „po našem“ odlišit od jiného – „pro nás“ je to „pravda sama“.

Báseň by mohla být eufemismem pro *řeč*, neboť ta je jakousi „básní“ o věci, o světě, o pravdě, o čemsi mimo nás (nebo v nás, pokud jde o „myšlené věci“), k čemu se slovy snažíme pouze přiblížit, co jimi „opěvujeme“, ať už jde o „věc“, k níž je myšlenka mezistupněm, a nebo o „čistou“ myšlenku, která sice beze slov „nemá žádnou váhu“, ovšem .. napadá mě přirovnání ke světlu, jež má také nulovou (klidovou) hmotnost, a přesto nepochybujeme, že fyzicky je – tak i myšlenka, ač „fakticky“, „věcně“ není, přesto je.²⁶

Že je cosi, o čem slova pouze mluví a k čemu se myšlenky vztahují, to je, domnívám se, zřejmé. A dále se domnívám, že k k pravdě, tedy k tomu, *o čem* se mluví a *na co* se myslí, nevede jen cesta vědeckého, racionálního, skrz naskrz odůvodněného poznání. Jistě, taková

25 D'Amasio, A. *Descartesův omyl*. s. 91

26 více v kapitolách: *Úloha jazyka pro myšlení*

cesta má svoje nesporné a velmi významné klady; má však stejně nesporné a podstatné, neopominutelné hranice.²⁷

Toto je ukážka staroegyptského matematického příkladu.

Jaký je obsah kruhové plochy o (průměru) 9 chet.

Řešení: Odečti $1/9$ z toho, je to 1, zbytek je 8. Počítej s 8 8krát, vyjde 64. To je její obsah: 64 secat.

Našimi slovy: $9 - (1/9 * 9)$ je délka strany odpovídajícího čtverce, umocněním „na druhou“ se dopočítá jeho obsah.

Jak vidno, byl výpočet přibližný a používal převodu kruhu na čtverec o přibližně stejném obsahu, tedy o strana rovné $8/9$ průměru kruhu. Chyba je v podstatě zanedbatelná, odpovídají hodnota π je 3,16. (Samotná představa π jako čísla nebyla Egypťanům vlastní.)²⁸

Když si odmyslíme úsměvnost takové matematiky, možná, myslím, bychom si mohli uvědomit, že i naše věda používá podobných zjednodušení. O co je π v principu *jiné* než převod kruhu na čtverec o straně rovné osmi devítinám jeho průměru? Lepší, přesnější, ano, ale stále je to jakási konstanta, kterou dosazujeme, „aby to vyšlo“.

Ano, matematicky už nám to vychází skvěle, možná úplně dokonale, To je fantastické. Jenže bychom si měli (stále a pořád) připomínat, že v matematicky idealizovaném světě nežijeme.

Dobrym příkladem „matematizace“ by mohla být, domnívám se, mapa – a její vztah ke světu. Mapa je (vědecký) extrakt ze světa. Může být velmi zjednodušená, jako přímka mezi dvěma body (čistá vzdálenost), maličko složitější, pokud přidáme orientaci v prostoru .. a tak dále, až k velmi složitým interaktivním mapám, kde bychom mohli najít téměř všechno – ale *všechno* nikdy. Nikdy tam nenajdeme, nemůžeme najít to podstatné, co dělá svět světem, život životem, mysl myslí, hmotu hmotou a tak dál. Vědecký, matematický svět totiž ze skutečného světa, v němž žijeme a který vnímáme, vybírá to, co je schopen zpracovat; z člověka udělá jednou hmotný bod, podruhé siluetu imaginárního muže, jindy ložisko nákazy a nebo „ten infarkt na čtyřce“. Vědě to stačí.

Většinou lze opravdu spočítat pole a hnojiva a sadbu, a vyjde nám úroda. Se statisticky spočitatelnou chybou způsobenou nespočitatelnými vlivy. Pokud je tohle pravda – pokud je možno svět – včetně člověka – spočítat, pak ano, pak je možno jednoznačně očekávat myslící stroj.

Myslicí – bez uvozovek.

Jenže i exaktní věda zvolna přichází na svá omezení.

27 viz. také kapitola: *Nevědecká pochybnost o vědeckých jistotách* a především *Závěr*
28 Vymazalová, H. *Než přijde vakovlk* - ukázky z knihy

Niels Bohr přišel například s *principem komplementarity* – nemůžeme prý nikdy přesně říci, jak co je, ale dokážeme poznat vždy jen určitý projev, část skutečnosti – a ten je vysvětlován různými pokusy o racionalizaci, o zpřístupnění pro náš rozum, kterým vládneme a kterému rozumíme. Jedním z vysvětlení je strunová teorie, tvrdící, že hmota jako taková vůbec neexistuje, jsou jen jakési vibrační stavy energií, které vytvářejí cosi, co my – prostřednictvím svých nedokonalých smyslů nazíráme a prostřednictvím své mysli „sestavujeme“ do podoby, kterou pak „vidíme“, tedy vnímáme jako hmotu.

Nebo Albert Einstein přišel s tím, že neplatí, že můžeme dvě události pozorovat jen odděleně, jednu a pak druhou – ale že v určitých situacích (rychlostech) mohou události splývat, a že prostor není trojrozměrný, nýbrž existuje něco jako „časový rozměr“ prostoru – což my nemůžeme svou myslí pochopit, protože naše mysl vnímá svět výhradně trojrozměrně a dění sériově. Albert Einstein k tomuto poznání došel výpočtem – což by ovšem paradoxně znamenalo, že lidská racionalita dokáže najít cestu ke skutečným, ke kterým nemá přístup .. ale možná je to spíš tak, že matematické metody došly k výsledkům, jež nesouhlasí s empirickou zkušeností – a pokud se nepodaří k přijatelnému výsledku dospět ani úpravou matematických metod a pravidel, má se věc za „dokázanou“ matematicky – tedy vlastně nepřímo, jen tím, že „jinak to nejde vysvětlit“.

Jsou to vůbec otázky pro člověka? Zodpověditelné rozumem?

Nebo to jsou otázky „beze smyslu“; jako by se oko ptalo, jaké to je vidět; jako by se ptala dvourozměrná plocha, co je to mít „tloušťku“; jako se živý člověk ptá, jaké to je zemřít, kam až sahá nekonečno nebo jak funguje myšlení; nebo jako by se velryba ptala, jaké to je být na facebooku...

Výhoda exaktních věd je v intersubjektivní platnosti a srozumitelnosti jejich poznatků, a tedy i jejich snadné dostupnosti. Svět rozložený do vzorců a pouček se jednak dá naučit i bez pochopení, a za druhé je takto uměle vytvořený „nový svět“ dostupný všem; i těm, kteří se nenaučili ani vzorce a poučky. Jaderná elektrárna dodá energii i těm, kteří o jejím fungování nemají potuchy; nadpřirozené dovednosti orientálních mnichů jsou však individuální, osobní a jedinečné – ale nejsou závislé na ničem než na člověku. Z našeho pohledu je nepřenosnost, spojení s jediným individuem a obtížná dostupnost, vykoupená léty učení v umění sebeovládat se, zásadní nevýhodou. Nabízí se však otázka, jestli v jednoduchosti je spíš krása .. nebo cesta do pekel...

A možná existuje i jiná „matematika“. Taková, o které my zatím(?) nemáme tušení; taková, která umožňuje čmelákům optimalizovat trasu jejich pouti od květu ke květu; taková,

kteřá nepočítá – a přesto nachází správné výsledky. Ne exaktně, matematicky přesné, ale správné. Je tahle „nepočítací matematika“ rovněž strojová, algoritmizovatelná? Ale proč je tedy zatím(?) našemu „počítacímu“ rozumu nepřístupná?

Možná proto, že si naše věda vytváří svět nový – a v něm teprve pracuje. Možná by bylo třeba se spokojit se světem stávajícím – a v něm pracovat. Jenže to děláme; každý, kdo má děti, vytváří v tom stávajícím světě nový myslící .. stroj? Biologický stroj, dejme tomu. Jenže my bychom rádi vytvořili něco podobného v tom našem novém, jiném, idealizovaném světě.

Je tohle možné?

2.3 Božská podstata myšlení?

Myšlením vniká obraz světa; naše mysl dává světu tvář, chuť, barvy a nálady a směřování a tak dále. Jenže člověk vždy (intuitivně) cítil, že tohle všechno přece nemůže dělat jeho obyčejné, individuální „tělo“ z masa a kostí; vždy, odjakživa hledal, odkud se v něm taková schopnost mohla vzít.

Vysvětlit to, co je mimo obzor vnímání a chápání, je možno pomocí vnější síly, a nebo pomocí „vnitřní síly“ - tedy předpokladem (=vírou), že „to“ *nějak* zapadá do již poznaného. Dokud bylo poznaného málo, užívala se výhradně první metoda: působení vnějšího činitele, ať už se mu říkalo Bůh, nehybný hybatel, princip, podstata nebo jinak, vždy zajišťoval fungování toho, co sice nešlo popřít nebo ignorovat, ale co se vysvětlování (a pochopení) vzpíralo.

Jenže takový *deus ex machina* mohl být vsazen do jakékoli (vysvětlující) teorie. I *zlotřilý démon* by mohl být vysvětlením, že se nám všechno jen zdá a „ve skutečnosti“ svět vůbec neexistuje. Takové vysvětlení se nám ale „nelíbí“ - a proto jej odmítáme; z žádného jiného důvodu ne. Ještě zlotřilejší démon by pak možná dokázal zařídít i to, aby naše *myšlení*, naše vědomí „já“ bylo pouze domnělé: aby *pocit* myšlení a *pocit* sebeuvědomění byl jen přeludem, iluzí emergující nad striktně kauzálními ději, které běží svou (nutnou) cestou ve hmotě. Asi, jako by si dým nad ohněm namlouval, že způsobuje víření plamenů. Dým nad ohněm nemyslí, nemůže si nic *namlouvat*, dalo by se namítnout. Co my víme, dalo by se opáčit. Je-li *vědomí*, *myšlení* závislé na hmotě tak, že z ní vyvěrá (emerguje) a je tedy pouze *obrazem dějů ve hmotě* (asi, jako je kouř obrazem dějů v ohni), těžko si představit jeho vliv na hmotu.

Kouř ale nemá *pocit*, že něco ovlivňuje, vrací se mi znovu stejná námitka. Nemá. Protože nemá dostatečně hustou síť neuronů, aby z ní mohla *mysl* vytrysknout. A ta *mysl* by (dodatečně) zobrazovala děje, které se (předtím) ve hmotě odehrály. Pokud by zafoukal vítr, plameny by narostly – a ona „iluze“ by se „rozhodla“, že oheň bude hořet víc; když by vítr foukal už moc a oheň dusil, „rozhodla“ by se hořet méně; když by došlo dřevo, „rozhodla“ by se uhasnout – a po celou dobu hoření by „rozhodovala“, jak se který plamen bude kroutit.²⁹

Představa *mysli* coby prostého „dýmu“ nad ohněm (našeho mozku) ovšem není přijatelná jak pro lidi věřící v *cosi nad námi*,³⁰ tak ani pro člověka věřícího v *cosi v nás*, co nám dává schopnost vědět a poznávat.

Víme a poznáváme mnoho, o tom není sporu. Ale víme také, že naše vědění platí toliko v rámci našeho vědění – a *cosi* je mu nedostupné. Principiálně? Kdo ví...

Karen Armstrongová cituje v knize *Dějiny Boha* svatého Augustina (*O trojici* VIII. ii.3), který jednoznačně předpokládá, že *bychom měli být schopni najít trojici v hloubi svých myslí, jelikož nás Bůh stvořil k obrazu svému, a že v krátkých „okamžicích pravdy“ instinktivně cítíme, že Bůh dává našemu životu hodnotu a smysl; pak se však propadáme zpět do všednosti*.³¹

Otázky týkající se *Boha* a *víry* (a podobně) jsou principiálně nesdělitelné, neprenosné a vzpírající se hodnocení. Jazyk na ně prostě nestačí. Jsou-li nedostupné i pro *mysl* (pokud *cosi* takového existuje jako takové), to závisí na způsobu, jakým *mysl* chápeme – tedy jak si ji definujeme. Protože ale, domnívám se, nemá smysl stavět odpovědi na (téměř libovolné) definici, která odpověď předjímá, nebudu na tomto místě odpovědi nabízet a pokusím se postupně k nějakému závěru dopracovat.

A při naznačování vztahu *mysli* k Bohu budu čerpat spíše z vědeckých zdrojů, jelikož jsou snadno sdělitelné a hodnotitelné – jakkoli mi „*cosi*“ napovídá, že možná právě proto se s hodnoceným (nutně) míjejí. Náboženských zdrojů budu užívat jen mírně, neboť jejich argumenty nemají žádnou racionální váhu; nanejvýš mohou mít logickou strukturu, postavenou však na tom, čemu se musí (nebo také nemusí) věřit.³²

29 více v části: *Svoboda a nutnost*

30 Tomáš Halík jim říká *cosisté* – jde o lidi, kteří věří v Boha (ať už ho chápou nebo nechápou jakkoli), ale nevěří v církve a nevěří ani náboženským vůdcům

31 Armstrongová, K. *Dějiny Boha*. s. 152

32 a pokusím se ignorovat, že věda je na tom vlastně dosti podobně

2.3.1 Vědecký pohled

Náš přední neurobiolog, MUDr. František Koukolík, zabývající se vztahem mozku a chování, uvádí příklad vědce, který na přísně vědeckém základu staví závěr, že člověku jeho lidskost dalo cosi, co lze označit slovem Bůh:

Francis S. Collins, špičkový vědec, jenž odpovídal za projekt Lidský genom v Národních institutech zdraví USA, a zbožný katolík, ve své knize *The Language of God*³³ užívá k důkazu boží existence molekulární biologii, popis funkce mozku, antropologická data a univerzalitu základních morálních principů. Má za to, že morálka pramení ze struktury mozku, je přesvědčen, že morální zákony vložil do lidských mozků křesťanský Bůh.

On sám však hledá a nachází jiná vysvětlení, když například konstatuje, že *inteligentní tvůrce by člověka stvořil jinak, lépe*:

Lze si představit, že evoluční mechanismy zakódovaly do mozku religiozitu stejně jako třeba paměť nebo lásku.

Čím více je známo o evoluci, stavbě a funkci mozku, tím je zřejmější, že by případný Inteligentní tvůrce pravděpodobně mozek konstruoval lépe, než učinila evoluce: například by nesoustředil všechny klíčové vitální regulační systémy, jako jsou dýchání a krevní tlak, na jedno malé místo, a s vysokou pravděpodobností by je přinejmenším zdvojněl.

Církevní aktivisté této argumentaci obvykle uhnou poukazem na tajemství nepochopitelné lidskému rozumu. Svou představu imunizují proti kritice důrazem na pokoru vůči nepochopitelnému, božskému. Debata v tomto okamžiku končí. Úvaha říká, že vysvětlovat záhadu tajemství možná je, nicméně jde jak o intelektuálně slepou uličku, tak o psychosociální zdůvodnění politické a ekonomické moci církve.³⁴

V následujících odstavcích popíši argumentaci MUDr. Koukolíka, čerpanou z jeho knihy *Proč se Dostojevskij mýlil*,³⁵ již vedl proti (nevědeckému) předpokladu božského původu *lidskosti*, který odmítá, zjednodušeně řečeno, tvrzením, že pocity kontaktu s Bohem, božstvím, podstatou a tak dále, jsou vlastně jakousi vysvětlitelnou a pochopitelnou psychickou anomálií, poruchou. Říká asi tolik, že si naše *mysl* vytvořila něco, aby tomu mohla sama věřit; aby se tím jakoby oklamala. Původcem je tedy, zřejmě, jakási nevědomá součást naší mysli, nadřazená té, jíž věříme. Ovšem nemůže mě k tomu nenapadnout otázka, zda tahle „nadřazená“ mysl je „naše“, nebo je „nad námi“? A pokud je nad námi, proč nemůže být „božská“ (ve smyslu nám *vnější*, transcendentní)?

Pokusy doložily, říká tento autor, že *v raném dětství intuitivně, tedy z vrozených důvodů známe fyzikální vlastnosti předmětů, i vlastnosti rostlin a živočichů, rozlišujeme základní kategorie bytí a víme, jaké jsou jejich vlastnosti, zvládáme jazyk, mentalizujeme, empatizujeme. Jev, který očekávané vlastnosti buď narušuje, nebo je přenáší z jedné kategorie do druhé, vnímáme velmi intenzivně, přičemž Bůh je jakýmsi souhrnem těchto*

33 Collins, F.S. *The Language of God: a scientist presents evidence for belief*.

34 Koukolík, F. *Lidství - neuronální koreláty*. s. 240

35 Koukolík, F. *Proč se Dostojevskij mýlil?* s. 150-163

„anomálií“: je vševědoucí osobou (narušení intuitivní psychologie), nepotřebuje potravu (narušení intuitivní biologie) a je neviditelná (narušení intuitivní fyziky), a podobně.

Protože mozková činnost probíhá v širokých a spletitých neuronálních sítích s choulostivými křížovatkami, jejich abnormální stav (poškození) může znamenat poruchu nebo vymizení funkce, nebo naopak „projevy navíc“, funkci abnormální nebo již patologickou.

Příkladem jsou halucinace v důsledku otravy nebo při schizofrenním onemocnění. Pacient „slyší“ hlasy a „vidí“ jevy, které v zevním světě, mimo funkci jeho mozku, neexistují.

Mediální pozornost upoutaly v roce 1997 experimenty provedené se třemi pacienty trpícími jedním z mnoha typů epilepsie, tím typem, jemuž tradice říká „temporální“, protože se patologická činnost mozkové kůry projevuje zejména v některých oblastech kůry spánkové neboli temporální. Při tomto druhu epilepsie nemocní neztrácejí vědomí, mohou se u nich objevovat iluze, bludy i halucinace, takže je někdy nutné odlišit tuto chorobu od schizofrenie. Že mohou temporální epilepsii provázet mohutné náboženské a mystické prožitky, je známo už delší dobu, objevují se přibližně u čtvrtiny nemocných.³⁶

Autor studie nabídl vysvětlení, podle kterých *sami vkládáme nový smysl do události, která měla smysl jiný, případně neměla vůbec žádný*. (Jenže kdo to je, „my sami“, kteří takhle sami před sebou zastíráme „pravý“ smysl událostí?)

Zajímavý je tzv. Geschwindův (neboli Kierkegaardův) syndrom zjištěný u nemocných trpících temporální epilepsií. Ten spočívá v *tendenci nadměrně psát (hypergrafie), nápadném nezájmu o sexuální život (hyposexualita) a v nápadných náboženských a spirituálních prožitcích (hyperreligiozita)*.

Pro trans, neboli disociativní jev, kdy se „rozpojí“ (disociují) systémy, jejichž činnost je normálně integrovaná (například hysterie) je charakteristický *dočasně změněný stav vědomí nebo dočasná ztráta pocitu vlastní identity, aniž by ji zastoupila identita jiná (tehdy jde o tzv. posedlost, kdy do jedince vstupují démoni, bohové, vyšší síly nebo i jiný člověk)*. V rámci (náboženských) rituálů si lidé trans úmyslně navozují například zrakovou fixací, autostimulací – tanečním rotačním pohybem, drogami, hudbou, prohloubeným dýcháním, které rychle sníží koncentraci oxidu uhličitého v krvi a změní činnost mozku (nepříjemným důsledkem může být epileptický záchvat).

I jiné jednodušší náboženské zkušenosti, tzv. mystické pocity, mohou být – a bývaly – navozovány i drogami, nebo bývají prožívány ve stavech blízkých smrti.

Jako by tedy náboženské pocity, jimiž rozumím pocity *blízkosti* nebo *sounáležitosti* s něčím vnějším, co nás (a naše další konání) ovlivňuje, tedy jako by to měly být poruchy. Vyhledávané, žádoucí poruchy; alespoň někdy, jak se zdá; takové, jež normální *mysl*

36 Tamtéž s. 156

proměňují. *Normální mysl*, která je jakýmsi neurčitým projevem hmoty – je vůbec možno posoudit (rozhodnout), která z takových „iluzí“ je „správná“? Ta, která se osvědčila a rozšířila, která nám umožnila žít? Nebo ta, jež (obvykle) mívá náš *normální život* za „ztrátu času“, pouhý přelud, máju, pomíjivé údolí žalu a bolesti?

Co třeba člověk, který si myslí, že je někým jiným? Jeho mozek, respektive jeho *mysl* mu to „říká“. Nebo že není vůbec, že vidí, ačkoli je slepý a tak i jinak, podobně i ještě podivněji. Jejich mozek nefunguje správně, říkáme. Mozek, který nefunguje správně, vytváří blud, iluzi, nesmysl – a mozek, který správně funguje, vytváří co?

Osvědčilo se to, ano. Ten „přelud“, který z hmoty našeho mozku jaksi podivně emerguje, vytváří „svým úsilím“ nový svět – který funguje. Dokonce skvěle, dokud „žije“ ve svých mezích. Stroje, které vytvořil, šlapou jako hodinky, i hodinky šlapou jako hodinky, laser se vlní přesně jak potřebujeme, aby jednou řezal a jindy léčil, prostě všechno to do sebe hezky zapadá. Jen tam, kde se tenhle „nový“ svět střetává s tím „původním“, to občas skřípe. O to ale nejde – jde o *mysl*. Vytváří tenhle nový, jiný svět ona, a nebo to dělá mozek, hmota, nad jejíž přísně kauzálně determinovanou činností se *mysl* tetelí jako pára a namlouvá si, že to ona je zdrojem všeho nového?

Jen krátce doplním, pro lepší představu a pochopení: Pokud by se v dávné minulosti ukázal být nějakým způsobem výhodnější pro přežití například autismus³⁷, třeba proto, že (by) se autisté nepouštěli do bojů se silnějšími protivníky, žvýkali by kořínky a množili by se, až by početně „převálcovali“ ostatní lidskou populaci – nebyli by oni těmi, jejichž *vidění světa* se osvědčilo? Jaký máme (relevantní) důvod se domnívat, že se vždy prosadí to nejlepší, respektive že to nejvýhodnější je vždy tím nejlepším? Je až tak za vlasy přitažená myšlenka, že ti nejlepší (ve smyslu nejlépe vnímající, vidící, poznávající) lidé prostě vymřeli, protože jim „přišlo nerozumné přivádět na svět další lidi“? Nesmysl? Protože vzepřít se přirozené touze rozmnožit se člověk nedokáže? Alespoň ne ve věku, kdy je aktuální? Možná. Jenže to zase naznačuje, že *mysl* by skutečně mohla být jen dýmem nad hořícím ohněm našich předurčených životů...

A nebo, možná – bezmezně fabuluji – by *zvíře s vědomím* nedokázalo přežít, když pozbylo nadvlády instinktů, jež mu předtím prostě velely: Žij! (a nestarej se). Ono, tohle lidské *zvíře s vědomím*, se totiž starat musí, velí mu to rozum; *starost*, jak to pojmenoval Heidegger, nebo *zvídavost* a *potřeba poznávat*, jak říkají praktičtí psychologové. Možná má lidská *mysl* skutečně moc vládnout hmotě svého těla, jehož jako by byla pouhou „ozdobou“,

37 *autismus* je porucha, kdy dochází ke změnám v sociální interakci, v komunikaci a stereotypním chování; zde jde pouze o příklad „vyšinutého“ jednání

a taková „porucha“, která našla východisko, vysvětlení v nadpřirozenu, byla potřebná, aby člověku umožnila přežít – a nepodlehnout vcelku primitivní úvaze vedoucí k drtivému zjištění, že život končící smrtí není k ničemu; tím spíš pak život prolezlý nebezpečím, strádáním a bolestmi.³⁸ Možná byla tahle „porucha“ něčím na způsob autismu, jak jsem o něm psal – nikoli nejlepší variantou, ale „poruchou“, která umožnila přežití.

Že se této „poruchy“ chopily organizované církve a uzpůsobily ji svým *proklatě lidským* potřebám, nic nemění na tom, že bez ní člověk těžko hledá důvod, proč žít, protože on – jeho myšlení a touha poznávat dobré i zlé – ten důvod potřebuje!

Přesvědčení mnohých lidí, že se nadpřirození činitelé podílejí na jejich morálním rozhodování, vyvrací autor tvrzením, že *morální intuice jsou prý podmíněny evolučně – a funkce neuronálních systémů, které je podmiňují, nejsou přístupné vědomé pozornosti. To je důvod, proč je lidé nedokáží vysvětlit jinak než nadpřirozenými činiteli, resp. náboženskými pojmy.*

Aniž bych s tím chtěl hlouběji polemizovat, uvědomující si, že vznášet námitky proti evoluci znamená stavět se do role pomatence, jen poznamenám, že mi nepřijde vítězstvím vymítat iracionální božský zásah racionálním tvrzením náhodného (evolučního) vývoje světa z ničeho přes miliardy let náhodných vylepšení až k dnešku.³⁹

Stejně i náhodu se lidé – i ti velmi vzdělaní – snaží pochopit a úporně hledají „příčinu“ jevu, který je náhodný⁴⁰. Mentalizujeme prostě i tam, kde mentalizace není na místě a kde nemá žádný smysl, říká autor, a „vytváříme“ si k tomu čarodějnice, zlé duchy a podobně.

2.3.2 Nevědecká pochybnost o vědeckých jistotách

Člověk si vždy kladl otázky, na které neuměl odpovědět; stejně kdysi dávno, jako my dnes – a na jaké stále neumíme odpovědět. Proč je vůbec něco a není spíš nic? (= odkud se vzal svět, hmota, předměty – pokud to není věčné, muselo to z něčeho vzniknout .. ale to prvotní „něco“ vzniklo z čeho? Z ničeho? Jak? Proč? A kdy se to stalo živým? A jak, kdy a proč se k nicotnému zlomku z toho přidala *mysl*?)

38 ač těžko soudit, zda měli lidé kdysi dávno takové problémy; jestli jim celou mozkovou kapacitu nezaměstnalo zajišťování potravy a bezpečí; více v kapitole *Evoluce myšlení*

39 více v kapitole *Evoluce myšlení*, kde svou nejistotu či pochybnost odhalují otevřeněji

40 Co je ale „náhodnost“ v kauzálním světě, kde vše má – musí mít – svou příčinu? Není v tom, že připouštíme „náhodu“ cosi podobného náboženství – jen s tím rozdílem, že rezignujeme nejen na vědecké vysvětlení, ale vůbec na jakékoli vysvětlení? Není „náhoda“ jinými slovy totéž, jako „Bůh to tak chtěl“? A nejsou lidé, kteří hledají vysvětlení, právě opozicí proti takovému „náboženskému“ přístupu?

Nejprve si odpovídal pomocí vnějších, nadpřirozených sil, jak jsem již psal. Postupně se však prosazovala snaha najít odpovědi, které by dávaly smysl samy o sobě, bez odkazů k čemusi neznámému. Jenže se nikdy nepodařilo úplně zbavit potřeby (nadpřirozeného) zásahu zvenčí; vždy byl pouze nahrazen. Namísto tvrzení, že Bůh (ať už je chápán jakkoli) „to“ udělal „nějak“, byl nabídnut vědecký názor, že *příroda* (ať už ji chápeme jakkoli) „to“ udělala „nějak“. Zřejmě tedy *jinak* než Bůh. Měla na to miliardy let času, říkáme si, a to je pro nás nepředstavitelné a nemůžeme (zatím) dobře porozumět všemu, co se během oné (téměř) věčnosti mohlo (nebo muselo) všechno stát. Tak tedy *věříme*, že se to všechno stalo takhle *racionálně*, v nám nedostupné a neprůhledné propasti času, a nikoli *iracionálně*, z nám nepřístupné a nepochopitelné božské příčiny, protože *víra* ve všemohoucího Boha je naivní, kdežto *víra* ve všemohoucí přírodu (=náhodu) je rozumná.

Psychologicky je to pochopitelné: přírodu známe, Boha ne. Raději tedy věříme známému, než bychom si „vytvářeli“ všemohoucí neznámo. Ovšem úkol, který před jedno i druhé klademe, a *víra*, jíž je třeba k přijetí, že toho je (jedno nebo druhé) schopno, zůstává stejná.⁴¹

2.4 Člověk – zvíře – stroj

Pokud bychom *myšlení* brali jako určující pro označení „čehosi“ jako „člověka“, je zřejmé, že pokud by cokoli *myslelo*, stalo by se to člověkem, neboli bychom museli přiznat, že *Myslím, tedy jsem – člověkem*, prostě platí obecněji: *Myslím, tedy jsem – myslící bytostí*.

Lidské myšlení, pojímané v „celosti“, jak jsem popsal, se kategoricky, kvalitativně liší jak od „myšlení“ zvířecího, tak i od „myšlení“ strojového. O tom zřejmě není sporu.

Oproti jednomu i druhému má to lidské totiž vždy něco navíc – tedy alespoň za současného stavu poznání a za současných možností daných strojům člověkem. A vlastně bych měl dodat, že i za platného *statu quo* zvířecího. Evolucionisté totiž nepochybují, dalo by se s jemnou nadsázkou říci, že co má zvíře, má i člověk; jen to nepoužívá; ovšem kdyby chtěl, kdyby to potřeboval, měl by toho víc – a lepší! Pod tímto úhlem pohledu rozhodně nelze vyloučit, aby se některé zvíře jednou člověku v mentálních schopnostech vyrovnalo;

41 více v kapitole *Pohled na vědu*

poté, co „jeho evoluce“ zjistí, že myslet (a mluvit) je opravdu výhodné. Stalo se to člověku, tak proč by se to jednou, třeba někdy v daleké budoucnosti, nemohlo stát i jiné opici. Nebo klokanovi.

A možná dřív, než se člověku podaří sestrojít myslící stroj.

2.4.1 Strojové myšlení

Člověka odlišuje od zvířete matematický, logický – strojový rozum⁴².

To je *myšlení*, o kterém mluví Leibniz v podobenství o mlýně:

Dále se musí nutně přiznat, že percepci [= vjem, představa] a to, co na ní závisí, nelze vysvětlit z mechanických důvodů, tj. z tvarů a pohybů [tj. z fyzicko-empirických příčinných souvislostí]. Kdybychom si mysleli nějaký stroj, který by byl zařízen tak, že by dokázal myslet, vnímat a percipovat, mohli bychom si jej při zachování těchto vztahů myslet zvětšený tak, že bychom do něho mohli vstoupit jako do nějakého mlýna. Předpokládáme-li to, pak kdybychom prohlíželi jeho vnitřek, nenašli bychom v něm nic než kusy, které do sebe narážejí, nikdy něco, z čeho by bylo možno vysvětlit percepci.⁴³

Tento *rozum* je, zdá se, napodobitelný již dnes, při současných technických možnostech; tedy co do výsledku, nikoli co do provedení. Ovšem skutečné lidské *myšlení*, vědomí, je něco jiného, něco víc, jak o tom píše například ředitel *Center for Applied Cognitive Studies*, Pierce J. Howard:

V mrtvém mozku vědomí činné není. To, že je mozek živý, ještě neznamená automatické a úplné sebeuvědomování. V tomto smyslu je nejlepší definicí vědomí (sebeuvědomování) následující výrok: jde o stav živého a činného mozku. Richard M. Restak, jenž napsal knihy a následné televizní seriály *The Mind* (Vědomí, 1988) a *The Brain* (Mozek, 1984), si nad jasnou a průzračnou definicí, která by je rozlišila, zoufal. Problém uzavřel slovy: „Vědomí je ohromující vzájemná hra stovky miliard neuronů. **A něco navíc.**“⁴⁴

Artur Schopenhauer však o *většině lidí* říká:

Podobají se hodinovým strojkům, které byly nataženy a jdou, aniž vědí proč; a pokaždé, když je nějaký člověk zplozen a zrozen, se znovu natáhnou hodiny lidského života, aby nyní znovu opakovaly tu svou už nescetněkrát opakovanou flašinetářskou písničku, větu po větě a tak po taktu s nevýznamnými variacemi.⁴⁵

O jakém člověku se tu však mluví? O jednom každém? To zřejmě ne, když sám autor mluví o *většině lidí*.

Má to tedy znamenat, že jsou lidé dvojího druhu: jedni „strojoví“ a druzí „nestrojoví“?

Racionálního, kalkulovatelného myšlení stroje schopny jsou; od toho si je člověk stvořil, aby napodobily (nahradily) jeho racionální myšlení. Čeho nejsou schopny, to by se dalo

42 samozřejmě mimo jiných atributů, jež zanedbávám coby pro téma této práce nepodstatné

43 Leibniz, G.W. *Monadologie a jiné práce*. odst. 17, citováno dle: Jirovský, J. *Leibnizova filosofie myslí*. s. 26

44 Howard. P. J. *Příručka pro uživatele mozku*. s. 31 (zvýraznění doplněno)

45 Schopenhauer, A. Svět jako vůle a představa. in *Filosofická čítanka*, ed. Ivan Blecha s. 390

shrnout pod slovo *cítění*, nebo, co John Searle ve vztahu ke slově nazval neformálními *sémantickými obsahy* – a strojům jejich rozlišení „zapověděl“.⁴⁶

Jenže není „pocit“ jen elektrochemicky vyvolaná potřeba, reakce, která, pokud není dostatečně saturována, prostě (kauzálně) vyvolá podráždění (elektrochemické) příslušného centra (senzoru), který vydá signál, který se šíří na další místa a tam vyvolává podráždění a reakce, které .. tak dále?

Ano, my tomu signálu, nebo té směsi signálů říkáme *pocit*, ale jaký je rozdíl mezi *pocitem* hladu a *pocitem* bolesti a *pocitem* radosti a *pocitem* štěstí a *pocitem* lásky a *pocitem* racionální tísně z nepochopitelného nekonečna? Nejsou ony *sémantické obsahy* „pouze“ takovými *reakcemi*, k něčemu „jednoduše“ (=formálně) navázanými?

Jak MOC je naše myšlení závislé na chemických a elektrických procesech probíhajících v našem těle, respektive mozku, je dobře si občas připomenout. Třeba tímto:

Petrovo chování se začalo měnit v průběhu třetího semestru vysoké školy, kdy mu šlo na jedenadvacátý rok. Přestal navštěvovat přednášky, na praktická cvičení chodil nepřípravený. Působil nepřítomným dojmem, nezvládl dvě lehké zkoušky, přestože dosud byl nadaným a pracovitým studentem. ... Doma polehával nebo neklidně a napjatě přecházel. Chvillemi cosi psal na kousky papíru, které ničil nebo ukrýval. Byl pobledlý, a přestože byl velmi štíhlý, ještě zhubnul. Kolem úst se mu objevil výraz, o němž nebylo možno říci, zda je nepřítomným úsměvem nebo pošklebkem nad něčím, co chápe jen on sám. Neuměl vysvětlit, na co myslí. Na přímé otázky odpovídal neochotně, vyhýbavě nebo vůbec ne, někdy ho dráždily. K lidem a věcem, které měl rád, se začal chovat zcela lhostejně. Na domluvy neodpovídal ani slovy, natož změnou chování. Přestal dojíždět domů, dělal dojem, jako by se v podnájmu, kde žil, ukrýval. Dopravit ho k lékaři vyžadovalo značné úsilí.

Petr se necítil nijak změněný, nebo dokonce nemocný. Vyšetření ukázalo, že slýchá neexistující hlasy, které o něm někdy jen mluví, jindy mu radí nebo nadávají. Lidé i věci jej zároveň přitahovali i odpuzovali. Jídlo mu nechutnalo, byl přesvědčený, že podivně páchne a že by v něm mohl být přimíšen jed na krysy. Nebyl schopen soustředění, myšlenky se mu rozbíhaly. Někdy pocítoval velkou úzkost. Byly dny, kdy horečně psal, říkal, že pracuje na dějinách matematické filosofie.

Psychiatrické vyšetření skončilo po několika týdnech diagnózou pravděpodobného vývoje schizofrenie. Petr dostal léky a jeho stav se po několika měsících zlepšil natolik, že mohl opustit kliniku. Ale k úplné úpravě nedošlo.

Vrátil se ke studiu. Po několika měsících se ale jeho stav začal opět prudce zhoršovat, i když tvrdil, že léky užívat nepřestal. V průběhu dalších let postupně přestal na léčbu odpovídat docela. Celé týdny nepromluvil, byl stažený do sebe. Někdy hodiny nesrozumitelně mumlal. Jeho řeč ztrácela smysl, byla roztržštěná, tvořila ji změt slov beze smyslu. Byl čím dál otupělejší, v obličejí měl zcela prázdný výraz, vyhýbal se pohledu do očí. Někdy došlo k probuzení bouřlivých příznaků, měl zrakové i sluchové halucinace vyžadující intenzivní léčení. V průběhu jedné z těchto epizod nečekaně zemřel.⁴⁷

Je tedy (zřejmě) možno tvrdit, že lidské myšlení je strojové, jednoznačně závislé na (kauzálních) pochodech ve hmotě-stroji. Ovšem, domnívám se, že v takovém tvrzení je obsažen jeden z následujících předpokladů:

- 1) buď člověka máme za čísi dílo (stvoření), které „předpis své existence“ dostalo z vnějšku – nám neznámou formou

46 Searle, J.R. *Mysl, Mozek, věda*. část: Mohou počítače myslet

47 Koukolík, F. *Mozek a jeho duše*. s. 176-177

- 2) a nebo vidíme *mentální činnost* jako „vynucenou“ vnějším světem, evolučně, a takto „vepsanou“ člověku do jeho „genetické mapy“, odkud je následně čtena – a jsou aplikována „pravidla světa“, který ji tam předtím vepsal

Proti hypotetickému „strojovému“ myšlení je v prvním případě námitka zřejmá: dokud nepoznáme formu toho „předpisu“, nemůžeme rozhodnout o jeho napodobitelnosti, respektive o možnosti jej kopírovat.

V druhém případě by pak u stroje zkonstruovaného člověkem nápodoba probíhala pouze jedním směrem – a tedy by se výsledek v nejlepším případě zachovával, nebo by se postupně předloze vzdaloval. Kdežto u člověka (života) probíhá nápodoba v kruhu, vrací se zpět k předloze, respektive je k tomu ještě tvrzena schopnost zdokonalovat se.⁴⁸ A ta je, zřejmě, nutně svázána s životem. Což (opět) naznačuje, že odpověď na možnost *myšlení* stroje je třeba hledat u strojovosti života; tedy že je nutno předem rozhodnout, zda by stroj mohl být *živý*. Pokud ano – mohl by i *myslet*. Pokud ne – mohl by *myšlení* jen napodobovat.

2.4.2 „Rozum“ zvířete

Již zmínění čmeláci řešící při letu složitý matematický problém (optimalizaci cesty mezi mnoha body⁴⁹), který člověk musí řešit na počítači, myslím napovídají, že matematické výpočty jsou jen jednou z možných cest k úspěchu – a to cestou, která se dá popsat, přenést, uchovat, vysvětlit – ale tím její výhody končí.⁵⁰ *Mysl* člověka (a zřejmě i to, co lidskou *mysl* zastupuje u čmeláka, tedy co „řídí“ jeho „vztah“ ke světu) ale pracuje jinak; nejde k cíli (domnívám se) cestou matematických pravidel, resp. zjednodušení, ale *instinktivně*.

Lehce provokativní je myšlenka, že *chování sociálního hmyzu, tedy včel, mravenců a podobně, je možno považovat za analogii chování mozku*.⁵¹ Jistě je udivující, jak dokáží primitivní mravenci budovat mraveniště se všemi jeho „promyšlenými“ strukturami. Na mraveniště jako celek lze pohlížet jako na jeden organismus, který funguje skutečně racionálně. Nebo jen „racionálně“?

Jaký je rozdíl mezi „rozumem“ mraveniště a lidským rozumem? Pouze v uvědomění, v existenci vlastního „já“, o němž předpokládáme, že ho mají všichni, kdo nám to mohou

48 více souvislostí v kapitole *Život*

49 viz: Royal Holloway University of London, *Tiny brained bees solve a complex mathematical problem*.

50 více v kapitole *Pohled na vědu*

51 Koukolík, F. *Mozek a jeho duše* s. 234

(slovy) potvrdit, ale nikdo, kdo to slovy povědět nedokáže? Jaký je vztah onoho „já“ k rozumu, k *mysli*? Na několika místech v této práci zmiňuji poznatek, že si prý „sami“ v mysli vytváříme procesy, kterými se oklamáváme, a rozhodujeme se, aniž bychom věděli, proč a co nás k tomu rozhodnutí vedlo, a dokonce se často rozhodujeme jinak i tehdy, kdy nás všechno rozumné vede kamsi, kam se „nám“ nechce...⁵²

Jaký je tedy vztah „já“ a *mysli*? Zdá se mi, že vše nasvědčuje *podřízenosti* „já“, že až na touhu, abychom byli svými pány, mluví příliš mnoho proti – a mezi rozum mraveniště a rozum člověka se mi vkrádá jen lehce zvlněné rovnítko, naznačující ne snad totožnost, ale velmi blízký vztah.

Zajímavý je v tomto ohledu také citát Wilfrida Sellarse, který si Jaroslav Peregrin vybral jako motto své knihy *Člověk a pravidla*:

Když Bůh stvořil Adama, pošeptal mu do ucha: *Ve všech kontextech jednání budeš brát v potaz pravidla, byť by to mělo být jenom pravidlo, že se máš řídit po pravidlech, která bys mohl brát v potaz. Přestaneš-li brát v potaz pravidla, budeš chodit po čtyřech.*⁵³

Jaké rozlišení pravidel tu je předjímáno? Že by se ti, kteří chodí po čtyřech, pravidly neřídili, to, myslím, nepřipadá v úvahu; zvířata se pravidly řídí, dokonce tak, že nemají možnost volby. Člověk může volit; přinejmenším tedy *má pocit*, že sám volí. Zvíře takový *pocit* (zřejmě) nemá. Podle citátu by se však člověk, který se pravidlům nepodřídí, stal zvířetem .. které je pravidlům podřízeno nutně, bez možnosti volby. Výrok tedy zřejmě mluví o tom, že člověk *nemusí* brát v potaz (pravidla), kdežto zvíře je v potaz nebere, zvíře je „bezmyšlenkovitě“ přijímá.

Otázkou zůstává, zda jsou pravidla, která člověk *bere* či *nebere* v potaz, a pravidla, jež „vládnou“ *zvířatům*, identická; respektive jestli člověk může dojít nanejvýš stejného výsledku, jakého dojde zvíře instinktivně, a nebo může-li svým hodnocením (bráním v potaz) dospět k něčemu jinému. Lepšímu.

A samozřejmě nemohu přehlédnout vyznění citátu, které (mi) říká, že nedodržení pravidel by vedlo k regresi – ke zvířeti, přičemž ale nutnost pravidla bezvýhradně dodržovat fakticky člověka zbavuje jeho výsady – schopnosti soudit a volit mezi možnostmi.

52 více v kapitole *Lidský stroj nebo strojový člověk*

53 podle: Peregrin, J. *Člověk a pravidla*. Motto knihy

2.5 Evoluce myšlení

Myšlení, o tom zřejmě není sporu, bezprostředně souvisí s mozkem. Mozek pak *je biologickým luxusem, velmi výkonným, nesmírně složitým a nečekaně velkým zařízením, které u člověka odpovídá 2% váhy, ale spotřebovává 20% energie. U lidí (i u primátů) je mnohem větší, než by odpovídalo poměrné velikosti mozku vývojových předchůdců. Jedním ze základních důvodů, proč máme tak velký mozek, byla prý rostoucí složitost sociálních vztahů ve skupinách primátů, včetně našich vývojových předků, druhým jsou interakce se zevním prostředím spjaté s užíváním a výrobou nástrojů*, říká MUDr. Koukolík.⁵⁴

Podobně, jako se kniha pana Koukolíka jmenuje *Proč se Dostojevskij mýlil*, a jako se kniha Antonia D'Amasia jmenuje *Descartesův omyl*, dovoluji si i já předpokládat mýlku – a nesouhlasit, jakkoli chovám k panu Koukolíkovi úctu a obdiv, podobně jako si on jistě váží Dostojevského a jako D'Amasio rozhodně ctí Descarta.

Tvrzení, že důvodem, proč se nám vyvinul tak velký mozek, je to, že jsme ho potřebovali, abychom zvládali život ve velkých společenstvích a abychom mohli lépe pracovat s nástroji, je, domnívám se, průzračnou záměnou příčiny a následku. Práci s nástroji a život ve velkých společenstvích jsme na své úrovni zvládli, domnívám se, proto, že máme takový mozek, jaký máme. Pokud by se měl vyvinout „z potřeby“, proč by se to samé nestalo mravencům, nebo proč opice, které jednoduchou práci s nástroji zvládají, ustrnuly tam kdesi statisíce let v minulosti???

Aby se evolučně vyvinula⁵⁵ nějaká *vlastnost* nebo *schopnost*, musí se přihodit miliardy drobných, „vylepšujících“ chyb, navzájem rafinovaně provázaných tak, aby dokázaly všechny společně ve složité spleti posloupných operací nakonec dospět ke společnému cíli. A to je (pro mě) obtížně přijatelné, jakkoli měla prý evoluce k dispozici dlouhých 3,5 – 3,8 miliardy let.

Jen pro navození pochyb o evoluční podmíněnosti „cesty ke společnému cíli“ uvedu příběh parazitického červa *Dicrocoelium dendriticum* (motolice), tedy příběh jeho života, který probíhá postupně ve třech hostitelích: *začíná v plži, kde se larva nepohlavně namnoží na klon asi 50 cercárií, které jsou v podobě jakési slizové koule vypuzeny z dýchacího otvoru*

54 Koukolík, F. *Proč se Dostojevskij mýlil?* s. 27-28

55 ovšem je nutno důrazně zdůraznit, že evolučně se cosi může jediné prosadit, rozšířit – ovšem nejprve se to musí vyvinout – a to jediné náhodou, omylem, chybou, která však nevedla k regresi, ale k progresi, ke zlepšení (což se u chyb jistě stává jen opravdu výjimečně)

plže; koule ulpí na povrchu trávy, kde ji sežere mravenec, v jehož těle se jednotlivé cercárie promění v jiný typ larvy – a jedna z nich vlezde do některého nervového ganglia mravence, kde podivuhodným způsobem „přeprogramuje“ jeho chování tak, aby tento mravenec v chladném období dne, tedy ráno a večer, šplhal na vrcholky trav, tam se kusadly zakousl a čekal, až ho spolknou pasoucí se přežvýkavec – konečný hostitel motolice; přes poledne se nespoknutý mravenec schovává do stínu, aby nevyschl, a v noci se vrací do mraveniště – a toto chování řídí larva usídlená v jeho gangliu, která nakonec sama nemá ze svého počínání žádný užitek, neboť se, na rozdíl od ostatních larev, neopouzdří a v trávícím ústrojí přežvýkavce zahyne.⁵⁶

Jistě, možné je všechno; tedy i to, že se popsaná cesta k životu vyvinula evolučně. Ovšem přiznám se, že pokud bych měl hodnotit uvěřitelnost, že taková anabáze přinášela jakousi výhodu, uvěřil bych snáz tvořivému zásahu všemohoucího, dobrotivého a nepoznatelného Boha, který svět udělal z ničeho (a sám se přitom o to nic zřejmě nějak opíral).

Podobných výhrad by se jistě dalo najít mnoho, přidám tedy ještě jednu, týkající se tzv. kritických období vývoje jedince. *Pokud u koček zamezíme ve třetím až pátém týdnu postnatálního věku jednomu oku, aby vnímalo obrysové tvary nebo světlo, změní se nervové spoje a jeho zraková funkce se už nikdy neobnoví. Normální zrakový systém se nevyvine ani tehdy, když zabráníme aktivnímu pohybu kotěte a pouze ho nosíme. Nervová soustava, jež vidění zprostředkovává, má totiž zřejmě propracovaný plán vývoje, který „očekává“ v kritických periodách zrakové informace určitého typu, a pokud se s nimi neseťká, vývoj neproběhne „předepsaným“ směrem a zvíře ztratí předpoklady k normálnímu způsobu života ve svém prostředí.⁵⁷*

Jaká je, musím se ptát, výhodnost takového omezení? Jaký je přínos takových kritických období? Není to tak, napadá mě nutně, prostě proto, že to tak být musí – že takový je daný "předpis", který vede k cílovému uspořádání, k němuž buňky (nevysvětlitelně) směřují i tehdy, když jsou jim kladeny překážky – ale opravovat jsou schopny jen do určité míry, v omezeném časovém rozmezí – a výhradně tak, aby směřovaly k tomu jednomu jedinému, danému cíli.⁵⁸

56 Flegl, J. *Mechanismy mikroevoluce*. s. 31 (citováno podle Petrů, M. *Možnosti transgrese*)

57 Gardner, H. *Dimenze myšlení*. s. 68-69

58 Tamtéž. s. 66-67

2.5.1 Co přináší abstraktní myšlení?

Tomu, aby se něco evolučně (=náhodně) vzniklé uchytilo, musí předcházet *potřeba*. Musí to přinášet *výhodu*. Co ale člověku, žijícímu kdysi dávno, když naše myšlení vznikalo, v podmínkách velmi podobných těm, v jakých žily (a stále žijí) ostatní zvířata, přineslo abstraktní myšlení? V současnosti už by se už dalo o „nesporné“ výhodě, jakou takové myšlení přináší, hovořit; umožnilo přece vznik neutronové bomby, mobilních telefonů a uměle navozeného orgasmu – ale člověk má to myšlení už stovky tisíc, možná miliony let. Co mu přineslo v době, kdy se evolučně vyvinulo – tedy, kdy mu mělo přinést podstatnou výhodu oproti ostatním zvířatům, nebo „lidem“, kteří jím obdařeni nebyli?

Nebo jaký prospěch měl člověk z toho, že není uzpůsoben pro život v jednom prostředí, ale může (musí) hledat v každé chvíli nejlepší, nejrozumnější řešení, oproti instinktu, jaký dovede mravence až k budování velmi propracovaných mrakodrapů mravenišť se složitou infrastrukturou? Ano, člověk to dokáže také, ale trvalo mu mnoho desítek tisíc let, než za pomoci tohoto „zvýhodnění“⁵⁹ vybudoval něco srovnatelného – byť nesporně v lepší kvalitě, a samozřejmě především variabilitě. Je však tohle onou výhodou, tím přínosem, díky němuž se člověku před těmi věky jeho myšlení vyvinulo???

A byl předtím, před touto změnou, jednomu prostředí přizpůsoben, jako zvířata bývají? Sice „jednoúčelovým“, ale velmi sofistikovaným a funkčním algoritmem přežití; zřejmě i dostatečně účinným, vzhledem k tomu, že tu stále žijí s námi.

Nebo co předcházelo? Byl na tom zpočátku stejně jako ostatní zvířata – a vyvinul se kategoricky jinak, protože..?

Proč???

Nebo byl člověk nejprve jinak disponován – a teprve proto se mu vyvinuly schopnosti, jaké jiní živočichové nemají?

Ano, schopnost nechat za sebe umírat svoje představy je přínosná, ale je výsostně lidská? Zvíře neskočí ze skály, protože „ví“, že by se dole zabilo; ani do jámy, protože by nevyšlo ven; nezaútočí na silnějšího ani na skupinu slabších, protože „ví“, že by to pro ně dopadlo zle. Čím to je? Instinktem?

Obecně rozšířená představa je, že instinkty⁶⁰ úplně kontrolují chování zvířat, kdežto lidé své instinkty ovládli rozumem, není zcela jednoznačná. Opačný názor zastává například

59 někteří používají pro toto lidské uzpůsobení obratu „tvor nedostatku“ - který si musí vše obstarat; jaké je to ale zvýhodnění v situaci, kdy ještě nemá žádnou k tomu potřebnou dispozici?

60 Instinkt = činnost specializovaných neuronálních obvodů, které jsou výsledkem evoluce nějakého druhu a jejichž nositeli jsou všichni jeho příslušníci

William James v *Principlech psychologie*, kde naznačuje, že lidé jsou inteligentnější než zvířata nikoli proto, že mají méně instinktů, ale proto, že počet jejich instinktů, tedy instinktivní funkce zajišťujících neuronálních obvodů, je naopak vyšší.⁶¹ A tento názor, domnívám se, není možno jednoduše odmítnout.

A jak se instinkt vybuduje?

Například instinktivní odpor k jedovatým rostlinám: jde o vlastní zkušenost? Zřejmě ne. Tedy cizí – zprostředkovaně získaná – zkušenost? Nevyžadovalo by to však velmi sofistikované hodnocení, představu? Neznamenaloby to schopnost nechat za sebe umřít představu sebe na místě toho kohosi druhého, viděného? A navíc by tahle znalost musela být dědičná!

Není to spíš tak, že v sobě máme danou schopnost rozumět světu v rámci svých potřeb a (daných) možností, že tohle všechno už je obsaženo v nás, jako je to dané i zvířatům, rostlinám .. a možná i neživým předmětům. Člověk pak má oproti všem navíc dar rozumu (a řeči), schopnost své schopnosti pojmenovávat a zkoumat .. tato svá pojmenování...

Zní to podivně? Ano – no a? Evoluční vysvětlení (mi) nezní o mnoho přesvědčivěji.

2.5.2 Problém morálky

Přirozený, tedy neřízený, neovládaný a nikam, ničím a nijak nesměrovaný vývoj od jednoduššího ke složitějšímu mi zní jako *contradictio in adiecto*, nepřirozeně – jako protimluv.

Existence něčeho, co nás jaksi „naprogramovalo“ a co je mimo naši realitu, se však také přijímá špatně. A ještě hůř se to hledá. Navíc je „to“ už dosti dlouho po smrti, dohodli jsme se slovy Friedricha Nietzsche.

Byl však ten Bůh – když ještě žil – opravdu tím, zač jej mají věřící: podstatou lidskosti, bez níž by člověk nebyl člověkem, ale jen k rozumu zmutovaným zvířetem? Nelze to vidět spíš – a lépe – obráceně, jak naznačuje tento bonmot, připisovaný Édouardu Claparèdovi:

Je lépe být zdokonalenou opicí než degenerovaným Adamem.

Ano, zní to lépe. A přání bývá často otcem myšlenky; možná každá naše myšlenka a čin vyvěrají odkudsi z našeho nitra, kam nevidíme a vůbec netušíme, co a proč tam *o nás za nás* rozhoduje.⁶²

Jenže například morální pravidla bez „vnějšího zákonodárce“ neexistují; altruismus je bez něj vysvětlitelný jedině složitě konstruovanými propletení jakési zprostředkované

61 James, W. *Principles of psychology*. 1890, citováno podle: Koukolík, F. *Lidský mozek*. s. 395

62 více v kapitole *Dualismus*

výhodnosti. Bez *něho* jde vždy jen o konvenci – takovou, nebo jinou; nacistickou, kapitalistickou, spartánskou, komunistickou – takovou, na jaké se jakýsi neurčitý *kdo* shodne. Samozřejmě se k těmto konvencím vždy „přilepí“ jakési (morální) zásady a pravidla, postavené ovšem na vodě, na přání. Jenže *vnější zákonodárce* nestojí ani na té vodě, dokonce ani na vzduchu ne. Jediné místo, kde jej můžeme hledat, je v nás. *Jeho* principy v sobě buď „vidíme se zavřenýma očima“, nebo je nevidíme; buď je přijmeme, nebo ne. Problém je, že takhle „viděné“ poznání se nedá navléct do slov. Možná proto, že *on* slovy nemluví, ale možná i proto, že slova nepoužívá ani příroda; ani tehdy, když nám chce něco říci.

Je vůbec třeba vymýšlet, nebo hledat evoluční vysvětlení? Takové, podle něhož by se všude na světě v lidech vyvinuly stejné základní principy chování, ačkoli se na tomtéž světě mezi tvory žijícími v identickém prostředí evolučně vyvinuly takové rozdíly, jaké jsou například mezi člověkem a netopýrem? Nebo slonem a měňavkou, která se, mrška, už miliardy let s nějakou evolucí vůbec nevzrušuje?

Dovolím si jednoduchou úvahu: kdyby se skutečně kdesi na nehostinné planetě Zemi před miliardami let vyvinul primitivní život – k čemu by asi mohl evolučně směřovat? K takové nesmírné různorodosti, jakou vidíme kolem sebe? A nebo spíš k jakémusi beztvaremu, univerzálnímu jednolitému „povlaku“ složenému výhradně z těch nejúspěšnějších buněk?

Možná je svět přirozeně dobrý (ač se tomu těžko věří), a nebo je, možná, svět bojištěm a člověk člověku vlkem. Možná si tihle vlci opravdu jen dohodli pravidla, neboť je to pro ně výhodné. Jenže nejlepší (=nejvýhodnější) je druhé ovládnout a těžit z toho, že oni pravidla dodržují; že se podřídí moci neomezeného suveréna, reprezentovaného – kým jiným – vlkem nejzvlčilejším (nebo celou smečkou takových vlků). Kdo jiný by chtěl vládnout; kdo jiný by byl schopen si tu možnost vybojovat, než ten nejsilnější, nejmocnější – a nejdravější??? Omezit jej v jeho vlčí dravosti mohou, myslím, jedině vnitřní, dané morální zábrany; principy, které mu velí jednat jinak, nesobecky – ačkoli to je „nerozumné“ a pro něho nevýhodné.

Pravidlům se (úplně) podřídí jen slabí, ti, kterým to skutečně jakousi výhodu přináší. Jenže oni to udělají, protože nemají na vybranou, kdežto silní si vybrat mohou – buď se rozhodnou nespoutaně užívat svou sílu a lstivost, a podřídí jen tomu ještě silnějšímu, nebo s ním budou na ovládání a využívání slabých spolupracovat – a budou prosperovat a bohatnout a mít se stále lépe. A nebo se rozhodnou „být lepší“.

Proč?

Protože je k tomu dovede zákon ukrytý v nich samotných, který jim velí přijmout to, co pro ně není nejvýhodnější. Jiný důvod, proč by se silní dobrovolně podřídili pravidlům, která budou jejich sílu omezovat, není. (A tím spíš ne v situaci, jakou popisují v kapitole *Může lidi soudit člověk*, kdy pravidla ve skutečnosti vůbec neplatí.)

Možná ale nemusí všechno přinášet výhody; možná se altruismus prosadil ne proto, že je *výhodnější*, ale proto, že je s ním život *příjemnější*. Jenže to by, myslím, podkopávalo základní evoluční principy.

Ano – no a?

Dnes, zdá se, jako bychom směřovali k novému člověku – člověku redukovanému na prostý nástroj a ovládanému čistě racionálně, nikoli morálně. Jako by se čím dál víc prosazovala lidskost ztopořená v racionalitě, o níž říkal David Hume (a jinými slovy jistě i mnozí další): *Rozum sám by neměl žádný problém vybrat si mezi škrábancem na vlastním palci a zničením okolního světa tu druhou možnost; čistému rozumu by to přišlo jako rozumné řešení.*⁶³ Je to normální? Je to v pořádku? Je to tak správně? A je vůbec nějaké „správně“?

Těžko zodpověditelné otázky, jejichž podstata – zásadní problém – se ptá, jestli v sobě my, lidé, máme něco vnějšího, neznámého a nepoznatelného, co nás dělá lidmi, a nebo, zda jsme pouze dokonalým (biologickým) strojem.

Myslícím.

Jenže: Mohou stroje myslet?

A myslí lidé, nebo si jen myslí, že myslí?

⁶³ Hume, D. *An Enquiry Concerning The Principles of Morals*, z Hume Selections, str. 239 převzato z: Tomáš Sedláček, *Ekonomie dobra a zla*, str. 177

3 MYŠLENÍ „SAMO O SOBĚ“

Otázka je, zda se v jednání člověka projevuje cosi, co by bylo „myšlením jako takovým“, nebo zda jsou myšlením samotné soubory mozkových aktivit (chemických, elektrických a nebo jinak „materiálních“), je těžko zodpověditelná. O tom, zda myšlení existuje samo o sobě, nebo je-li „vedlejším“ projevem hmoty, o tom se můžeme divoce přít; udolat ale zastánce opačného názoru a přesvědčit jej, že se mýlí, k tomu lidské myšlení zřejmě není schopno najít dostatečně pádné argumenty; respektive může najít (stejně) pádné argumenty jak pro jeden, tak i pro druhý názor; podobně, jako umí najít stejně *evidentní, jasná a nevyvratné důkazy* jak pro souhlasné, tak pro popírající odpovědi na známé „kantovské“ otázky.⁶⁴

Nepochybné však je, že *myšlení* se nikdy (zjevně) neprojeví samo o sobě, ale vždy až prostřednictvím nějakého fyzického aktu, který je teprve následkem, projevem *myšlení* – a k myšlence samotné odkazuje nikoli bezprostředně, nýbrž je nutno ten vztah (souvislost) hledat a budovat .. jinou myšlenkou.

Vědecky stručně shrnuto se dá ke vztahu *mysli* a těla říci toto:

Zdá se, že neexistuje organismus, který by měl pouze vědomí, avšak nevyvíjel by žádnou činnost.⁶⁵

Ano. Jinými slovy se tu říká, že *mysl* „jako taková“ se nijak neprojevuje. Víme také, alespoň tedy zhruba, jak tělo (hmotu) řídí mozek:

Vykonavatelem těchto činností je autonomní (neboli viscerální) nervový systém a muskuloskeletární (čili volní) nervový systém. Signály pro autonomní nervový systém vycházejí z evolučně starších oblastí (amygdaly, cingula, hypothalamu a mozkového kmene), zatímco signály pro muskuloskeletární systém pocházejí z několika různých starých motorických korových oblastí a podkorových motorických jader.⁶⁶

Jenže nevíme, jakým způsobem se na tom podílí *mysl*; respektive, co to *mysl* je. Tedy pokud vůbec je sama o sobě, jako taková.

Zajímavá otázka je, myslím, co by bylo výsledkem vzájemného „pozorování“ mezi dvěma systémy vybavenými vědomím, avšak postavenými na odlišných základech, kdy jeden by měl vnímání lidské, ale druhý (například) viděl ultrazvukově, dále vlnění, námi vnímané jako akustické, by přijímal jako bolest, byl by schopný rozlišit děje tisíckrát rychlejší nebo pomalejší než člověk, jeho rozměry by byly pro nás nepostřehnutelně malé nebo neobsáhnutelně velké, a tak dále. Domnívám se, že ve výsledku by existovaly dvě na sobě nezávislé „správné“ reprezentace vnějšího světa, ale navíc by to pro samotné *myšlení*

64 Kant, I. *Prologomena ke každé další metafyzice, jež se bude moci státi vědou.* s. 105

65 D'Amasio, A. *Descartesův omyl.* s. 84

66 Tamtéž. s. 83

nejspíš mělo ten důsledek, že by to *jiné* nebylo možno poznat ani podle jeho projevů – tedy podle toho, co jediné na myšlení poznáváme. Přitom ale je, domnívám se, v tomto uvažovaném případě existence *myšlení* spojeného s „tím čímsi jiným“, co jsem popsal, teoreticky možná. Jeho „zjevné“ projevy by nám však zůstaly skryté.

Co to znamená? Že *myšlení*, poznávané z jeho vnějších projevů, vlastně poznávané není; je pouze do toho druhého „vkládaný“ obraz *myšlení* vlastního. S úspěchem, jelikož nástroj, který jednomu i druhému myšlení (zřejmě) vytváří, je u obou prakticky totožný.

3.1 Něco „chemie myšlení“

Chemické látky rozhodně dokáží lidskou mysl výrazně ovlivnit, jak je zřejmé těm, kteří okusili účinky drog. Tyto látky však, možná, myšlení i vytvářejí, jak naznačuje tato citace z knihy MUDr. Koukolíka:

Drogy se užívají pro podnícení kladných emocí a pro odstranění emocí záporných. Nervové přenašeče, jako jsou dopamin, opioidní peptidy a další, se vyvinuly přibližně před jednou miliardou let. Savčí nervové přenašeče dopamin, serotonin a noradrenalin užívají i mozky bezobratlých, například měkkýšů a členovců, kteří se vývojově oddělili přibližně před šesti sty miliony let. I mozky obratlovců, kteří nejsou savci, obsahují centrální systém odměny, jehož hlavním přenašečem je dopamin, systém, který začíná ve středním mozku a vstupuje do bazálních ganglií. Dopamin je látka, která se podílí na zprostředkování příjmu potravy u měkkýšů i primátů. Příbuzná látka octopamin je mediátorem, jenž zprostředkovává krmení včel. ...systém odměny má dvě složky: činnost jedné z nich charakterizuje „mít to rád“ (liking) a odpovídá za slast ze získané odměny, činnost druhé „chtít to“ (wanting) je motivujícím podnětem vyhledávání a užití drogy. Neuronální podklad činnosti obou složek je pravděpodobně odlišný. Například pocit slasti („mám to rád“) ze sladké potravy zprostředkovávají některé systémy čelních laloků mozku, jejichž hlavním přenašečem jsou „vnitřní opiáty“, endorfiny, zatímco touha po droze („chci to“) je zprostředkovávána činností vzestupného systému... Systém „mám to rád“ je aktivován získáním odměny, systém „chci to“ odměnu předvídá a motivuje v tomto směru chování.⁶⁷

Ohledně elektrického působení na lidské emoce (neurostimulace) uvádí zajímavé informace například Marek Petruš ve své knize *Možnosti transgrese*:

Bylo jisté, že malá podprahová stimulace určitých nervových struktur, například amygdaly, vyvolává u zdravých zvířat například epileptické záchvaty. ... V průběhu padesátých let bylo na zvířatech dokázáno, že je tímto způsobem [lokální mozková stimulace pomocí jemných elektrod; pozn. P.S.] možno zmírňovat nebo vzbuzovat agresivitu, působit euforii nebo naopak depresi, tišit bolest – zkrátka měnit chování.⁶⁸

U choroby nazývané *anhaedonia* (neschopnost prožívat radost nebo smutek) bylo zavedením elektrostimulátoru do příslušné části mozku zajištěno, aby si nemocní během vteřin dokázali „vzpomenout“, že jim něco chybí, že něco měli rádi – čehož předtím vůbec schopni nebyli.⁶⁹

67 Koukolík, F. *Já, o vztahu mozku, vědomí a sebeuvědomování*. s. 194-195

68 Petruš, M. *Možnosti transgrese*. s. 197

69 Kremláček, J. *Mikrogeneze zrakového vjemu – neurální koreláty*. přednáška

Pacientce leningradské neuroložky Natálie Bechtěrevové několikrát podráždili tzv. rajske body v mozku a ona se nato stala „elektromaniakem“; chodila neustále do laboratoře a snažila se jakýmkoli způsobem dosáhnout opakování onoho podráždění; číhala na pracovníky, naléhala na ně, dotírala a všemožně demonstrovala svůj zájem; navíc se prý doopravdy zamilovala do experimentátora a nedala mu pokoj a nadbíhala mu a v projevech náklonnosti a vděčnosti neznala žádnou míru.⁷⁰

Samozřejmě je otázkou, co znamená „opravdová“ zamilovanost v situaci, kdy je milovaný člověk užíván jako prostředek k dosažení jiného cíle. A samozřejmě se zdá být příliš zjednodušujícím tvrzení, že všechny lidské emoce a city a volní projevy jsou prostými důsledky jednoduchých (nebo složitých) elektrochemických jevů v těle.

Ano. No a?

Nedalo by se to přirovnat k řezu *Occamovou břitvou*? Proč bychom měli hledat jakousi podivnou *mysl*, když můžeme vše vysvětlit hezky jednoduše, kauzálně? Protože *mysl* známe? Asi jako Boha..?

3.2 Kdy a jak myšlení vzniká?

Myšlení jako cosi svébytného, nezávislého na lidském těle, s čím sami sebe ztotožňujeme, je vnímáno intuitivně. Tělesný zbytek máme za jakési periferie, a to včetně třeba paměti (když říkáme, že už *nám* paměť neslouží, nefunguje), která je jinak nesporně součástí myšlení, myslícího „já“. Že je takový postoj jaksi přirozený se dá odvodit z úvah filosofů, kteří (ještě) neměli potřebu racionálního odůvodnění za *conditio sine qua non*, za nevyhnutelnou podmínku, bez níž zůstává názor pouze *neopodstatněným* bludem. Například Plótinos, který se dá chápat jako styčný bod mezi platónským a křesťanským pojetím světa, dospěl k tomu, že nejzazší skutečnost je prvotní celek, jemuž on říká *Jedno* a co nemá žádné vlastnosti, které by byly odlišné od jeho podstaty.

Vrátil se ke starověkým mýtům o emanaci, aby pomocí mnoha přirovnání objasnil proces, při němž bylo veškeré bytí vyzáreno z tohoto zcela jednoduchého Zdroje. ... Duch (*nús*) je první emanací a v Plótínově schématu odpovídá Platónově říši idejí. *Nús* činí jednoduchost Jednoho srozumitelnou. Poznání je zde intuitivní a bezprostřední – tedy nikoli získané výzkumnými a logickými postupy, ale vstřebané podobným způsobem, jako se naše smysly vpíjejí do předmětů, které vnímáme. Duše světa (*psyché*)- jež je výronem Ducha stejně, jako je Duch výronem Jednoho – má k dokonalosti o krůček dále. Zde lze poznání získat pouze rozumově, a proto mu chybí absolutní jednoduchost a ucelenost. Duše světa odpovídá skutečnosti, jak ji známe. Veškerá ostatní tělesná i duchovní

70 Levi, V. *Myšlení, děj neznámý*. s. 9-21, citováno podle: Marek Petrů *Možnosti transgrese* str. 197

existence je emanací psýché , která našemu světu dává jeho jednotu a soudržnost. ... Jelikož byly všechny duše oživeny stejnou Skutečností, lze lidstvo přirovnat ke sboru, který obklopuje dirigenta. Když se nebude soustředit být jen jediný zpěvák, způsobí to disonanci a disharmonii.⁷¹

Všichni lidé tedy podle něho mají v sobě cosi, čím jsou jakoby „napojeni“ na to jedno, co dává světu řád – a myslí vládou nikoli logické zákony a pravidla, ale základní jednotu, která v sobě až následně obsahuje rozumová pravidla – ale sama jim nepodléhá. Toto nelze pochopit lidským rozumem, lze to jen přijmout. A takový je i názor většiny orientálních náboženství, jak jsem už psal, a blíží se to i mému výše uvedenému, primitivnímu „televiznímu“ přirovnání.

A pak je tu druhá, dnes vlastně první možnost: že lidská mysl vznikla samovolně, náhodně, přirozeným vývojem – evolucí – pouze jako *epifenomén*, doplňkový jev, nebo projev hmoty mozku. Takový názor je relativně nový – ale velmi silný; je totiž založen na *racionálním hodnocení*. A protože jiné než racionální vysvětlení není v současném gnoseologickém paradigmatu přijatelné, vítězí tento názor, jakkoli také v určitém bodě vysvětlování selhává; protože však už spoustu otázek racionálně vysvětlil, je mu toto selhání odpouštěno jako dočasné.

Většina filosofů, byť jsou přesvědčeni o neomezených možnostech lidského poznávání, se ovšem ve chvílích bezradnosti před hranicemi poznání zachytávala „jistoty“ čehosi neznámého, co je v člověku nebo nad ním; co jej ukotvuje do přírodního (nebo, jiným slovem, božského) řádu. Jen na (jedno) jméno tomu nemohou přijít.

Výchozí otázka by namísto *kdy a jak myšlení vzniká* mohla také znít, jestli myšlenka, kterou máme, přišla jako následek nějaké fyzické příhody v mozku – a nebo, naopak, zda je tato příhoda vedlejším projevem oné myšlenky.

K tomu je, myslím, dobré použít mého přirovnání k televizi: zkoumáním jejího nitra zjistíme mnoho různých součástí, na nichž naměříme různá napětí a proudy a jiné příslušné aktivity – ale vyvodit z toho, že obraz vzniká v televizi, by bylo omylem. Jenže dokud bychom nemohli měřit (nebo jinak zjistit) elektromagnetické vlny, museli bychom si myslet, že ten obraz tam prostě vzniká. Nebo, když ještě maličko zdůrazním, že *Occamova břitva* může být někdy tupá, představme si, že vypozerujeme závislost obrazu na tom, že televizor musí být zapojen do zásuvky (elektrické sítě; pro zjednodušení pak dejme tomu, že přijímací anténa je uvnitř přístroje). Nebylo by nejlépe a nejsnáze se nabízejícím řešením, že obraz do televizoru přichází právě z (elektrické) zásuvky?

71 Armstrongová, K. *Dějiny boha*. s. 129-131

To přirovnání ale, ač ho používám opakovaně, nic neřeší; dává jen důvod pochybovat o tvrzené jistotě, že pokud se děje probíhající ve hmotě (mozku) nějak projevují, **musí** ty děje být úplnou příčinou takových projevů. Jistě si nemyslím, že by člověk mohl být chápán jako ekvivalent televizoru, do něhož je mysl odněkud „vysílána“; ovšem nemyslím si ani, že je platné stejně jednoduché a nabízející se opačné řešení, kdy *myšlení* je kauzálním důsledkem čistě jen „mechanických“ dějů ve hmotě (mozku).

Domnívám se, že je třeba rozlišit „jednotlivou realizaci“ myšlení od myšlení „jako takového“. Mezi jednotlivými realizacemi myšlení je totiž jistě určitá podobnost, díky níž jsou teprve myšlenky přenosné, intersubjektívni. Pokud by myšlení spolu s hmotou (člověkem) nově vznikalo i zanikalo, znamenalo by to, myslím, naprostou izolovanost každého jednotlivého člověka, coby nositele zcela jedinečného a s ostatními „nekompatibilního“ myšlení. Pokud ale s každým člověkem nově nevzniká, ale má jakousi danou vlastnost, která je všem „myslícím hmotám“ společná, znamená to, že tahle „vlastnost“ existuje nezávisle na hmotě – a je-li sama podstatou myšlení, pak i myšlení existuje nezávisle na hmotě.

Ona podobnost však může být dána i „materiálem“, neboť ten je všem nám, myslícím lidem společný. Pokud by však šlo čistě o projev hmoty mozku, nabízí se otázka, proč se stejně neprojeví každý mozek. Mozek žížaly se totiž od mozku člověka nijak zásadně „materiálně“ neliší, jak shrnuje své poznatky z různých výzkumů např. Howard Gardner, profesor Harvardovy univerzity, v knize *Dimenze myšlení*, kde říká, že *základní jednotka struktury mozku má podobný tvar i velikost napříč živočišnými druhy*, a také, že:

Mozkovou kůru člověka můžeme vidět tak, jako by byla uspořádána do sloupečků (columns) neboli modulů. ... Sloupečky jsou zřejmě základní jednotkou struktury mozku, která existuje už od počátku evoluce. Mají podobnou velikost a tvar nejen u stejného druhu, ale i u druhů navzájem odlišných. Mozková kůra různých druhů opic je různé velká a je složena z různého počtu sloupečků, rozměry sloupečků však zůstávají shodné.⁷²

Dala by se namítnout závislost na specifickém uspořádání, kdy by myšlení vznikalo až za nějakou vysokou úrovní spolupráce materiálních složek mozku. Ovšem domnívám se, že taková teorie se svou neurčitostí blíží „teorii“ božského zásahu: sice lze říci, že to *materiální složky* „nějak“ udělaly, nebo, že to evoluce „nějak“ udělala .. ale stejně lze tvrdit také, že to „nějak“ udělal Bůh. Toho sice neznáme, ovšem *evoluce* je rovněž jen výtvořem, myšlenkou nás lidí, podobně jako Bůh.⁷³

72 Gardner, H. *Dimenze myšlení*. s. 76-77

73 také viz. kapitola: *Emergence myšlení*

Proč se člověk nestal „zrůdou“ řídicí se výhradně rozumem, a čím se člověk řídí, když rozum by neměl žádný problém se zničením světa jako cenou za uchránění vlastního palce⁷⁴; jako by rozum neměl problém s používáním lidí jako nástroje (a například výrobou mýdla z lidského tuku, nebo obětování lidských životů a zdraví pro dosažení jiných – racionálních – přínosů (zisků)).⁷⁵

Daniel Dennett v knize *Druhy myslí* cituje z textu Friedricha Nietzsche *Tak pravil Zarathustra*:

„Tělo jsem a duše“ - tak mluví dítě. A proč nemluvíti, jako mluví děti? Procitlý, vědoucí však praví: tělo jsem a tělo a pranic více; a duše jest jen slovo pro něco na mém těle.

Tělo jest veliký rozum, mnohost s jedním smyslem, válka i mír, jeden ovčinec a jeden pastýř. Nástrojem svého těla, bratře můj, jest i malý tvůj rozum, jež nazýváš „duchem“; je to malý nástroj, hračka je to tvého velkého rozumu... Za tvými myšlenkami a city, bratře můj, stojí mohutná vládkyně, neznámá moudrá bytost - ta sluje prapodstata. V tvém těle přebývá; tvým tělem jest. Je více rozumu v tvém těle nežli v nejlepší tvé moudrosti.⁷⁶

Citace zní velmi podobně závěru Antonia D'Amasia, k němuž došel v knize *Descartesův omyl* – že totiž mysl nesídlí jen v mozku, ale rozprostírá se v celém našem těle, bez něhož by nemohla vůbec být. Daniel Dennett jí užívá, aby poté naznačil, že *tělo má svůj vlastní rozum, ale další – tu naši – mysl si vytvořilo (evolučně) pro sofistikovanější obcování se světem*, k němuž je „rozum těla“ *příliš pomalý a hrubý*.

Mně však z ní celkem otevřeně a jasně vyplývá, že Nietzsche sice říká „tělo jsem a tělo a pranic více“, ovšem do „těla“ vkládá „prapodstatu“, která mnohem víc než tělem má být (domnívám se) duší, nebo myslí, ukotvenou kdesi mimo člověka. Vidím v tom pouze jinak pojmenované rozlišení, které já v této práci dělím na *mysl* (=prapodstata =systém1) a *rozum* (=malý rozum nazývaný „duchem“ =systém2)⁷⁷, přičemž se však *prapodstata* zřejmě nesoustředí jen na mentální výkon, nýbrž v sobě zahrnuje hlubší souvislost s celkem světa.

74 Hume, D. *An Enquiry Concerning The Principles of Morals*. citováno podle: Tomáš Sedláček, *Ekonomie dobra a zla*, str. 177

75 Morin, E. „Věda a svědomí“ in *Filosofická čítanka*, ed. Ivan Blecha, s. 542

76 Dennett, D. *Druhy myslí*. str. 80-81

77 k pojmům *Systém1* a *Systém2* viz. kapitola: *Vládne mysl rozumu?*

3.3 Je „já“ nutnou podmínkou myšlení?

Na „jáství“ jsou různé pohledy; všechny ovšem „stojí na vodě“, což je patrné například z této citace z knihy Antonia D'Amasia *Descartesův omyl*, kde autor vcelku bezmocně hledá, jak se na „já“ vůbec má dívat:

Příslušné procesy [reakce na signály uvnitř mozku i organismu, vytvářející 'představu' těla a koncepci jáství; pozn. P.S.] sice zahrnují poznání, avšak to neznamená, že součástí mozku jako takové 'vědí', že se odpovědi na podněty tvoří v jejich přítomnosti. Jestliže mozek vytváří soubor odpovědí na nějaký podnět, existence reprezentace jáství nevytváří nevytváří reprezentaci o tom, že jeho vlastní organismus (myšleno mozek) na podnět odpovídá. Jáství, jak je popsáno výše, *vědět* nemůže. Na druhé straně proces, který bychom mohli nazvat metajástvím, by vědět mohl, za předpokladu, že 1) mozek může vytvořit nějaký druh *popisu proměny stavu organismu, jenže je výsledkem odpovědi mozku na přítomnost podnětu* 2) *popis vytvoří obraz procesu proměny* 3) *obraz proměny jáství* bude porovnáván s podnětem, který spustil proměnu.⁷⁸

John Locke říkal:

Osoba je myslící a rozumějící bytost, jež má rozum a reflexi a může sebe samu jako takovou pokládat za tutéž myslící věc v různých dobách a na různých místech.⁷⁹

Ano. Já je samozřejmost. Myslím, že „já“ prostě potřebujeme, abychom mohli tvrdit (přijmout) společnou identitu dítěte-muže-starce. „Materiálně“ se totiž vůbec nejedná o jedno a totéž⁸⁰; přesto ale „to“ zůstává stále jedním „já“, jedním jedinečným člověkem, který si svou identitu nese napříč hmotami, jimiž se postupně, během svého života, stává.

Nebo se, spolu s hmotou, proměňuje i „já“?

Mnoha lidem se zdá, že se nemění, že jsou stále stejní jako kdysi, jen svaly slábnou (nebo, zpočátku, sílí), ale oni, jejich „já“ trvá stejné jako bylo. Jde jen o pocit, o splněné přání, nebo takové intuitivní vědomí cosi podstatného o „já“ vypovídá?

Přínejmenším to, domnívám se, že „já“ o sobě ví a má „k sobě“ vztah.

Člověk – a v plné míře výhradně člověk – dokáže během velmi krátké doby poznat, co se děje v druhých lidech, dokáže číst a vidět duševní stavy svých bližních stejně jako ty vlastní. Odborně se tomu říká teorie vědomí, stručně mentalizace, říká MUDr. Koukolík, a pokračuje:

Jak mentalizace, neboli „vím, že víš, že vím“ a „vím, co se ve mně děje“, tak empatie, neboli „vím, co cítíš, a cítím se podobně“, by nebyly dost dobře možné bez třetí, v rozvinuté podobě rovněž výlučně lidské schopnosti. Tou je sebeuvědomování, jáství.⁸¹

78 D'Amasio, A. *Descartesův omyl*. s. 207

79 Locke, J. *An Essay Concerning Human Understanding*. citováno podle: Jan Sokol, *Člověk jako osoba*, část III/1.

80 nikdy nic nemůže být *identické* v přísném slova smyslu; ovšem i v mírnějším slova smyslu jde o zcela odlišné „věci“

81 Koukolík, F. *Proč se Dostojevskij mýlil?* s. 27-28

Jeho kolega, neurobiolog Antonio D'Amasio však říká, že to vše, co je myslí, se *odehrává v biologických tkáních*:

...mozkové struktury podílející se na základní biologické regulaci ... jsou nepostradatelné pro získání a normální funkci poznávacích procesů. Hypothalamus, mozkový kmen a limbický systém zasahují do tělesné regulace a do veškerých neuronálních procesů, o něž se opírají fenomény mysli, například vnímání, učení, vybavování, emoce a pocity ... Tělesné regulace, přežití a mysl jsou navzájem intimně protkány. Jejich propojování se odehrává v biologických tkáních a využívá chemických a elektrických impulzů, to celé v rámci Descartovy *res extenza*... (fyzické sféry, do níž zahrnuje tělo a okolní prostředí, ne však nefyzickou duši, ta podle něj patří k *res cogitans*, tedy 'myslící věci'). Je zajímavé, že to vše se odehrává nejvíc nedaleko epifýzy, do níž Descartes kdysi hleděl uvěznit nefyzickou duši.⁸²

Ve slavném pokusu G. Moruzziho a H. Magouna ze čtyřicátých let minulého století, zkoumajícím možnost života „mozku v kádince“, *byl u pokusného zvířete přerušen mozkový kmen, vedoucí do mozku informace z celého těla, nejprve „dolním“ řezem v oblasti přechodu do páteřní míchy, čímž byl mozek oddělen od informací z těla – avšak mozek dál odpovídal na podněty z oblasti hlavy a střídal spánek a bdění; kdežto po přerušení mozkového kmene „horním“ řezem, v blízkosti vstupu do mezimozku, upadlo zvíře do stavu vypadajícího jako hluboký spánek, z něhož je nebylo možno probít žádnými podněty – mozek totiž přestal dostávat smyslové podněty i z oblasti hlavy.*⁸³

Tělo tedy, zřejmě, není pro mozek úplně podstatné – ale vnější podněty, alespoň nějaké, zdá se, ano. Ovšem pokud bez vnějších podnětů upadl mozek do stavu připomínajícího hluboký spánek, domnívám se, že není důvod vyloučit, že by v tomto stavu mozek mohl mít sny. A pokud by sny měl, měl by i své „já“?

Při snění, probíhající výhradně v tzv. REM fázi spánku, jinak zvané *paradoxní spánek*, jsou naše svaly vypnuté a jsme doslova odpojeni od zevního světa⁸⁴. Těžko odhadnout, jaké by byly sny mozku, který (nikdy) žádné vnější (smyslové) podněty nedostal. Přístupnější se mi zdá být otázka, jestli ve snech mozek (mysl) pracuje opravdu s "já", s osobní identitou jednotlivce, nebo zda je ta identita dosazována až následně, po probuzení. Nepřijde mi to vůbec jednoznačné; dokonce si myslím, že snící lidský mozek osobní identitu nemá, že sny neprožívá pod „svým já“, respektive pod „naším já“, ale jako „své“ to přijmeme, přiřadíme až po probuzení – což do jisté míry souzní s domněnkou Antonia D'Amasia, že mysl bez těla vlastně neexistuje, že nemá – nemůže mít – své „já“. Jak by ale vypadaly takové sny? A byly by součástí mysli; tedy takové mysli, která nemá své „já“?

82 D'Amasio, A. *Descartesův omyl*. s. 112

83 Koukolík, F. *Mozek a jeho duše*. s. 127

84 Koukolík, F. *Já, o vztahu mozku, vědomí a sebeuvědomování*. s. 33

Smrtí neumírá hmota; co končí, je jedinec – jeho mysl, identita, vědomí – se kterými člověk teprve skutečně JE. Můžeme, jak naznačil výše uvedený pokus, „odsekat“ všechny údy a všechny orgány – a udržet „já“ při „životě“? Možná. Co ale rozhodně odseknout nemůžeme, je život. Lidské „já“ je s životem neoddělitelně spojené.

Jak jsem psal již v kapitole *Život*, je mi blízké chápat podstatu, princip *života* jako informaci – a tahle informace by měla v sobě nést i počátek *mysli*, nad níž, nebo z níž se posléze vytvoří individuální „já“.

Z toho, co jsem napsal, se tedy domnívám, že „já“ není pro *mysl* určující – že *mysl* je nad „já“, a nikoli naopak.

3.4 Myšlení a jeho „vnitřní organizace“

Člověk jistě má rozum, pomocí něhož „řídí své kroky“, avšak tento rozum sám o sobě je pouhým nástrojem, o jakém mluvil například Leibniz ve zmíněném podobenství o mlýně. Omezení a cíle musí tomuto *nástroji* dodat něco jiného.

Jenže co, když ne rozum?

Edgar Morin píše:

... v samém srdci rozumu je skrytá iracionalita; rozum zešílí, jestliže se tato skrytá iracionalita odpoutá, stane se pánem a vůdcem rozumu a jestliže se rozvoj rozumu změní v iracionální řádění; při této změně dochází podle Horkheimerera a Adorna k sebezničení rozumu.⁸⁵

Zdá se mi ale, že je tomu právě naopak: že rozum „zešílí“, jestliže se svého skrytého, iracionálního podkladu zbaví – a začne se řídit výhradně sám sebou. Jak také píše Edgar Morin: *výroba mýdla z lidí byla vlastně racionální*⁸⁶; a nebo, jak trefně konstatuje David Hume: *kdyby si měl rozum vybrat mezi zničením země a bolestným škrábnutím na vlastním palci, zvolil by to první – pokud by to PRO NĚJ nebylo bolestné; rozum jako takový by s tím totiž neměl problém.*⁸⁷

Adam Smith nebo David Hume, například, mluvili o *moral sense*, když chtěli popsat to, co člověka přesahuje a současně ovládá, co jeho konání skrytě ovlivňuje.

85 Morin, E. „Věda a svědomí“ in *Filosofická čítanka*, ed. Ivan Blecha s. 544

86 Morin, E. „Věda a svědomí“ in *Filosofická čítanka*, ed. Ivan Blecha s. 542

87 Hume, D. *An Enquiry Concerning The Principles of Morals*, převzato z *Ekonomie dobra a zla*, Tomáš Sedláček, str. 177

Roger Penrose v relativně nedávné době našel v mozku cosi (mikrotubuly), v čem, jak předpokládá, by mohl *probíhat koherentní kvantový proces velkého měřítka*⁸⁸ – což by mohlo v důsledku znamenat jednak únik z pasti determinismu strojově fungujícího člověka, ale mohlo by to směřovat do pasti jiného determinismu – jakéhosi „dálkového ovládní“, společného „vysílání“, pro něž bychom my, lidé, byli ekvivalenty televizních přijímačů.

3.4.1 Vztah myšlení a rozumu

Jako *rozum* se obvykle chápe veškerá činnost mozku, tedy i ta nevědomá, podvědomá, skrytá. Úzce racionální *rozum* a nadřazená, zastřešující *mysl*, které v této práci používám rozlišeně, v běžném chápání splývají v jakési „dvoucestné“ chápání rozumu, coby systému řídicího i řízeného; coby množiny všech mentálních projevů člověka – i těch, které „mají svůj rozum“ a probíhají zcela skrytě, ale přesto podstatně ovlivňují naše „vědomé“ jednání. Tak, že někdy nechápavě říkáme: „Nevím proč, ale nemůžu bez toho být.“ Nebo: „Nevím proč, ale nemůžu to ani vidět.“ A nebo bychom se mohli ptát i takto: „Nechci, ale musím. Něco. Něco udělat. Ale co? A proč? Nevím...“ Tedy pokud bychom o sobě mluvili skutečně otevřeně.

Rozdílu mezi „strojovým“ rozumem a iracionální intuicí, tedy nevědomým, nerozumovým myšlením, přisvědčuje například tato tabulka funkčních rozdílů systému intuice a systému (rozumového) uvažování⁸⁹:

Systém intuice:	Systém uvažování:
<p>rychlý, bez námahy</p> <p>nezáměrný, běží automaticky</p> <p>nepřístupný vědomé pozornosti, do vědomí vstupují jen výsledky</p> <p>bez nároků na pozornost</p> <p>paralelně distribuované zpracovávání</p> <p>metaforické, holistické myšlení</p> <p>všichni savci</p> <p>závisí na kontextu</p> <p>závisí na mozku a těle, tedy na platformě</p>	<p>pomalý, namáhavý</p> <p>záměrný kontrolovatelný</p> <p>přístupný vědomé pozornosti, kontrolovatelný krok za krokem</p> <p>nároky na pozornost, jejíž zdroje jsou omezené</p> <p>sériové zpracování</p> <p>analytické myšlení, manipulace se symboly</p> <p>pouze lidé starší než dva roky (jazykově trénovaní šimpanzi?)</p> <p>nezávisí na kontextu</p> <p>nezávisí na mozku a těle, proces lze přenést do jakéhokoli stroje nebo organismu, které budou respektovat pravidla</p>

88 Penrose, R. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. s. 101, 111-112

89 Koukolík, F. *Sociální mozek*. Tab. 7 (zvýraznění doplněno)

Následující myšlenky, s nimiž vnitřně naprosto souhlasím, domnívám se nasvědčují, že mé rozlišování *mysli* a *rozumu* není samoúčelné:

Nic není v rozumu, co nebylo ve smyslech – mimo rozum sám.⁹⁰

V tomto případě označení *rozum* zahrnuje jak *mysl*, tak i (racionální) *rozum*. Je zde však (k jinému účelu) odlišováno to, co člověk může poznat, od toho, k čemu jej smysly dovést nemohou, a co ani nijak jinak nemůže nebýt – přesto tím však disponuje. Aniž by si to uvědomoval, dodám.

Srdce má rozumy, jimž rozum nerozumí.⁹¹

Stejný případ, jen ještě kouzelněji formulovaný a směřující příměji k mému rozlišení. Mentální aktivity rozděluje na ty, které je možno (rozumově) vysvětlit, popsat, objasnit, a na ty druhé, zde shrnuté pod eufemismus „srdce“, jež sice existují a ovlivňují nás (a naše jednání), ale které jsou nám (=našemu rozumu) skryté. A my jim nemůžeme porozumět.

3.4.2 Vládne mysl rozumu?

Náš mozek „překládá“ to, co vnímáme, naše jednotlivé *počítky* do ucelených *vjemů*; my nevnímáme „skutečný“ stav světa, věcí, ale to, co přichází do mozku, je korigováno podle předchozích zkušeností; tedy přinejmenším podle nich... Smyslové počítky nám nejsou přístupné – vždy jsou upravovány mozkiem; jsou „podklady“; vnímáme papír – nikoli jasy a jiné jednotlivé kvality; jakýsi *primární počíteč* těchto jednotlivých kvalit pro nás zřejmě ani není přímo získatelný, nedokážeme jej rozlišit.⁹²

V situacích spějících ke smrti, nebo při velmi závažných poškozeních dochází u člověka k jakémusi zablokování příjmu *vjemů*; jedinec při volném pádu z výšky přestane vnímat realitu; člověk s rozdrčenou půlkou těla bolest necítí a poškození si neuvědomuje – pokud je nevidí, ale možná ani pak ne; podobně hořící člověk – mozek prostě tyto „nepříjemné *vjemy*“ odfiltruje, nepustí je dál.

Ale kam dál?

A jak by tahle dovednost mohla vzniknout, pokud není „daná“?

90 Myšlenka Immanuela Kanta vyjádřená aforicky například Gottfriedem Leibnizem

91 Blaise Pascal; zřejmě poté, co narazil na nepřekonatelné hranice svého geniálního rozumu

92 Kremláček, J. *Mikrogeze zrakového vjemu – neurální koreláty*. přednáška

Evolučně těžko; okolnosti bezprostředně předcházející smrti člověk obvykle svým genetickým následovníkům nepředá.⁹³ Dalo by se to, možná, chápat jako cosi podobného vytěsňování zbytečností, jaké v našem mozku probíhá nepřetržitě (a jen díky tomu dokážeme oddělit ze směsi nejrůznějších ruchů například řeč). Jenže tohle nejsou zbytečností, které se odstraňují, aby něco jiného mohlo fungovat – a nebo, pokud ano, implikuje to, domnívám se, jakousi mysl řídicí, *nadřazenou* té naší známé, racionální, kterou si uvědomujeme a kterou se domníváme, že ovládáme svět.

Nadvládě *myšlení* nad *rozumem* nasvědčují výzkumy, ze kterých někteří vyvozují, že – velmi zjednodušeně – lidské myšlení má dvě vrstvy. Jednu starší, rychlejší, člověkem neovládanou (tedy *nevědomou*), která je schopna řešit bleskově, paralelně více úloh najednou, které se říká *Systém1*, a druhou, nazývanou *Systém2*, která je výlučně lidská, racionální, *vědomá*, a je pomalejší a omezenější, neboť řeší úlohy posloupně, „v jedné řadě“. Úkoly řešené v jedné „vrstvě“ (systému) přitom nelze řešit ve druhé.⁹⁴

Zdá se, že víc než zanedbatelně málo poznatků nasvědčuje tomu, že *o nás* rozhoduje mysl, která je *té naší*, racionální, nadřazená.

Odborně, vědecky řečeno, by to mohlo znít i tak, že *myšlení* je součástí *viscerálního* (*autonomního*) *nervového systému*, který funguje autonomně a řídí všechny podstatné úkony probíhající v našem organismu zcela nezávisle na našem vědomí, na našem *rozumu* – a který podklady pro svá rozhodnutí sbírá z interoreceptorů, složitých mechanismů reagujících na energie různého typu, jimiž jsou nejčastěji osmoreceptory, chemoreceptory, baroreceptory, termoreceptory, nociceptory aj.⁹⁵

V souvislosti s tímto vědeckým pohledem by se zdálo být zřejmé, možná i relativně snadné, napodobit i *Systém1* (o možnosti napodobení racionálního, vědomého a pomalého *Systému2*, myslím není pochyb), ale je to skutečně jen technický problém? Stačilo by všechny ty receptory vytvořit uměle, náležitě je (podle předlohy) propojit – a jejich projevy se už „objeví samy“?

Nemůže zda však nepřijít otázka: jaká je tedy úloha myšlení?

93 více v kapitole: *Evoluce myšlení*

94 Evans, J.St.B.T. „*In two minds: dual-process accounts of reasoning*“ Trends in cognitive sciences, Vol.7, No.10, s. 454-459

95 Rektor, I. *Parkinsonova nemoc: doporučené postupy diagnostiky a léčby, II. pozdní stadium.*

Je „ovládáno“ něčím na způsob *koherentních kvantových procesů*, o jakých mluvil Roger Penrose? (a tedy zřejmě strojově nahraditelné)

Nebo je striktně závislé na dějích ve hmotě mozku? (tedy strojově nahraditelné)

A nebo je jen naše, co záleží jen na nás a na našem chtění? (a tedy strojově nanejvýš strojem napodobitelné ve svých projevech)

3.4.3 Hypnóza

Pro náhled, nakolik se člověk řídí svým rozumem a nakolik je řízen „čímsi vnějším“, je vhodné se alespoň letmo, bez průvodních komentářů, seznámit také s fenoménem hypnózy, která staví do výrazně jiného světla náš sebejistý *pocit*, že o něčem sami rozhodujeme, že jednáme podle čehosi, čemu říkáme *svobodná vůle*.

Posthypnotická sugesce, jak píše Marek Petřů v knize *Možnosti transgrese*, umožňuje subjektu v hypnóze uložit nějaký – jakýkoli – úkol: *jednoduché pohyby i složité jednání, perceptivní omezení, postoje, emoce či ovlivnění chorobných příznaků*. Jedna studentka dostala v hypnóze příkaz *sejmout v přednáškové síni svému kolegovi brýle; udělala to s odůvodněním, že se mu prý protivně leskly a vůbec mu nesluší; jiná studentka to jindy odůvodnila, že jej prý tlačily*. Hypnózy může být použito i jako „důkazu“ vlivu nehmotné, mentální „energie“ na hmotu, tedy ke zpochybnění *mysli* coby pouhého druhořadého projevu hmoty. Lze ji totiž využít *k bezbolestnému porodu, lze jí snadno sugerovat pocit tepla, chladu či bolesti, je možné vyvolat i na vůli nezávislé tělesné změny, změnit puls nebo krevní tlak, vyvolat popáleninové puchýře, vyvolat nutkavé myšlenky a strachy, vytvořit vzpomínkové klamy, o nichž bude subjekt pevně přesvědčen, že je skutečně prožil, lze uvést do věkové regrese, přičemž u návratu do věku nižšího než šest měsíců se objevuje i tzv. Babinského reflex, který je běžně pokládán za důsledek nezralosti kortikálních struktur a v pozdějším věku mizí*.⁹⁶

Stanislav Kratochvíl popisuje takto svou vlastní zkušenost:

Sám jsem zažil podobnou tenzi i po relativně lehké hypnóze, v níž mi kolega sugeroval, že po skončení hypnózy shodím na zem gumu, kterou položil na stůl. Pamatoval jsem si příkaz a řekl jsem, že gumu shazovat nebudu. Vzal to na vědomí a gumu si dal do kapsy. V dalším rozhovoru ve mně zůstával mírný neklid, spojený s pocitem nesplněného úkolu. Kdyby byla guma nadále na stole, byl bych ji pravděpodobně s nějakou zlehčující žertovnou poznámkou shodil, abych se tenze zbavil. Po čase se napětí samo uvolnilo.

96 Petřů, M. *Možnosti transgrese*. s. 219-220

Tentýž autor popisuje pacientku, která u vizity oslovovala primáře „pane generále“ a lékařce říkala „paní plukovníku“, přestože jí samotné to připadalo nesmyslné a působilo jí to stres, přesto svůj hypnoticky vsugerovaný úkol bezvýhradně plnila.⁹⁷

3.4.4 Vernunft a Verstand

Podobným směrem, jakým míří moje zde použité rozdělení, by se zřejmě dalo chápat i rozdělení „poznávacích aktivit“ užitá Immanuelem Kantem. Ten nachází jednak vyšší *Vernunft*, v němž jsou obsaženy tři základní, apriorní ideje,⁹⁸ a empirický *Verstand*.

Rozlišení *Vernunft* od *Verstand* je obtížné, podobně jako hledání vhodného českého ekvivalentu. Zjednodušeně by se zřejmě dalo říci, že *Vernunft* je čímsi „z rozumu“, co člověk neovládá, kdežto *Verstand* je nástroj, s jehož pomocí si sami vytváříme pojmy a soudy o světě, jež poté vědomě, cíleně skládáme do jednoty, celku.⁹⁹

Primárně však toto rozlišení sloužilo, domnívám se, k rozlišení *smyslového* (aposteriorního) od *předsmyslového*, vrozeného (apriorního). Analogie mezi nevědomým a předsmyslovým na jedné straně, a mezi vědomým a smyslovým na straně druhé zřejmě do značné míry platí, a tedy by mohlo platit spojení *mysl*≈*Vernunft* a *rozum*≈*Verstand*, jež v této práci používám. Ovšem toto mé rozdělení stojí na kontrastu *vědomého* a *nevědomého*, rozumem ani vůlí neovládaného myšlení, kdežto Immanuel Kant možná uvažuje rozum jako, obrazně, ekvivalent mozku ve vší jeho mocnosti – který „vědomě“ zvládá a ovládá vše, bez ohledu na „naše“ faktické, okamžité prožívání tohoto vědomí, a v tomto se pohledy významně liší.

Není však cílem této práce vykládat kantovskou terminologii – a pro téma (otázku) řešené v této práci je dělení na *vědomou* a *nevědomou* (=neovládanou racionálně) mysl případnější.

3.4.5 Platónský svět idejí

Dovolím si připojit i stručný pokus o „rehabilitaci“ domněnky, že všechny *rozumové poznatky* má člověk v sobě už předem dány, pouze se učí je pojmenovat (tedy se na ně, Platónovou terminologií, *rozpomíná*) a uspořádává je, aby s nimi mohl pracovat. Asi, pokusím se o přirovnání, jako když dítě už *umí mluvit* a ví, kam patří sloveso a jak se

97 Kratochvíl, S. *Podstata hypnózy a spánek*. s. 66-67

98 ideje *duše* (coby absolutní jednotky myslícího subjektu), *světa* (coby absolutní jednotky jevů), a *Boha* (coby absolutní jednotky předmětů a myšlení vůbec)

99 Kant, I. *Kritika čistého rozumu*.

skloňuje a časuje a tak dále – aniž by o existenci slovesa a operacích s ním mělo poněti; tedy vlastně je zná, ale neumí je pojmenovat. A teprve když se to naučí, může mluvit nejen *jazykem*, ale i *o jazyce*.

Přes všechnu rovnost nemá každý člověk stejnou schopnost tyto znalosti rozklíčovat, najít. Kdo ji nemá, jen se mechanicky učí (pokud „má“ paměť); tedy učí se bez pochopení, pouze slovům, ne však tomu, k čemu ona slova a věty „odkazují“.¹⁰⁰ Tomu, zdá se mi, nasvědčuje celkem obecná lidská zkušenost, kdy se například čtením dlouhých textů člověk obtížně a nejistě prokousává – než mu „to secvakne“ a on to najednou *chápe* a *ví* a *rozumí* tomu, zdá se mu to jasné a je schopen formulace i opravovat, aby lépe a přesněji vyjadřovaly *myšlenku* – neboť slova mu pouze otevírala cestu k té myšlence, která ale existuje a existovala mimo ta slova – a možná, domnívám se, i v jeho mysli – už předtím, jen nerozpoznána, nepojmenována.

Nabízí se tu opět představa, zda zmíněný racionální *Systém2* nemá za úkol pouze hledat racionální „obhajobu“ pro řešení předem (nutně) dané *Systémem1*; zda naše racionální hledání odpovědí na otázky není skutečně pouhým „rozpomináním se“ na znalosti, jež nám jsou odevždy „známy“ (byť si je neuvědomujeme), a k nimž teprve *vynalézáním znaků* nacházíme cestu – a možnost je popsat a předat. A teprve (a pouze) spojení mezi znaky a znalostmi je třeba se naučit – ovšem toho je schopen jen a výhradně ten, kdo má jednak dostatečně vyvinutý *Systém2*, aby dokázal sdělení rozklíčovat a pracovat s ním, a dále musí mít dostatečně vyvinutý (nebo přístupný) *Systém1*, aby rozklíčované abstrakce „vstřebal“ (= *pochopil*) – což neznamená nic jiného, než že je *pochopením* spojil s existujícím obsahem vlastní (nevědomé) mysli.

Takové myšlenky nejsou vůbec nové. Naopak; intuitivně se (mi) zdá, že jsou jen o málo mladší než myšlení samo. V souvislosti s tématem této práce se pak nabízí úvaha, že stroj, který by měl být schopen popsaného myšlení, by musel mít jakousi databázi *daných rozumových poznatků*, a sice buď vnitřní, obsaženou v „životadárné informaci“, již v sobě nese každá buňka, a nebo, by musel umět tuto databázi odněkud „čerpat“, napojit se na její vnější zdroj. Teoreticky by mělo být možné, domnívám se, obojí. Nicméně se neodvažuji odhadnout, která z těchto možností by byla proveditelnější, přístupnější k realizaci.

100 více v kapitole *Úloha jazyka pro myšlení*

3.4.6 Možnost poznat „mysl myslí“

Ke vztahu myšlení a rozumu si nemohu na závěr odpustit alespoň stručnou poznámku ohledně možnosti poznávat mysl rozumem.

Na mysl, coby entitu rozumu nadřazenou, totiž, domnívám se, můžeme toliko různě „nahlížet“, ale protože se o ni svými úvahami vždy opíráme a ony z ní vyrůstají, nemůžeme ji izolovat a zkoumat, neboť bychom se nejdřív museli svým myšlením nad své myšlení povznést, opustit je a nahlížet na ně z odstupu. A to, zřejmě, není nemožné.

Myšlenka, že by mohl rozum sám sobě porozumět, mi dokonce přijde natolik absurdní, že mám každé, i sebejednodušší její popření za dostatečné: rozum nemůže pochopit sám sebe, jako není možno vidět oko okem, jako se nemůže voda ponořit sama do sebe, jako se vůně nemůže sama ocenit; jako bychom se snažili vysvětlit pravidlo použitím jeho samého – přiči se to prostě logice. A logika je dílem rozumu a rozumné (rozumové) úvahy jí musí být podřízeny.

Tedy položím alespoň pár otázek, na které neumím odpovědět a které mi berou optimismus ohledně možnosti poznávat mysl myslí:

- Jak by mohl rozum argumentovat pro nebo proti „pravosti principů“ sebe samotného?
- Jak by mohl rozhodnout, zda „nahlédl“ skutečnost, a nebo zda ji jen sám vytvořil?
- Jak by určil hranici, kdy už nejde o „představu“ – jeho vlastní dílo, nýbrž o skutečné poznání skutečné mysli – tedy sebe sama? (bez zrcadla, dodám ještě...)

Proč tedy práce na toto téma?

Předně mě napadá, že bych mohl být schopen připustit, že myslící stroj vytvoříme (my, lidé) jaksi mimoděk; že myšlení *nad tím*, co dokážeme sestavit, samo vznikne, aniž bychom potřebovali mu rozumět víc, než mu (ne)rozumíme dnes. To ale jedině v případě, že by bylo možno je (myšlení) napodobit, vytvořit kopii alespoň teoreticky.

Dále je možno „myšlení“ stroje ponechat v uvozovkách a hledat jen, jaká míra odlišnosti od myšlení skutečného (=lidského), je nutná.

Rovněž jsou úvahy o možnosti *myšlení stroje* cestou pro hledání toho, co je určující pro tvrzení nebo popření výlučnosti a jedinečnosti člověka.

Těžko se také někdy zbavuji pocitu že myšlení je pouhou iluzí – a sice existuje, ovšem pouze jako „dým nad ohněm“, nemá žádnou moc a žádnou sílu, jen se vlní kolem nutností,

kteřé vznikají samy, působením hmoty – a protože je věčnost i nekonečno nutné, ač lidské mysli nepřístupné a nepochopitelné, možná je věčnost souhrnem všech dějů v různých časech, které my svou myslí a svým vnímáním řadíme za sebe, hezky chronologicky, ale protože mají všechny tyhle děje svůj obraz ve věčnosti, jsou – musí být – dané a neměnné, a mysl je pak toliko naší iluzí, stejně jako naše vůle. O tom bych rád přemýšlel – kdyby toho byla (moje) mysl schopná.

No, a samozřejmě je také možné, že se pletu – a někde narazím na přijatelné vysvětlení, že mysl může sama sebe pochopit.

3.5 Tělo a mysl

Myšlení, domnívám se, může být v určitém smyslu chápáno i jako na hmotě (nositeli) nezávislé. Tato „nezávislá závislost“ je míněna asi tak, že hmota pouze umožňuje myšlení, aby se navenek projevilo, aby se stalo viditelným, respektive vnímatelným.

Pokusím se o dvě přirovnání:

Prvním je televize, jejímž zkoumáním bychom určitě zjistili všechny změny proudů a napětí a jiných potenciálů, které umíme popsat, na různých součástkách – ale, podobně, jako u mysli, bychom museli uznat, že vůbec netušíme, odkud se bere ten uspořádaný, smysluplný obraz .. dokud bychom se nenaučili poznat elektromagnetické záření.

Nebo světlo, které je závislé na slunci (nebo jiném zdroji), ale existuje „svým životem“; znovu „vzniká“ a znovu „zaniká“, ale vždy jde o totéž světlo, ať už ze slunce nebo lampy; nezaniká úplně a nerodí se nové, jiné – a přesto, že se nám jeví tu jako *vlnění* a tu jako *záření*, nebo, že jeho částice mají nulovou klidovou hmotnost a přesto jsou a ne že ne, ač váží čiré nic, tak přes tyhle podivnosti o existenci světla nepochybujeme a bereme je takové, jaké je, všude tam, kde je. Protože je vidíme? Světlo ale nevidíme; vidíme díky němu. Jako díky mysli vnímáme.

Existuje tedy *světlo* jako takové?

A existuje *mysl* jako taková?

Obecně známá je například myšlenka Teilharda de Chardin, že vědomí nevzniká náhodně, ale je už v hmotě uloženo (a hmota k němu směřuje); tento myslitel předpokládá jakousi *noosféru* – prostor společného bytí všech lidí.

Nebo pohled Henri Bergsona, který mluví o tom, že kromě rozumu máme ještě intuici, přičemž poznání intuicí předchází poznání racionálnímu.¹⁰¹

Bergson své úvahy o životě odvozuje z vědecké skutečnosti, že vše směřuje k větší jednoduchosti, klidu, neuspořádanosti (druhý termodynamický zákon) – avšak vývoj života jde přímo proti tomuto základnímu zákonu hmoty a naopak jde směrem k větší složitosti a uspořádanosti, což nelze nijak (přijatelně) vysvětlit; on tedy přichází s myšlenkou *élanu vital* – životního principu¹⁰². Ovšem tento názor nebyl a není pro většinu přijatelný, jakkoli mu tolik nevědeckého poznání nasvědčuje.

Jen orientačně doplním postoj Hanse Driesche, který v předminulém století zkoumal dvoubuněčné organismy a zjistil, že i když se buňky oddělí, vyvíjejí se normálně – z čehož vyvodil nutnost jakési celostní kauzality, již nazval *entelechií* a která říká, že celek určuje části a nikoli části celek; neboli, že už každá buňka v sobě má nezvratně (a nepochopitelně) zakódováno, čím je a čím musí být – a analogicky pak shluky těchto buněk až po složitě organismy včetně člověka a jeho mozku v sobě mají zakódováno, jak se budou (musí) chovat. Nikoli tedy, že nakupením jednoduchých mechanismů vznikne složitá struktura, na níž se samovolně vytvoří (emergují) nové vlastnosti, nýbrž jsou tyto vlastnosti předem dané – a to již v jednotlivých částech, které vytvářejí „předepsanou“ strukturu. Vlastně jakoby se nic neměnilo – ale mění: Nakupením nevznikne nic, pokud ten výsledek nebyl už předem dán.

Což by bylo pro možnost sestrojít takovýto „mechanismus“ uměle povzbudivé, neboť by stačilo dodat „předpis“ pro výsledek, ale současně by to bylo i zdrcující, neboť ten předpis může být psán „kódem“ člověku principelně nedostupným, takovým, jaký by byl v hyperbolickém přirovnání zrcadlem, jež nám umožňuje zobrazit svět, ale nikoli nahlédnout za zrcadlo – aniž bychom přitom neztratili veškerý (nám srozumitelný a dosud známý) obraz světa. Asi, jako kdybychom vyšli z Platónovy jeskyně na denní světlo – a stanuli oslepeni, vidouce jen toto světlo a nic víc, bez jakýchkoli tvarů, obrysů, souvislostí...

Ani tento názor nebyl přijat, protože, nabízí se vysvětlení, otázky, ke kterým se vyjadřuje, přesahují možnosti lidské racionality – a nelze je tedy racionálně zpracovat, popsat a sdělit; racionálnímu (vědeckému) myšlení prostě nemohou být přijatelné (přístupné) nikdy.

101 zde se přímo nabízí možnost postavit *rozum=System2* a *intuice=System1*

102 který by, zřejmě, mohl být ztotožněn s *myslí*, nebo umístěn do *mysli*, chápané jako souhrn všech mentálních (=nezjevných) projevů; podobně jako *prapodstata*, o níž mluví Nietzsche v *Tak pravil Zarathustra*

Intuitivní rozlišení těla a mysli je zcela běžné, leč (pro vědu) zcela nepřijatelné.

Orientální filosofie (náboženství) s tím problémem nemají; naopak, pro ně je duše naprosto samozřejmě *oddělitelnou* částí člověka, a poznání je jim dostupné nikoli rozumem .. ale právě skrze duši, jak naznačuje třeba známé zenbuddhistické tvrzení, že:

Poznání je jako odlesk měsíce na hladině vody. Je k němu třeba jak měsíce, tak vody. A když se po něm sáhne netrpělivou rukou, roztřeše se a zmizí.

O tom, že *poznání* není čímsi racionálním, co by se dalo jednoduše vyslovit, předat nebo jen pochopit, mluví zenbuddhistické kóany¹⁰³:

Kdo při chůzi zvedá prach, plýtvá silami.
Máš-li hůl, dám ti ji; nemáš-li hůl, vezmu ti ji.
Jak vypadá tlesknutí jedné ruky?

Orientálním filosofům je tedy, zdá se, celkem zřejmé, že „pravdy o světě“ jsou racionálnímu, totiž „tělesnému“ rozumu nepoznatelné – ale že přesto poznatelné jsou; jinak. Duší, duchem, jakousi věčnou, nadindividuální, společnou myslí:

Protože pohyb a změna jsou základními vlastnostmi věcí, síly, které pohyb způsobují, nestojí mimo objekty, ale jsou vnitřní vlastností hmoty. Vládce není Bůh, ale princip, ovládající vše zevnitř, jak se píše v Upanišadách:

Ten, kdo přebývá ve všech věcech a přitom se liší od všech věcí, ten, jehož všechny věci nepoznají, jehož tělo jsou všechny věci, jenž ovládá všechny věci zevnitř, to on je tvoje duše, vnitřní vládce, nesmrtelný.¹⁰⁴

...čímž se, řekl bych, mluví o tomtéž, o čem mluví Spinoza slovy: *Deus sive natura*.

3.5.1 Dualismus

Descartovský dualismus, rozlišující v člověku jednak složku smyslům dostupnou a potom tu smyslům nedostupnou, v níž, kdesi mimo hmotný svět probíhá náš duševní život, tedy tento pohled sice výrazně ovlivnil všechno následující myšlení, nicméně od začátku naráží na neřešitelný problém, jak se tyto dvě substance navzájem ovlivňují, když je každá „z jiného těsta“. Descartovo řešení, že styk probíhá na jednom místě v mozku, bylo od počátku nepřesvědčivé. Jiné, že myšlenka i čin jsou přímo řízeny vůlí Boží, bylo pro rodící se racionalistickou společnost přijatelné ještě méně. Nakonec tedy zvítězila vědecká redukce, tvrdící, že stačí sledovat hmotnou skutečnost; mysl že je pouze jakýmsi epifenomémem, přídatkem.

K vědecky nepřijatelnému řešení, podle něhož jsou myšlenka i čin vedeny Boží vůlí a jejich příčinná souvislost je pouze mýlkou, jsou nesmírně zajímavé vědecká zjištění, že ještě předtím, než se „rozhodneme“ něco udělat, dostane naše vědomí k tomu impuls; tedy, že

103 kóan (jap.) - krátký výklad zenového prožitku, jehož podstatou je paradox, překvapující pointa, která má dokázat, že pravdy nelze dosáhnout intelektuálním úsilím, nýbrž přeskokem do jiné roviny chápání

104 Pearcy, Nancy R.; Thaxton, Charles B. *Duše vědy. Proměny ve vztahu vědy a náboženství*.

našemu „svobodnému rozhodnutí“ předchází pokyn vzešlý odkudsi z podvědomí, nevědomí, z vědomím neovládaných oblastí mozku.¹⁰⁵ Zajímavá proto, že vnucují otázku, odkud se ty impulsy v našem mozku vzaly, a nabízejí možnost, že pocházejí z čehosi, co by se dalo nazvat nehmotnou duší. Takový názor samozřejmě není nijak široce přijímán, ovšem nelze jej ani zcela ignorovat.

Pro „myšlení o sobě“ mluví například existence *hypnózy*, jíž jsem věnoval samostatnou kapitolu, nebo tzv. *placebo-efektu*, kdy se na tělesné materii jasně a nezpochybnitelně projeví samotné vědomí – jež by ale mělo vznikat až jako produkt této hmoty, na ní zcela závislý a jí úplně podřízený. Epifomenální podstatu mysli zpochybňují rovněž některé poruchy vnímání a prožívání, neboli *psychogenní amnézie* (=psychicky podmíněné výpadky uvědomování, paměti), které naprosto změní naše vnímání, přičemž však nejsou poruchami vzniklými biologicky, změnou „materiálu“, nýbrž psychicky – změnou v samotném vědomí. Dále jde kupříkladu o *disociativní amnézii*, která přináší neschopnost vybavit si významné, obvykle traumatizující osobní informace, přičemž to není vysvětlitelné běžnou zapomnětlivostí; *disociativní fuga* spočívá v náhlém a nečekaném opuštění domova a neschopnosti vybavit si vlastní minulost; *disociativní porucha identity*, při níž má člověk několik identit a není schopen si vybavit významné osobní informace; *depersonalizační porucha*, kdy má člověk pocit odloučení od vlastních duševních pocitů a od vlastního těla, přičemž schopnost ověřovat skutečnost zůstává nedotčená.¹⁰⁶

Jako by vědomí (tedy i mysl) bylo něčím tělu vnějším, co je může ovlivnit, zdálo by se z uvedeného.

3.5.2 Centrální, všeznalý a vševědoucí systém?

Antonio D'Amasio v knize *Descartesův omyl* dospívá k závěru, že mysl není jen produktem mozku, ale vzniká „v celém těle“, je podmíněná existencí celého těla a součinností všech jeho částí.¹⁰⁷ Závěr, nebo zjištění vědce, zkoumajícího mysl „jako televizi“, jako funkční soustavu měřitelných a popsatelných projevů, je asi takovýto:

Domnívám se tedy, že mít vědomí znamená, že organismus tvoří neuronální reprezentace, které se mohou stát 'představami', mohou se zpracovávat v procesu nazvaném myšlení a konečně mohou ovlivňovat chování předvídáním do budoucna...¹⁰⁸

105 více v kapitole *Před-hodnocené rozhodnutí*

106 Koukolík, F. *Lidský mozek*. s. 161-162

107 D'Amasio, A. *Descartesův omyl*.

108 Tamtéž. s. 84-85

Jak se ale neuronální reprezentace stávají *představami* a co je vlastně tím *procesem myšlení*, zeptal bych se; kdybych očekával, že mohu dostat nějakou (vědeckou) odpověď. Jak je ale vidět z následujícího, taková odpověď zřejmě není k dispozici; jsou jen nejisté úvahy a tušení, která však i vědci vnucují podivnou a (jemu) nestravitelnou představu, že v našem mozku je cosi, co jej – a tedy i nás – nějak ovládá:

...kdyby naše mozky jednoduše vytvářely jemné topografické reprezentace a nic dalšího by s nimi nedělaly, pochybuji, že bychom někdy o nic měli povědomí jako o 'představách'. ... Subjektivita, klíčový rys vědomí, by v takovém uspořádání chyběla. ...sebeuvědomování není onen neslavný homunkulus, pidimužik, uvnitř našeho mozku, jenž vnímá a přemýšlí o 'představách', které mozek tvoří. Jde spíše o věčně se přetvářející neurobiologický stav.¹⁰⁹ ... Užívám-li pojem 'jáství', nechci tím žádným způsobem naznačovat, že všechny obsahy našeho vědomí sleduje jediný centrální systém, systém, který všechno ví a vlastní. ... Chci jen říci, že naše zkušenosti mají niternou souvislost, která vypadá, jako by skutečně centrální všeznalý a vševědoucí systém sledující všechny obsahy naší mysli existoval.¹¹⁰

Věda je tedy, zdá se, zatím na popsání a pochopení myšlení krátká, a podle tohoto vyjádření se zdá být nemožné, aby lidské myšlení vzniklo uměle.

Jiný názor má Daniel Dennett, podle něhož je vnímání ukončeno „zpracováním impulsů“ a nic dalšího, žádné *vědomí* pak už nevzniká; :

Ten nejsvědnější omyl může být nazýván mýtem dvojitého převodu: za prvé, nervová soustava převádí světlo, zvuk, teplotu a tak dále do nervových signálů (zásilek impulsů v nervových vláknech), a za druhé, na nějakém speciálním ústředním místě se tyto zásilky impulsů převádějí do nějakého *jiného* média, média vědomí. Tohle si myslel Descartes a ten navrhl, že oním místem, kde se odehrává tento druhý převod – do onoho záhadného, nefyzického média mysli –, je epifyza (šíšinka), nacházející se právě ve středu mozku. Dnes se téměř nikdo, kdo se myslí zabývá, nedomnívá, že takové nefyzické médium existuje. O to podivnější je, že představa druhého převodu do nějakého zvláštního *fyzického* či *materiálního* média, odehrávající se na nějakém místě v mozku, které se má teprve zjistit, neobezřetným teoretikům plete hlavu. Je to, jako by viděli – nebo se domnívali vidět –, že je-li periferní aktivita nervové soustavy pouhou citlivostí, musí existovat nějaké ústřednější místo, kde se vytváří citění. Koneckonců, živá oční bulva, odpojená od zbytku mozku, nemůže *vidět*, nemá žádnou *vědomou vizuální zkušenost*, takže se to musí odehrávat někdy později, kdy se k citlivosti přidá ono záhadné *x*, aby vzniklo citění.¹¹¹

...a dále vysvětluje, že je přijatelná zprvu absurdní představa, aby nervová soustava mohla zaujmout „roli vnitřního šéfa“ sama sobě. Jde totiž, podle něj, o tak složitou síť, které tohle *možnosti transformování* dovolují. Tedy, říká totéž, co Antonio D'Amasio, že totiž *příroda, jak se zdá, vybudovala aparát racionality nejenom na aparátu biologické regulace, ale také z něj a s ním.*¹¹²

Co to ale znamená, a co z toho vyplývá?

Že myšlení jsou elektrochemické procesy – a nic víc? A že by tedy mělo být snadno, relativně snadno, napodobitelné, uměle vytvořitelné ve své celistvé úplnosti?

To by znělo badavé části lidské mysli povzbudivě, příjemně. Ale jiné části mysli, která věčně pochybuje, se nutně vybaví otázka, které že to jsou ty elektrochemické procesy, jimž se taková myšlenka zamlouvá, a které by proti ní protestovaly – a proč? Nebo které ty

109 Tamtéž. s. 93

110 Tamtéž. s. 205

111 Dennett, D. *Druhy myslí*. str. 75-76

112 D'Amasio, A. *Descartesův omyl*.

procesy mají ráno radost z toho, co je večer rozčilovalo, které hledají rozdíl mezi skutečností a snem a které si uvědomují svou chybu, v jakou dlouho věřily, než odhalily její pomýlenost...

3.6 Svoboda a nutnost

Je budoucnost nutná, daná „strojovým předpisem“? Je možno lidské myšlení chápat jako strojové – tedy jako sled nutných (předepsaných) úkonů podmíněných čistě kauzálně a nijak jinak? A nebo dává myšlení člověku svobodu, jakou stroj mít nemůže?

Klasická otázka se ptá: *Kdybychom měli vědomí o všech podnětech a dokázali je vyhodnotit, uměli bychom předpovědět budoucnost?*

O tom, jestli se budeme ucházet o muže nebo o ženy, jestli vyrosteme a budeme chytrí nebo hloupí, jestli najdeme dobrou práci a hodného partnera, o tom rozhodují naše dispozice, chemie našeho těla, naše jasně a předem vymezené potřeby – které my jen, více či méně úspěšně naplňujeme; přesně v souladu s tím, co nám bylo přiděleno dvojitou šroubovicí, která měla v sobě zapsáno, jak bude vypadat to, co vznikne miliardami postupných dělení; přesně, že to bude mít mozek a levý palec křivý, hnědé oči a línou hubu a celý život holé neštěstí; to všechno, včetně toho, že řeči se bude schopen naučit jen v úzkém období zhruba do šesti let – a pokud se mluvit nenaučí, nikdy nepromluví; to všechno je „naprogramováno“ ve dvou pohlavních buňkách.¹¹³

Artur Schopenhauer říká, že jsme schopni si vybrat, co chceme, ale nejsme schopni si vybrat, co budeme chtít.

Během života je vůle člověka nesvobodná, člověk jedná podle svého neměnného charakteru, lidské jednání je spoutáno řetězcem motivů a určováno nutností.¹¹⁴

Každý chce žít; pud sebezáchovy je velmi silný – ale někdo jej dokáže překonat jednorázovým činem, a někdo to sice nedokáže, ale celým svým životem a jednáním směřuje k uspišení smrti; chová se, jako by mu život nechutnal a jako by se smrti nebál. Je to ale jeho **volba???**

113 více v kapitole *Svoboda a nutnost*

114 Schopenhauer, A. *O smrti*. s. 48

Když člověk padá ze střechy dolů k zemi, rozhoduje se svobodně, jestli má křičet, mlčet nebo zpívat, jestli bude rukama mávat a nebo si je bude cpát do kapes? To, že bude padat a že za chvíli dopadne na zem, to nijak neovlivní. A to ostatní? Nakolik záleží na jeho rozhodnutí, zda bude řvát a zmítat sebou, nebo padat tiše s rukama v kapsách, a nakolik je to předem rozhodnuto – tím, jaké ten člověk má dané vlastnosti. Nepřevzímou v takových chvílích řízení jiné než racionální „obvody“.¹¹⁵ A dělají to jen v takových chvílích, nebo je to v nich jen víc znát?

I antičtí myslitelé věřili v osud a překročení osudu podle nich vznikalo hybris – cosi nepatřičného, odsouzeného k nebytí. Epikurovská *parenklize*, neboli přípustná odchylka od nutnosti, nebo, jak by se to, myslím, dalo chápat, nikoli striktně determinovaný „bod“ budoucí cesty časem, ale „plocha“ – prostor, souhrn přípustných možností, k nimž všem může (nematematicky chápaný) determinismus vést; asi, jako bychom (vědecky, exaktně, matematicky) počítali s nepřesnými čísly – jako bychom *věc* neredukovali na jeden jediný imaginární *hmotný bod*, ale na „soustavu hmotných bodů“; jako bychom jednoduše připustili, že pokud svět mluví jazykem matematiky, tak jím nemluví jeho idealizované, imaginární reprezentace, ale skutečné *věci*.

Ani tato „dovolená odchylka“ však neřeší, jak se my, naše vědomí, můžeme na rozhodování o naší budoucnosti účastnit, jak dokáže (nehmotná) *mysl* ovlivnit soustavu hmotných bodů.

Baruch Spinoza říká, že *svoboda je poznaná nutnost*; je v sebepoznání a ve smíření se s daností – již nemůžeme změnit; je v tom, že pokud člověk pozná pravdu, nemůže s ní nesouhlasit, podobně, jako se podle Sókrata nemůže člověk vzpírat dobru, pakliže je pozná.¹¹⁶

Podle Immanuela Kanta teprve pokud činíme mravní rozhodnutí, přestáváme jednat jako nesvobodná hříčka slepé kauzality, ale stáváme se svobodnou bytostí, nezávislou na vázanostech tohoto světa. Nezávislost na vázanostech tohoto světa však předpokládá, že v hmotném člověku se nachází cosi na hmotě nezávislého (a také nesmrtelného) – totiž duše. A aby transcendentální zákonitost, která člověka ovládá, měla *důvod*, předpokládá i nejvyšší bytost – Boha. A *mravnost* lidské společnosti tedy vyžaduje náboženství a metafyziku.¹¹⁷

¹¹⁵ více v kapitole *Vládne mysl rozumu?*

¹¹⁶ poznáním tu ovšem není myšlena „znalost slov“, ale skutečné niterné ztotožnění se; asi jako milující člověk jistě nemůže ublížit milovanému – ale k tomu nestačí vědět, co je to láska

3.6.1 Před-hodnocené rozhodnutí

Obvyklé tvrzení, že jednající člověk (na rozdíl od reagujícího zvířete) nejprve uvažuje a rozmýšlí, než se pro něco rozhodne, ignoruje fakt, že člověk vnímá selektivně – a selekce podnětů je nevědomá.¹¹⁸ Člověk vlastně uvažuje, promýšlí a hodnotí podněty, které byly už předtím vytříděny a vyhodnoceny podvědomím. Někdo by, dávám lehce vyostřený příklad, mohl dělat tisíc potřebných věcí, rozpadá se mu manželství nebo mu hrozí v práci výpověď, ale jedna žádoucí samička je sama doma (a čeká na něj) – a tehdy on hodnotí a vybírá pouze „jakoby“; vybírá z toho a to, co k jeho racionální (hodnotící) mysli doputuje – a co už je odjinud (iracionálně?) vybaveno různou vahou, silou a důrazem, jimž jeho rozum při svém „rozhodování“ podléhá.

Nadsázka, samozřejmě, ale jasně odhalující, že nerozhodujeme o tom, co bude do „výběrového řízení“ vpuštěno, ani jakou váhu která z možností bude mít.¹¹⁹

Takovému pohledu nasvědčuje i proces lhaní. Každý asi ví, že lhát je složitější než mluvit pravdu. Jednak proto, že si člověk musí svoje lži pamatovat a držet se jich, ale také proto, že když člověk říká pravdu, jde mu to jakoby samo, nestojí ho to žádné úsilí; kdežto když lže, musí lži vymýšlet – a to je dřina. MUDr. Koukolík to formuluje tak, že *teprve při lhaní* vlastně opravdu přemýšlíme, kdežto pravdivé odpovědi „vznikají samy“:

Několik studií zkoumajících lhaní ... , přestože užívaly odlišný experimentální protokol, dospělo k vzájemně blízkým závěrům:

Pokus o lhaní se projevuje aktivací mozkových oblastí, na něž jsou vázány řídící funkce ... Pravdivé odpovědi, v porovnání s podváděním, žádné korové oblasti neaktivují. Je pravděpodobné, že se tedy pravdivé odpovědi mohou považovat za podklad kognice a komunikace. Lhář musí aktivovat korové oblasti, jejichž činnost je podkladem záměru.¹²⁰

Nebo když člověk chce jet opilý autem, i kdyby mu všechno a všichni (racionálně) říkali „nejezdi“ – pojede; ne proto, že je to jeho svobodné rozhodnutí, jeho svobodná vůle, ale proto, že se tak rozhodlo cosi ve něm. Jeho „já“?

I sebevrah má možnost se svobodně rozhodnout a neskočit – ale jak, když všechno v něm říká: Skoč!

Každý má možnost se svobodně rozhodnout být hodný, přátelský, chytrý, bohatý; stačí prý jen chtít – a pracovat na tom. Jenže někdo toho schopen je – a někdo ne. I kdyby výchozí

117 Kant, I. *Kritika praktického rozumu* citováno dle: Vladimír Neff: *Filosofický slovník pro samouky* neboli Antigorgias. s. 167 Upraveno

118 více v kapitole *Vládne mysl rozumu?*

119 zajímavá by byla otázka, zda o tom rozhodujeme „my“, naše „já“ - když to neděláme vědomě; ale zřejmě ano, protože „já“ není jen rozum (...ovšem co je pak „já“, když by to neměl být *můj vědomý rozum*, kterým „já“ jsem?)

120 Koukolík, F. *Lidství - neuronální koreláty* s. 207

podmínky měli všichni stejné, výsledek bude různý. Proč? Protože si všichni udělali racionální analýzu a na jejím základě se rozhodli? Jistě ne. Ale i kdyby ji všichni udělali, závěr by stejně byl rozdílný – protože hodnocení toho, co *nám mozek k rozhodování předloží*, je jiné u každého jednotlivého člověka; poloprázdná sklenice je pro někoho napůl plná; slibný projekt je pro jiného příliš riskantní; příjemné teplo je jednomu odporným vedrem a druhému zimou.

Znamená to ale individuální svobodou vůli, nebo jen individuální predestinaci – originální předurčení, pevně dané jednomu každému z nás; takové, podle něhož nám potom mozek předkládá naše konání, které už sám vykonává, k dodatečné „volbě“?

František Koukolík vysvětluje fakt, že se mozek rozhodne sám „za nás“ dříve, než k rozhodnutí dojde naše vědomí, evolučně. Byli jsme prý totiž *nuceni se rozhodovat rychle a myšlení zdržovalo, když mezi přežitím a smrtí mohlo na rozhodnutí být jen pár zlomků vteřiny; hloubání je prý až výdobytkem posledních několika tisíc let.*

Nemyslím si, že by si prostřednictvím nervových buněk SMA povídala s naším mozkiem nehmotná duše a říkala mu, co má a nebo nemá dělat. Domnívám se, že v tomto se sir John Eccles¹²¹, jehož si nesmírně vážím za fundamentální práci v neurofyziologii, mýlí.¹²²

Na jiném místě tento autor připouští *radikálnější názor, který má za to, že vědomý záměr není mentální stav, ale soud vložený retrospektivně do proudu vědomí coby hypotetická příčina pohybu našeho těla.* Tento pohled však má za problematický, byť dále zmiňuje, že při určitých pokusech se *plných osm sekund před rozhodnutím objevila činnost frontální polární kůry, což je nejranější článek kauzálního řetězu.*¹²³

Představa, že rozum pouze vymýšlí dodatečná racionální odůvodnění pro činy, které jsme provedli z jakéhosi vnitřního popudu, nezávisle na našem rozumu (a vědomí), je rozhodně nepřijemná. Sice i kdyby bylo nade vší pochybnost prokázáno, že náš „vědomý“ záměr vzniká dávno předtím, než vůbec začneme tušit, že bychom něco mohli „chtít“, otázku existence nehmotné, na hmotě nezávislé mysli to nevyřeší; nicméně to významně naznačuje, že *mysl* je, nebo může být úplně jinde, než kde ji vidíme, nebo kde ji tušíme.

Nebo kde si ji přejeme mít.

121 odkaz na práci, ve které se autor staví na stranu zastánců dualismu, tvrdících existenci nehmotné (pro nás nepoznatelné) duše: Eccles, J.C. *The initiation of voluntary movements by the supplementary motor area* Arch. Psychiatr. Nervenkr. 231, 1982, s. 423-441

122 Koukolík, F. *Mozek a jeho duše.* s. 110-111

123 Koukolík, F. *Lidství - neuronální koreláty.* s. 204-205

Pokud tedy volíme „sami“, naší vědomou, racionální myslí, dalo by se tohle naše rozhodování strojově napodobit, nahradit.

Pokud ovšem volíme prostřednictvím něčeho, co svým rozumem neovládáme, vybírá tohle „něco“ zřejmě podle určitých pravidel, která kdybych znali, mohli bychom je (teoreticky) napodobit. Pakliže je neznáme, máme ještě druhou možnost: napodobit jejich vnější projevy. Tedy pokud odmítneme, že naše nevědomé „já“ má nějakou jinou, skrytou a nevypočitatelnou *mysl*, odlišnou od té naší vědomé, racionální – vypočitatelné.

A pokud jsou naše rozhodnutí předrozhodnuta, jak se domnívá například Artur Schopenhauer, tak – odmyslíme-li si zdroj onoho před-rozhodnutí – zdá se rozhodování být strojové, tedy napodobitelné. Přinejmenším tehdy, pokud by se nám podařilo ona pravidla odhalit. Tedy teoreticky.

Jenže uvažováno takto teoreticky, jednoznačně nelze, domnívám se, popřít možnost sestrojení myslícího stroje. Jak je zřejmé, myslící člověk existuje – a tedy se nějak na světě objevil. Nemůžeme tedy vyloučit možnost opakování. Teoreticky. O čem je možno pochybovat je, zda by toho byl – mohl být – schopen člověk. Alespoň teoreticky – tedy bez ohledu na současnou úroveň znalostí a možností.

4 ÚLOHA JAZYKA PRO MYŠLENÍ

Potřebuje myšlení jazyk, aby mohlo být myšlením – aby se jím teprve stalo, nebo si myšlení jazyk prostě vytvořilo jako jeden z mnoha svých nástrojů? Je jazyk pouze jakousi sadou pojmenování, které jsme dali věcem, abychom (o nich) mohli mluvit, a nebo je jazyk tím, čím bylo naše myšlení „vytvořeno“, a spolu s ním tedy i „náš“ svět – a o čem lze mluvit pouze v nejistých a neurčitých metaforách?

Že jazyk má k člověku (a mysli) jaksi výsadní postavení, tomu nasvědčuje třeba tento, zřejmě intuitivní názor Isaaca Asimova, kterým v úvodu své knihy o „živých“ robotech popisuje prvního pohyblivého robota vybaveného hlasem:

Byl to velký, neohrabaný a nepěkný robot, který páchl strojním olejem a byl předurčen pro práci v dolech na Merkuru. Ale mluvil a jeho řeč dávala smysl.

O pár řádek dál ovšem píše:

Pocity u robotů? To je protimluv!¹²⁴

Jenže náš jazyk, řeč je, domnívám se, pouze (nedokonalým) obrazem našich pocitů.

4.1 Jazyk a mysl

Myšlení je přístupné pouze v první osobě, myslícímu jednotlivci, potřebuje však „zveřejnit“. Myšlenka *sama o sobě* se potom od myšlenky *sdělené* (tedy zveřejněné – a hodnotitelné), domnívám se, nutně liší; přinejmenším tím, že byla vtělena do organizované jazykové struktury, že jí byla podřízena, byla na ni (v rámci možností) „naroubovaná“.

Martin Heidegger říká o vztahu myšlení a jazyka, že myšlení (myšlenka) existuje nezávisle na slovech, do nichž se pouze uzavírá – ovšem ztrácí tím svou podstatu:

Myšlení se nestává myšlením teprve tím, že má nějaký účinek či upotřebení.

Abychom však mohli zmiňovanou bytnost myšlení nejprve poznat a zakusit v její čistotě, což znamená předvést ji, musíme se nejprve oprostít od technické interpretace myšlení. ... Myšlení se posuzuje měřítky, jež mu nejsou přiměřené. ... V psané formě ztrácí myšlení snadno svoji pohyblivost.

... jakmile je myšlení svázáno pravidly řeči, přestává být myšlením, neboť ztrácí „volnost“ a stává se jakousi nedokonalou nápodobou, jakýmsi „popisem myšlení“

Myšlení zaniká, jakmile ustupuje ze svého živlu.

Když myšlení dospívá ke konci, neboť ustupuje ze svého živlu, nahrazuje tuto ztrátu tím, že si zjednávat platnost jako τέχνη, jako nástroj výchovy a tedy jako školní a později kulturní podnik.

124 Asimov, I. *Já, robot* s. 5-6

Filosofie se poněnáhu stává technikou vysvětlování z nejvyšších příčin. Člověk již nemyslí, nýbrž se zaměstnává filosofií.

Tak se řeč dostává pod diktaturu veřejnosti, jež předem rozhoduje o tom, co srozumitelné je a co musí být jako nesrozumitelné zavrhnuto.¹²⁵

Věda mluví celkem jednoznačně o prioritě myšlenky, o mentálních reprezentacích předcházejících slovům. O vztahu jazyka k sémantickému obsahu sdělení vypovídá například existence poruchy *afázie*, spočívající v tom, že *pacient není schopen přesně proměnit neslovní „mentální reprezentace tvořící myšlení“ do symbolů a gramatického uspořádání jazyka a naopak, někdy je postižena tvorba mentálních reprezentací myšlení ze slyšených nebo čtených vět*. O přetváření myšlenek do slov a slov do myšlenek vypovídá i skutečnost, že v lidském mozku byla zjištěna dvě hlavní centra podílející se na vytváření jazyka (nazývané Brocova a Wernickeova oblast), z nichž první uspořádává fonémy do slov a slova do vět – a při afázii pocházející z této oblasti člověk neužívá nebo špatně užívá (komolí) funkční slova; druhá pak slouží k vytváření gramatické, syntaktické součásti jazyka – a pacient s (mechanickou) poruchou v této části mluví plynule, melodicky, bez námahy, jen někdy překotně, avšak obsah řeči bývá nesrozumitelný, nesmyslný, nemocní zaměňují hlásky i slova a sami mluvenou řeč špatně chápou.¹²⁶

Je zřejmé, že *hledání jazykových řešení jazykových problémů nutně naráží na jazyková omezení – že totiž řada takových otázek souvisí spíše s jazykem samotným, s tím, jak jej užíváme*, jak říká například Jaroslav Peregrin v knize *Filosofie a jazyk*, kde rovněž dospívá (při „znevažování“ Gödelova paradoxu) ke zjištění, že *jazyk – a formální logika jako jeho „nadstavba“ – není reprezentací způsobu, jakým myslíme uvnitř, ale je pouze prostředkem, jak myšlenku (výrok) zviditelnit pro ostatní, případně jak ověřit, dokázat jeho pravdivost či nepravdivost*.¹²⁷

Slova jsou, podle Encyklopedie Britannica, *prvky komunikace, které mají představovat osobu, předmět, skupinu, proces nebo ideu*. Člověk dokonce má zvláštní mozková centra pro pojmenování; jiná pro rozlišování lidí, jiná pro rozlišování zvířat a jiná pro rozlišování nástrojů;¹²⁸ rozdělení podstatných jmen na názvy *osob, zvířat a věcí* se tedy jeví být spíše podmíněno vrozenou strukturou mozku, než jazykovou konvencí.

Jenže jazyk, to nejsou jen názvy – jazyk je především systém nakládání s těmito „názvými“.

125 Heidegger, M; *O humanismu*. s. 7-11

126 Koukolík, F. *Lidský mozek*. s. 196-198

127 Peregrin, J. *Filosofie a jazyk*.

128 Koukolík, F. *Lidský mozek*. s. 178-180

4.2 Původ řeči (jazyka)

Jazyk, domnívám se, je dílem mysli – a nikoli myšlení produktem jazyka. Zdá se mi totiž být stěží přijatelné, že by „rozum“ (zatím ještě nedokonalý) začal mluvit, aby se stal rozumem (úplným a dokonalým). Ani myšlenka „samopřepřadacího“ stroje, v němž by se vzájemnou interakcí postupně navzájem zdokonalovala mysl i jazyk, domnívám se, nic neřeší, neboť na počátku¹²⁹ musí být vždy buď *mysl*, která „začne tvořit“ ten jedinečný dorozumívací nástroj, jaký používáme výhradně my, lidé, a nebo by musel tento *jazyk* „probudit“ jakousi proto-mysl – avšak tehdy by, myslím, musel jazyk za prvé přijít odněkud zvnějšku, a za druhé by stejně musel padnout na úrodnou – dostatečně myslící – půdu; i tahle proto-mysl by musela být již celou myslí, byť ještě nerozvinutou – aby se mohla rozvíjet a neustrnula tam, kde zůstaly „myslí“ ostatních zvířat.

K možnosti, že se jazyk postupně sám vyvinul „od skřeků k Shakespearovi“, tedy že vznikl evolučně, krok za krokem, jak se domnívají například Steven Pinker a Ray Jackendorff¹³⁰, se vyjadřuje kriticky především Noam Chomsky, který předpokládá jakousi vrozenou univerzální gramatiku. V knize *Language and Mind* například říká, že *není důvod přijmout evoluční vývoj jazyka, neboť nejsou žádné zjištěné cesty jak překonat předěly mezi jednotlivými úrovněmi, a že tvrdit to je obdobné, jako tvrdit evoluční vývojovou souvislost mezi dýcháním a chůzí*.¹³¹

Jaroslav Peregrin v textu *Jak mohly vzniknout mysl, jazyk a společnost* říká, že jazyk vzniká „používáním“, a upozorňuje na názor, že „sériové“ lidské myšlení vzniklo následně po jazyku a vlivem jazyka, neboť mozek a mysl před konstitucí jazyka fungovaly zřejmě jako „paralelní procesor“, avšak vyslovovat (i myslet) může člověk v jednom okamžiku jen jednu jazykově formulovanou „věc“, a z toho pak, jak vyvozuje, samozřejmě vyplynuly

129 Že potom, na existující myšlení, má jazyk určitý vliv, to není třeba popírat ani zdůrazňovat; snad by mohla jen vyhrnout otázka, jestli řeč mění myšlení k lepšímu, nebo zda je omezuje a brzdí

130 Pinker, S. Jackendorff, R. *The faculty of language: what's special about it?* Cognition 2005; 95 str. 201-236 převzato z knihy: František Koukolík, *Lidství, neuronální koreláty* str. 64-68

131 Chomsky, N. *Language and Mind*. „In fact, it is difficult to see what links these stages at all (except for the metaphorical use of the term “language”). There is no reason to suppose that the “gaps” are bridgeable. There is no more of a basis for assuming an evolutionary development of “higher” from “lower” stages, in this case, than there is for assuming an evolutionary development from breathing to walking; the stages have no significant analogy, it appears, and seem to involve entirely different processes and principles.”

dramatické změny v organizaci mozku a potažmo myšlení, které myšlení povyšují na onu úroveň, na které se pohybujeme.¹³²

Vlastně mám opačný pohled: Domnívám se, že myšlení není jazykem povýšeno, ale naopak, že je jazyk „poškozuje“. Asi jako matematika (respektive každá věda) vytváří sice nedokonalý¹³³ obraz světa – ale obraz funkční a přenosný, tak i jazyk umožňuje sdělit a uchovat sice nedokonale (tedy nepřesně), ale přece jen to, co by jinak zůstalo jen krátce v proudu jednoho jediného vědomí, než by se to v něm ztratilo.

Nicméně existenci sériového, „strojového“ myšlení u člověka nechci popírat, jako nechci zakrývat úspěchy, jichž dosáhlo svým systematickým, utříděným úsilím, které dokáže svá zjištění zaznamenat a předat, aby mohly být zopakovány a také rozvíjeny. Zaznamenat a předat, ano. Na tom možná – především – stojí jeho úspěchy; nikoli na lepší, dokonalejší, povýšené úrovni myšlení, ale naopak na zjednodušení umožňujícím popsat a předat poznatky.

4.2.1 Jazyková pravidla

Jak například kojenec rozliší zvuky, které jsou řečí, od těch ostatních? Udělat to musí, jinak by se mluvit nenaučil. A dělá to, zdá se, úplně samozřejmě, ačkoli pro stroj by to bylo téměř neřešitelným problémem, neboť by musel porovnávat nějakou danou databázi přijatelných a nevyhovujících zvuků. Nebo jak, podle čeho rozezná člověk řeč, které vůbec nerozumí, od shluku nesmyslných slov? A poznává to.¹³⁴

Podle Jaroslava Peregrina se Wittgenstein domnívá, že *ta nejzákladnější pravidla, kterými se řídíme, zejména ta nejzákladnější pravidla našich jazykových her, nemohou být explicitní, ale musejí spočívat v naší schopnosti určitým způsobem jednat a nepochybovat o tom, že tak je to správně.*¹³⁵

Podobně MUDr. Koukolík mluví o přesvědčení některých vědců, že *jsme nositeli nevědomé paměti, která se aktivuje vstupem řečových zvukových informací. Složitě neřečové zvukové informace tuto paměť neaktivují. Výsledky současných pokusů pro tuto domněnku*

132 Peregrin, J. *Jak mohly vzniknout mysl, jazyk a společnost?*

133 respektive ten obraz je DOKONALÝ – a právě proto neodpovídá předloze a je tedy, coby OBRAZ, nedokonalý

134 Koukolík, F. *Já, o vztahu mozku, vědomí a sebeuvědomování.* s. 131-139

135 Peregrin, J. *Wittgenstein a pravidla našich jazykových her.* str. 5

svědčí – nicméně situace je, jak tomu bývá ve vztahu mozku a chování snad se vším – poněkud složitější, říká autor.¹³⁶

Zajímavý komentář je v jiné knize MUDr. Koukolíka *Sociální mozek*, kde autor říká, že *lidská komunikace je, na rozdíl od té zvířecí, záměrná:*

Rekurze je v lidském chování patrná na první pohled: například ve třídě se dítě A dívá na dítě B, které se dívá na dítě C, jež sleduje učitelku. V případě šimpanzů se mládě A dívá na svou matku, mládě B na svou matku, mládě C na svou matku...

Lidé jsou nositeli *rekurzivní gramatiky*, zvířata nikoli. Gramatika se považuje jednak za neurobiologický funkční (výpočetní) systém, jednak za množinu pravidel umožňujících vytvářet z konečného souboru slov nekonečnou vyjadřovací schopnost lidského jazyka, jinak řečeno umožňuje "nekonečné užívání konečných prostředků".¹³⁷

Myšlení úplně postavené na řeči, na slovech, by bylo, domnívám se, strojové; bylo by v něm určeno všechno bez výjimky, nutně, jasně a přesně. Jenže myšlení není „sériové“ a jazyk není dán dokonalými „pravidly pro pravidla“, tedy pravidly pro výklad pravidel, která, pokud by měla explicitně vše popisovat, by nutně sklouzla do nekonečného regresu. Domnívám se, že jazyková pravidla mají za úkol řešit jen určité situace, v nichž člověk zůstal bezradný. Pravidla neřeší všechno; řeší problém – když se objeví; a pokud se problém neobjeví, nebo pokud na jeho vyřešení pravidla nestačí, věci jdou dál „svou cestou“¹³⁸; jazyk, coby produkt mysli, s tím nebude mít problém a nechá řešení na mysli .. která nepodléhá (našim) logickým a matematickým pravidlům; tedy nepodléhá jim úplně, až ke koncům opisovaným termínem *ad absurdum*, vyjadřujícím naše (přirozené) povědomí o tom, že „strojová“ pravidla a zákony, jimiž popisujeme svět, tomu světu neodpovídají bez omezení, beze zbytku – totiž, že taková myšlenka je *absurdní*.

Tehdy se jazyk dokáže řádu vymknout. Ovšem je otázkou, zda proto, aby se podřídil řádu (kauzalitě) silnějšímu, vyššímu, a nebo jestli se tím projeví (čísi) *svobodná vůle*, neboť možná existuje i jiná „strojovost“ než ta, kterou známe (a umíme vytvořit); možná jsou strojové i takové jevy a projevy, ve kterých my strojovou (algoritmickou) podstatu nedovedeme zjistit.

Jaroslav Peregrin dochází při srovnávání člověku „*přijatelných*“ a „*nepřijatelných*“ *pojmu sčítání s pasčítáním, nebo zelenosti s modrností*¹³⁹ k závěru, že některé pojmy by mohly být jednodušší než jiné prostě v tom smyslu, že jsou pro člověka nějak přirozenější než

136 Koukolík, F. *Já, o vztahu mozku, vědomí a sebeuvědomování* s. 131

137 Koukolík, F. *Sociální mozek*. str. 92-93

138 na automatickou otázku: Která to je, ta „svá cesta“? bych rád odpověděl, ale odpověď nemám; myslím, že by se ta otázka dala principiálně přeformulovat zhruba takto: Jaké síly a vlivy a energie a tak dále působí v tom místě nepřetržitě? Odpověď na tuto otázku by mohla být i odpověď na otázku původní

139 *pasčítání* je upraveným sčítáním, tak, aby se výsledky v běžném použití nelišily, ale aby operace odlišná byla; *modrnost* je pak obdobná varianta modré a zelené, jejíž odlišnost bychom nebyli schopni poznat

jiné. Pro konečnou odpověď pak odkazuje, nebo ji očekává od dalších výzkumů neurofyziologů a kognitivních vědců.¹⁴⁰

Tomu, zdá se mi, přisvědčují i slova MUDr. Koukolíka o pokusech, které doložily, že *ovládnutí řeči patří mezi činnosti, které již v raném dětství zvládneme intuitivně*.¹⁴¹

Dalo by se jistě namítnout, že se ty schopnosti dostaly do naší vrozené výbavy postupně, evolucí, například oním vzájemným ovlivňováním (míněno „povyšováním“) jazyka a myšlení. Takovou námitku bych však odmítl podobně jako ty předchozí: názorem, že zdokonalovat je možno pouze již existující. Myšlení, aby mohlo být jazykem zdokonalováno, musí už tomu jazyku „rozumět“, musí v sobě mít jakýsi „vzor“, „podstatu“ onoho řečového způsobu dorozumívání, předávání *myšlenek* – a pokud jej v sobě nemá (jako je tomu u všech ostatních dorozumívajících se zvířat, pouze s výjimkou člověka), nemůže se *myšlení* rozvíjet, zdokonalovat, protože toho není schopno.

4.2.2 Jazyk a svět

Hledání vztahu mezi *slovem* a *významem* je prastaré; řeší se od antiky přes středověkou scholastiku (nominalismus vs. realismus) dodnes. Trvalost takových otázek ukazuje například i předmluva Milana Sobotky ke Kantově *Prologomeně ke každé další metafyzice*¹⁴², kde Sobotka vzpomíná jednu z kantovských monografií Martina Heideggera¹⁴³, v níž ten poukazuje na *stále nerozřešený problém, zda je stavba věty vyčtena ze stavby věci, nebo zda je stavba věty vložena do věci, a shledává, že Kant se zřejmě přiklání ke druhému stanovisku*.¹⁴⁴

Nebo Donald Davidson například tvrdí, že *'realisté' mají pravdu v tom, že něco může být pravda a vůbec nezáleží na našem pohledu, postoji nebo uvědomění té pravdy*. V tomto smyslu je podle něj třeba dát za pravdu intuitivnímu názoru, že *svět je tak, jak je, bez ohledu na naše epistemické praktiky*.¹⁴⁵

Kde, v čem je vlastně rozdíl mezi těmi, kdo tvrdí primárnost slova, a těmi, kdo ji popírají? Zdá se mi, že není spor o prioritě myšlenky a o tom, že je do slov „překládána“, ale jde (také) „jen“ o úhel pohledu. Problémem je nepoznatelnost „objektivní skutečnosti“, k níž přistupujeme zprostředkovaně, přes naše smysly i naši mysl.¹⁴⁶ A tento (neřešitelný) problém

140 Peregrin, J. *Wittgenstein a pravidla našich jazykových her*. str. 8

141 Koukolík, F. *Proč se Dostojevskij mýlil?* s. 150

142 Sobotka, M. *Kantova Prologomena*.

143 Heidegger, M. *Die Frage nach dem Ding*. s. 127

144 Kant, I. *Kritik der reinen Vernunft*. s. 137

145 Peregrin, J. *Holisitické pojetí jazyka*. str. 6

146 více v kapitole *Problém poznatelnosti*

je nutno „obejít“. Buď popřením závislosti slov na čemsi nepoznatelném, tedy tvrzením, že slova vytvářejí svůj vlastní svět – což není pravda, ale je to schůdné řešení, a nebo se závislost slov na čemsi nepoznatelném (v případě *věcí*) a nebo neexistujícím (v případě *myšlenek*) připustí – což zní sice poctivě, ovšem nese to s sebou ony původní neřešitelné problémy.

Je samozřejmě pravda, že mluvit o něčem, co nelze popsat, má malý smysl a ještě menší naději na úspěch (=získání odpovědi). Na druhé straně si však myslím, že je o tom třeba mluvit – třeba už jen proto, abychom neupadli do iluze, že o čem nemluvíme, to neexistuje.

4.3 Co znamená rozumět?

Daniel Dennett říká toto:

O tom, že vy i já máme mysl, se ovšem nedá vážně pochybovat. Jak vím, že vy máte mysl? Protože kohokoli, kdo je schopen porozumět mým slovům, automaticky oslovuji 'vy' (nebo 'ty'). A rozumět mohou jen věci s myslí.¹⁴⁷

Jenže myslím, že (automaticky) oslovíme „vy“ a nebo „ty“ mnoho lidí, kteří vůbec nerozumí tomu, co říkáme; a pokud se mluví složitě o složitých věcech, nerozumí naprostá většina lidí – které (všechny) automaticky oslovíme „vy“ nebo „ty“. Někteří pak nejen nerozumí, ale nedovedou ani srozumitelně, tedy podle nějakých formálních pravidel, odpovědět – jako to umí třeba počítač, který odpovídá (reaguje) – ale rozumí? Asi ne – což zjistíme „jednoduchým“ testem. K čemu bychom však s takovým testem – zdůrazňuji, že testem na porozumění(!) – dospěli u některých lidí? Prošli by? A byl by výběr otázek stejný pro lidi i pro stroj? A pokud ne, tak z jakého důvodu? A pokud ano – byl by dopad výsledku pro člověka i pro počítač stejný? A pokud ne – tak proč? Je porozumění závislé na kvalitě rozumu? A pokud ano, neznamená to pak, že člověk neschopný porozumět mysl nemá? (Ať už je příčinou nedostatek rozumu způsobený nemocí, zraněním, geneticky – jakkoli; co takhle, rozhodně nikoli zanedbatelná skupina lidí, kteří objektivně zjistitelnou myslí nedisponují?)

Nebo porozumění není rozhodující? Je vůbec podstatné?

Co je to za stav, když člověk něčemu rozumí? A jak se liší od stavu, kdy nerozumí? A od stavu, kdy se pouze domnívá, že rozumí? Může stroj něčemu skutečně rozumět?

147 Dennett D. *Druhy myslí*. str. 19

K „dokonalému porozumění“ někdy stačí jediný pohled a je mezi dvěma (i více lidmi) jasno. Tentýž účinek by se pomocí slov zřejmě nedal vyvolat, nebo by těch slov bylo třeba mnoho a mnoho, aby se podařilo jej alespoň více nebo méně dokonale přiblížit. Přitom už pohled (mimické gesto) je transformací, rekonstrukcí a deformací samotné myšlenky – a my vždy spoléháme (musíme spoléhat) na to, že přijímající mysl v sobě vytvoří „obraz“, který se vysílající mysl pokouší sdělit.

Člověku, který nikdy neviděl sních, popíšete barvu a teplotu a výskyt a jiné vlastnosti a podrobnosti, ale pocit porozumění, zážitek, ten nikdy ne. Může o sněhu vědět spoustu věcí, ale stejně zůstane překvapeně zírat, když se s ním jednou setká. Nebo to samé s mořem. Ani nepopíšete pocit zamilovaného, ani pocit hladového, ani pocit při orgasmu – jenže člověk, to jsou pocity.

Možná básně mluví o tom samém, co se snaží popsat jinými prostředky analytičtí filosofové, nebo i vědci. Není i tohle způsobeno skutečností, že *slova* jsou pro vyjádření *myšlenky* nedostatečná – a obsah jim na obou stranách dodává teprve mysl? Nějaký obsah; co je někomu vtípem, je jinému trapné; co je jednomu hlubokou myšlenkou, je jinému zmateným shlukem slov; co jednoho provokuje, může jiného rozesmát .. a co je někomu blábolem, může jinému v hlavě rozsvítit; slova myšlenku nedávají, ale vedou k ní. A ke složitým myšlenkám nemohou vést cesty z jednoduchých (a jednoznačných) slov.

Nemohou, protože jen málo toho jde slovy přesně vypovědět; mnohé lze slovy naznačit tak, aby „mysl myslí přiblížila (svou) myšlenku“, ale jsou i takové otázky, na něž slovy nelze jednoznačnou odpověď ani přímo naznačit; lze ji toliko opisovat, kolem níž je krouženo jazykem filosofickým nebo i vědeckým a kde se vrší slova do tlustých knih, ve snaze popsat mihotavě se tetelící jas hluboké, zásadní niterné myšlenky.

Nebo pocitu? Vědci mohou to, co se nedá dokonale „obout“ do slov a vzorců, ignorovat; filosofové se často chtějí zabývat právě a jen tím. jenže potom *v některých filosofických kruzích prostě kritéria, která by dovozovala odlišit smysluplné pojednání od bezobsažného blábolu, zcela chybějí*, jak píše Jaroslav Peregrin v předmluvě k *Filosofii jazyka*.

4.3.1 Víme, o čem mluvíme?

Slova jsou jen *racionalizací* myšlenky, řekl bych. *Operacionalizací*, poopravil by mě možná někdo, jako by to druhé slovo význam zpřesňovalo. Jenže myslím, že obsah, význam naopak zamlžuje, rozvolňuje, posunuje, vychyluje, zastírá, přetváří, upravuje .. jak už se to jazyku často daří...

Ludvig Wittgenstein zakončil svůj *Traktát* provoláním, že: *O čem nelze mluvit, o tom je třeba mlčet.*¹⁴⁸ Domnívám se však, že mluvit se dá o všem; jen odpovědět se na všechno nedá. Problém, k němuž ono provolání směřovalo, myslím říká, že nelze *dát odpověď*. Jenže nabídnout odpověď, která bude platná vždy a všude, za všech okolností, lze, domnívám se, jen u trivialit; u otázek a odpovědí, jejichž obsahy sami určujeme. Záleží jen na nás, kam si posuneme hranici, po kterou si dáme právo určovat odpověď – a za ní připustíme, že „tam jsou lvi“; že „tam“ už se moc našich slov třísťí o něco, co oči sice vidí a uši slyší, ale vidí to jen „svýma očima“ a slyší „svým sluchem“ – ale zůstává to nejisté, mlhavé, proměnlivé.

Představme si takový téměř pohádkový příběh, kdy tři chlapíci, možná tak trochu princové, jdou za svým štěstím. Někde se potkali a jdou spolu, protože cíl mají stejný: všichni totiž od matky své matky slychali pověst o Polykačce (pohádka je spíš pro dospělé), která žije kdesi v horách, kam nikdo nechodí a odkud nikdo neodchází; kterou je možno spatřit jen s očima zavřenýma, slyšet ji může i hluchý a dotýkat se jí lze i bez rukou, a tak nějak dál to babičky všem vyprávěly... Jako malým jim to přišlo směšné, ovšem po pubertě je pověst i jméno hlavní postavy nějak oslovily. Tedy ji odešli hledat, setkali se a jdou. Už se docela spřátelili, už se (možná) ani nechtějí navzájem zabít, až ji najdou – aby se nemuseli dělit. Jdou a vyptávají se lidí, kdo o ní něco ví, a přemítají cestou společně, jaká asi ta Polykačka bude, kde asi bydlí, jak to tam vypadá a jak ona asi vypadá a co všechno k tomu polykání ještě umí, a těší se, až ji konečně uvidí, uslyší a osahají, a očka jim při té představě pokaždé natěšeně svítila .. až ji nakonec kdesi v horách našli. Tedy až se nakonec od tamních domorodců dozvěděli, že Polykačka je housenka.

Co se změnilo? ...na vyprávění nic; na obsahu nic – ale tehdy je (nejspíš) přestala zajímat.

Jenže nato zjistili, že „housenka“ je tamní označení pro mladou krásnou ženu.

148 Wittgenstein, L. *Tractatus Logico-Philosophicus*.

Co se změnilo? ...na vyprávění nic; na obsahu nic – v tu chvíli by se jim ovšem, zřejmě oči znovu rozjasnily; možná víc než předtím.

Než by jim řekli do třetice, že ta mladá žena žila před třemi sty let.

Co se změnilo? ...na vyprávění nic; na obsahu nic – jenže pak by možná už chtěli jen zpátky domů; nebo nejdříve se podívat, jestli se po ní aspoň nějaké zlato nedochovalo.

Pořád šlo o jedno slovo. To slovo mělo stále jeden a týž obsah .. ovšem měnilo se, z lidského pohledu, úplně všechno.

Může strojové myšlení fungovat jinak, než aby se snažilo přesně vymezit pravidla pro všechny situace? A funguje jinak lidské myšlení? Jaký je mezi nimi rozdíl? I stroj přijme změnu, opravu *obsahu*; i stroj musí být schopen (strojově) korigovat a upřesňovat a měnit výklady slov a pravidla pro užití vět; podobně jako člověk. Pouze jiskřící oči – vyvolané sémantickým obsahem – mu zůstávají cizí, nedostupné.

Jenže co takový stroj, který by byl „naprogramován“ usilovat o splnění nějakého cíle; třeba napojení do zásuvky? Ten stroj by dovedl analyzovat, nakolik se zásuvce přiblížil – a s každým „přihořívá“ by se mu více rozsvítila jakási kontrolka a zrychlila by se mu frekvence vnitřního napětí; jednoduchým sledem „přikazujících“ elektrických signálů. Jaký je vlastně rozdíl mezi člověkem, kterému se rozzáří oči a zrychlí se mu puls (mimo jiné), a mezi strojem, kterému se rozsvítí kontrolka a zvýší se mu frekvence napětí (mimo jiné)?

Jasný: člověk si svůj pocit uvědomuje.

Co to ale je, tohle *uvědomění*? Vzniká? (Například emergencí z velmi složitého propletence mnoha jednoduchých prvků.) A nebo se v té spleti vzájemně provázaných a podmíněných impulsů **ztratí** skutečnost, že *vědomí* je jen iluzí, jedním z projevů strojového sledu reakcí; jakýmsi pocitem pocitů..?

4.3.2 Je možno pochopit jazykovou hříčku v cizím jazyce?

„Šli tři Šlitři.“ - jmenovali se tak, Šlitři. Stačí tohle vysvětlení cizinci ke skutečnému *pochopení*???. V maďarštině prý nejde říci “obutý zajíc“. Prostě to nejde .. protože to nejde; zřejmě existuje lepší vysvětlení, ale stačí tohle (nebo to jiné, lepší) k opravdovému *pochopení*???. Úvodní výrok – jazyková hádanka – by se dal matematicky vyjádřit (=redukovat) například takto:

Ty výroky, nebo zápisy se navzájem jasně liší (z hádanky nezbylo nic, vtip se také vytratil) – ale je možno říci, že se každý liší od něčeho, co je jim oběma společné? Zřejmě ano; kdyby nebylo nic společné pro oba, neměly by žádný vztah. A není to, co je jim společné, obsah, realita, k níž oba odkazují? (Tedy k té její části, která je pro ten který zápis zajímavá, je jím popsateľná.)

Willard Van Orman Quine v knize *Hledání pravdy* řeší problém „nesdělitelnosti“ a „nepochopitelnosti“, když mluví o slově *gavagai*, které znamená „neoddělenou část králíka“, ale k tomuto jeho významu se nemůže cizinec dobrat – vždy je spojí s králíkem celým (protože „oddělená část“, o kterou jde, už by měla jiný název – nemůže mu tedy být ukázána, aby si ji s pojmenováním spojil).¹⁴⁹ Myslím, že toto je dobrou ukázkou *nedostatečnosti* jazykových prostředků k vyjádření myšlenky, když je třeba tolika slov (respektive knih) k popsání celkem banálního „pocitu“ o mezích jazykové komunikace.

Nebo co porozumění slovům jazyka, kterému „rozumíme“?

Vzbudil jsem se v noci a šel si zapsat myšlenku, která mě předtím napadla. „Něco se děje?“ ptá se manželka. Odpověděl jsem, že ne, že mám jen myšlenku. „Ještě, že ráno neřídíš,“ řekla. Měl jsem totiž ráno jet do Brna, ale řídit jen do Pardubic. „Řídím. Zabít se můžu cestou do Černilova,“ namítl jsem. „Ale mám to zapsané a pro svět to zůstane, můžu umřít v klidu,“ dodal jsem v žertu. Ale je možno takovému žertu porozumět jen prostřednictvím slov, nebo je nutné znát víc než jen slova? Stačí znát „jazykovou hru“ se všemi jejími (jazykovými) souvislostmi? Je možno vtipu porozumět, aniž bychom (předem) měli v sobě smysl pro jeho humor? Neodkazuje termín „jazyková hra“ na cosi mimo jazyk, co je nosné, podstatné – a k čemu se slova jen lépe nebo hůř přibližují???

4.3.3 Jsou jazyková pravidla daná citem?

Jak má tato věta *správně* znít?

„*Relativismus určitě není nic, co by bylo Wittgensteinovi blízkého.*“

Přiznám se, že neznám pravidlo, podle kterého je možno ji schválit nebo odsoudit. Co vlastně určuje pravidla, když ne jazykový cit?! Mně se zdá (můj jazykový cit mi napovídá), že věta může být zapsána dvojím způsobem:

1) „*Relativismus určitě není nic Wittgensteinovi blízkého.*“

149 Quine, W.V.O. *Hledání pravdy* citováno podle: *Filosofická čítanka*, ed. Ivan Blecha, s. 252-256

2) „*Relativismus určitě není nic, co by bylo Wittgensteinovi blízké.*“

Možná ale může být zapsána i tím prvním způsobem. Pravidla by dala odpověď; jenže ta odpověď by možná zněla, že přípustné jsou všechny tři varianty. A před deseti lety by možná byla přípustná jen jedna; pravidla se mění spolu s lidmi (a jejich citem). Za padesát let může být přípustných zápisů ještě víc, a doporučený bude možná tento:

prvdl – wtg-fil – spor

Je to stručné, dá se to lehce a rychle nacvakat na klávesnici, *wtg-fil* je dokonce výmluvnější než samotné jméno, protože výslovně naznačuje souvislost s filosofií (kdo ví, ten ví, a kdo neví, pro toho je jméno *Wittgenstein* jen nicneříkajícím souborem znaků, stejně jako *wtg-fil*). A také, možná, bude místo slova „spor“ doporučen smajlík. Pro lepší srozumitelnost.

Pravidla řeči jsou, alespoň podle tohoto jednoduchého příkladu, určována citem. Jenže cit je obvykle vnímán jako něco „řádu prostého“, co se do pravidel nedá sešněrovat. Jazyk je totiž soubor pravidel, která neplatí vždy, neplatí strojově přesně. *Myšlení člověka a myšlení stroje* by tedy mohlo být v obdobném vztahu, v jakém je mluvení idealizovaným jazykem k používání běžné lidské řeči; myšlení stroje, podobně jako mluvení idealizovaným jazykem, je zjednodušením „předlohy“, esencí, postavenou na pevných pravidlech, která se však jen snaží „předlohu“ v přijatelné míře napodobit.

Pochybnost o jazykových pravidlech – tedy nakolik jsou skutečně (závažnými) pravidly, a nakolik jsou jen obvykle, většinou se vyskytujícími nezávažnými pravidelnostmi, je opisována v tomto citátu Ludwiga Wittgensteina:

82. Čemu říkám 'pravidla, podle kterých postupuje'? - Hypotéze, která nejspokojivěji popisuje jeho užívání slov, které pozorujeme; nebo pravidlu, které při používání znaků vybírá; nebo tomu, které nám udává jako odpověď, když se ho po jeho pravidle ptáme? Co když nám ale pozorování nedovolí jasně rozpoznat žádné pravidlo, a žádné nevynese na světlo ani ta otázka? - Dal mi totiž sice na mou otázku, co rozumí výrazem "N", vysvětlení, byl však ochoten toto vysvětlení odvolat nebo pozměnit. - Jak mám tedy určit pravidlo, podle kterého hraje? Nezná ho ani on sám. - Nebo správněji: Co tady má ještě vůbec má výraz "Pravidlo, podle kterého postupuje" vypovídat?¹⁵⁰

Možná však ta neurčitost, jíž se jazyk vzpírá pevným pravidlům, má nějaký systém – a náš cit ho zná a umí s ním zacházet přesně tak, jak je třeba. Možná je v tom nějaký „nematematický“ algoritmus, který je nám skrytý, který neumíme spočítat – ale který je, existuje. Vzhledem k tomu, že dorozumívání prostřednictvím jazyka funguje na běžné mezilidské úrovni vcelku bezvadně a lidé si rozumějí, dá se existence takového algoritmu,

150 Wittgenstein, L. *Philosophische Untersuchungen*. převzato z: Jaroslav Peregrin, *Wittgenstein a pravidla našich jazykových her*.

takových intersubjektivních **závazných** pravidel, předpokládat. Otázka je, jsou-li ta pravidla obsažena v jazyce, nebo přímo v našich myslích – takže dorozumívání funguje výhradně proto, že probíhá mezi (téměř) identickými „předměty“.

4.3.4 Jazyk jako obraz pocitů

Domnívám se, že člověk fakticky neužívá jazyka coby soustavy svébytných znaků, jež by „strojově“ skládal do vět (a ty věty byly prostým „součtem významů“ jednotlivých slov). Domnívám se, že *myšlenka* by mohla, nebo měla být chápána jako *pocit* – a že slova (a jazykové bloky, vžité obraty a podobně) mají svůj emoční náboj, který je vnímán a předáván druhému; který je obsahem vysloveného.

Některá slova zřejmě mají i „strojový“ obsah (například čísla), který člověk analyzuje rozumem a dělá to podobně, jako to dělá stroj. Právě rozum, který toto umožňuje, odlišuje člověka od zvířete; ovšem zřejmě to není výhradně on, vzhledem k tomu, že se člověk od zvířat liší i používáním jazyka, který ovšem nefunguje přísně „strojově“.

Chceme-li vyjádřit nějakou *myšlenku*, skládáme slova a bloky (panely) slov tak, aby v celku vytvořily reprezentaci co nejbližší pocitu, který máme. Myšlení (a vnímání) v mozku probíhá prostřednictvím jakýchsi *synaptických map*, reprezentujících viděný obraz, slyšenou větu a podobně – ovšem nikoli jako obraz nebo zvuk, ale, domnívám se, jako *pocit* s nimi spojený. Zajímavé je v tomto ohledu například zjištění publikované v lednu 2008 na setkání společnosti *Society for Neuroscience* ve Washingtonu:

Ukázalo se, že pohled na milovanou osobu aktivizoval u krátkodobě i dlouhodobě zamilovaných to centrum v mozku, které má na starosti produkci hormonu dopaminu. Pro zajímavost, je to ta samá oblast, která reaguje na jídlo, alkohol a drogy (jako třeba kokain) a je zdrojem touhy po opakování libých prožitků.¹⁵¹

Pocity ale nejsou jen láska a nenávist a touha a spokojenost a tak dále, včetně mezistupňů; pocity mohou být velmi různorodé. Podstatné je, že při běžné komunikaci jde pouze o pocity a o nic jiného; proto, pokud se dostanou do konfliktu významy slov a neverbální projevy mluvčího (tzv. *prozódie*), lidé významně upřednostňují neverbální projevy – neboť ty nesou podstatný obsah sdělení.

Když říkáme: *Pojď už domů*, neříkáme prostou větu, ale emoci, která může mít mnoho významů. Prostou větu bez emoce, domnívám se, ani nejsme schopni vnímat – bez onoho

151 *Jak se pozná pravá láska? Neprozradí ji srdce, ale mozek*. 21. června 2011 dostupné na: <http://ona.idnes.cz/jak-se-pozna-prava-laska-neprozradi-ji-srdce-ale-mozek> (obsahově totožný text byl uveřejněn na serveru Novinky.cz 20. listopadu 2008; výzkum, na který oba odkazují, byl stejný: vedl jej Arthur Aron ze State University of New York-Stony Brook a docent Richmond Thompson z Bowdoin College.)

citového překladu, výkladu, bychom před sebou měli jen prázdná slova, o kterých víme, že *by mohla* něco znamenat. Ty významy mohou být s formálním obsahem samotných slov i v rozporu. Jen málokdo by, myslím, popřel, že *Nechci!* může mít význam od *Nenávidím to!* až po *Snaž se víc, toužím po tobě*. Nebo věta: *My jsme tam s holkama jako to, šly, a nejsme blbý, samozřejmě, nějak, žejo, taky jsme byli všude možně a tak, ale pak jsme teda taky do jednoho krámu zašly trošku mrknout, vokouknout to tam, to sme musely, rozumíš, že jo, a tam ti byla taková kouzelná...* Tedy taková výpověď by se dala vykládat různě, ale domnívám se, že má jediný účel, smysl: odbourání (pocitu) nejistoty. V úvodu je (zrakem) zkoumána reakce protějšku, a pokud ten je patřičně vstřícný, přikyvuje a souhlasí, je přikročeno k vyjádření (pocitu) fascinace – a to vršením dalších slov, jež mají patřičný emoční obsah, respektive které patřičnou emoci společně budují.

A to platí i u mužů, jakkoli u nich bývá takové „rozmařilé“ užívání řeči popíráno. Například stručně *Kdy?* nebo *Jdeme!* To jsou emoce: tázání, respektive souhlasu. *Podej mi to kladivo*, to je emoce potřeby, která by mohla být vyjádřena i jinak: *Hod' to sem*, nebo *Dej*, nebo *Potřebuju něco*, nebo *Na co čekáš?!* nebo *Ukaž, to tam bouchnu* a podobně. A nebo i prostým natažením ruky. *Nevíš, prosímtě, kolik je hodin?* Emoce. Slovy *Mně to snad ujede* by bylo (mohlo být) řečeno totéž. Nebo, v jiné situaci: *Libí se mi tvůj výstřih a mám zrovna čas, ty taky?*

To vše jsou emoce, kolem nichž slova krouží – ale význam, obsah, účel těch sdělení dodává (vytváří) přinejmenším stejně oslovený, jako oslovující. Proto si někteří lidé rozumí a jiní ne. To není ve slovech; to není způsobeno tím, co říkají, ale tím, co chtějí říkat a co chtějí slyšet. Není to ve slovech, ale v lidech – v jejich emocích, které si jsou – nebo nejsou – blízké, srozumitelné.

Problém jsou exaktní slova a tvrzení. Úvahou bych se domníval, že (například) malá čísla přijímáme, vykládáme jinak než slova; že se projeví odlišnost jejich „neemočního“ obsahu. Ovšem výzkumy říkají, že:

1. Základní aritmetické operace s nízkými čísly aktivují převážně levostranné korové oblasti; z jejich topografie plyne, že se čísla zřejmě kódují jako slova.
2. Exaktní počítání a přibližné výpočty ve vyšších číslech však více aktivují temenní kůru oboustranně, je tedy pravděpodobné, že v tomto případě se čísla kódují neslovně.¹⁵²

Kolik je tři a tři, to necítíme, to víme – nebo nevíme. Kolik jsou tři krávy a tři krávy, to už je něco jiného. Tři a tři sousedovy krávy je úplně něco jiného než tři a tři moje krávy.

152 Koukolík, F. *Lidský mozek*. s. 195

Nebo, jiný příklad, jedno shnilé jablko se nerovná jednomu krásně zralému; jeden člověk se rovná jednomu člověku pouze v idealizovaném, matematickém světě, protože někdy se tisíce (mrtvých) lidí kdesi daleko nerovná ani náznakem jednomu (mrtvému) blízkému člověku, kterého držíme za (chladnoucí) ruku.

A lidské myšlení, na rozdíl od strojového, primárně zohledňuje ony „nematematické hodnoty“. A nebo jen bere v potaz více matematizovaných hodnot...

4.3.5 Je pouze jedna pravda?

Věta *Mám jednu ruku dlouhou* sama o sobě neznámá nic. Dokud nemá emoční obsah, jsou to jen (prázdná) slova. Pokud byl význam myšlenky ztotožňován s její *pravdivostní hodnotou*¹⁵³, znamenalo to, domnívám se, rovněž, že slova nejsou sama o sobě ničím¹⁵⁴ – že obsah (význam) teprve dostávají z vnějšku. Pro *matematické* chápání je (může být) obsahem sdělení to, co je sledovatelné, hodnotitelné – obsažené přímo ve slovech; například jeho pravdivostní hodnota coby skutečnost, že věta (výrok) něčemu „skutečně“, „fakticky“, „správně“ odpovídá; pouze ta skutečnost a nic víc. Jenže v *nevědecké* řeči tento význam nebývá podstatný, nebo nejpodstatnější.

Sám nechápu, jak někdo může říct vážně *jednou tolik* a myslet tím *dvakrát tolik*. Přijde mi to neuvěřitelné – a ono je to naprosto běžné. Dokonce se takový člověk dokáže přit, že to říká správně, kdysi jsem ale v rozhlasu slyšel vysvětlení, že jazyk se neřídí logickými, matematickými pravidly – a že to opravdu je správně. Oponoval bych, že v tom případě je správné jak tvrzení: *Bylo toho jednou tolik*, tak i tvrzení: *Bylo toho dvakrát tolik*. „Ano,“ dostal bych (možná) odpověď. A na tu bych musel kapitulovat.

Znamená to, že si význam určujeme sami, že si ho vytváří sám jazyk?

Ne; znamená to, domnívám se, že si sami vytváříme jazyk, ale významy jsou dané. A znamená to, domnívám se, že na větách, formulacích ani výrazech vůbec nezáleží – podstatné jsou emoce, které má člověk v sobě. K těm se, s větším nebo menším úspěchem, vytvářejí (interpersonální) jazykové konstrukce (věty) tak, aby se reprezentované emoci co nejvíce blížily – tedy aby jí svým účinkem co nejlépe samy vyvolaly. K tomu je třeba sladit „individuální význam slov“ u mluvčího a osloveného – *individuální* nikoli co do obsahu slov samotných, ale co do příležitosti k popisované emoci, za automatického předpokladu, že cosi podobného „mé“ emoci zná i „on“. Někdy to je snadné, někdy složitější. Často, možná

153 viz. práce Gottloba Frega *O smyslu a významu*, a další

154 *ničím* ve smyslu sémantickém

většinou totiž odpověďmi (slovy) sledujeme jiné cíle, než co nejpřesněji a nejpravdivěji odpovědět; a mnohdy to děláme i nevědomě.¹⁵⁵

Je tedy *pravda* v tom, co říkáme, nebo v tom, co si myslíme? A nebo v tom, co si myslíme, že říkáme, dalo by se doplnit.

Možná je pravda pravým opakem Fregovy *pravdivostní hodnoty*; možná je prostě v tom, že říkáme svou bolest, radost nejistotu a tak dále – a nic víc. Nebo lžeme, když říkáme, že je nám něco jedno – a říkáme to vztekle; tak, že je na první pohled zřejmé, jak moc nám to vadí?

Samozřejmě ano – pokud to říkáme s úmyslem někoho oklamat, manipulovat jím.

Samozřejmě ne – pokud tím vyjadřujeme svůj pocit, svůj okamžitý stav, emoci. Nic jiného totiž (vyjádřit slovy) neumíme.

To by ovšem znamenalo, že *pravda* není jen jedna.

Možná. Přinejmenším se liší *pravda o věci* – již, tu *věc* jako takovou, neznáme, ale můžeme se dohodnout na pravdě o ní, dostupné v rámci našeho poznání – od *pravdy* individuálního pohledu na toto poznání, na svět, na sebe – na všechno. Tahle pravda má výhodu jednoznačnosti, neboť není závislá na ničem dalším, vnějším, ale má současně i podstatnou nevýhodu, že je nepřenositelná. Na rozdíl od první pravdy, která je sice přenosná, ovšem zase není jednoznačná – neboť je závislá jednak na správnosti (individuálního) pochopení, a také, především na momentálních epistemických konvencích.

Ovšem sluší se dodat, že individuální pravda je sice možná jednoznačná, ovšem pouze okamžitě, v jednom okamžiku – ale jinak je mnohem proměnlivější a nejistější, než pravda „konvenční“.

¹⁵⁵ přičemž pochyby o rozdílnost *vědomého* a *nevědomého* konání byly naznačeny v kapitolách *Něco chemie myšlení* a *Svoboda a nutnost*, kde odkazují na zjištění, že vědomému „rozhodnutí“ k fyzickým i verbálním projevům předchází aktivita nevědomé, ukryté v částech mozku, kam naše vědomí, naše „já“ nedosáhne

5 HISTORIE MYŠLENEK O MYŠLENÍ STROJE¹⁵⁶

Roger Penrose jen docela nedávno řekl:

Co je vědomí? Přiznávám, že nevím, jak je definovat. Myslím si však, že teď ještě není ten správný čas pro jeho definici, protože stále opravdu nevíme, co to vlastně je.¹⁵⁷

Nebo toto konstatování Ivana M. Havla:

Mysl, duše, psychika, inteligence, vědomí ... co se těmi slovy vlastně míní. Odpověď buď nenajdeme, anebo nás neuspokojí ...¹⁵⁸

A do třetice myšlenka Martina Heideggera:

Ať už se ze zákonů myšlení probírá cokoli a jakkoli, jsou považovány za bezprostředně evidentní, dokonce se často má za to, že tomu tak být musí. Neboť tyto principy se – správně nahlíženo – nedají dokazovat. Každý důkaz je přece již činností, a je tedy podřízen jeho zákonům. Jak se tedy může chtít stavět nad ně a jejich pravdu teprve opravňovat? ... Dostáváme se vůči zákonům myšlení do zvláštní situace. Kdykoli se totiž pokoušíme mít je před sebou, jsou nevyhnutelně tématem našeho myšlení – a jeho zákonů.¹⁵⁹

Samotná možnost zkoumání a hodnocení *mysli myslí* je opravdu snadno zpochybnitelná a nesnadno obhajitelná – a činí z problému téma výsostně filosofické. Jako ukázkou přístupu, který přijímá nesdělitelnost myšlenky a klade její zdroj kamsi mimo nás, bych uvedl tuto další citaci Martina Heideggera:

Mocnější než síla přírodní energie a přírodního myšlení již je a od počátku zůstává ona myšlenka, za kterou myšlení šlo, když sledovalo přírodu až k atomové energii. Takové myšlenky nejsou až dílem našeho smrtelného myšlení, nýbrž spíše samy stále vznášejí na naše myšlení nárok, aby jim odpovídalo, nebo aby jim odpíralo.¹⁶⁰

Otázku, zda mohou stroje myslet, si však lidé kladli zřejmě téměř od chvíle, kdy stroje vznikly. Již v 17. století to byli filosofové jako Descartes, Pascal, Hobbes, ve století následujícím například Julien Offray de La Mettrie, který svým spisem *Člověk stroj* vzbudil velký rozruch, nevoli – a pro sebe odsouzení – za názor, že člověk je biologický stroj, fungující na prostých fyzikálních principech (mechanických zákonech), jen natolik složitý, že jeho fungování nerozumíme.

Tahle nepříjemná a člověku těžko stravitelná myšlenka se však opakovaně vrací – a je opakovaně zavrhována.

156 v této kapitole jsou jako hlavní zdroje použity texty:

Havel, I.M. *Přirozené a umělé myšlení jako filosofický problém.*

Petrů, M. *Neurofenomenologie a autoexperiment: Je možná věda v první osobě?*

Peregrin, J. *Ivan Leudar, Alan Costall (eds.): Against Theory of Mind – recenze.*

157 Penrose, R. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl.* s. 87

158 Havel, I.M. *Přirozené a umělé myšlení jako filosofický problém.* s. 4

159 Heidegger, M. *Básnický bydlí člověk/Co je metafyzika/Konec filosofie a úkol myšlení.* s. 163

160 Tamtéž. s. 173-175

Možnost sestrojít umělou inteligenci – myslící stroj – vzbuzuje od počátku jak silný zájem, tak i mocný odpor. Šlo by totiž o nápodobu mentálních procesů, jimiž je popisováno lidské myšlení; o napodobení, myslí – která však člověka charakterizuje, určuje a od ostatního světa odlišuje. Člověk by se stvořením *myslícího* stroje tedy sám zbavil své výlučnosti, a proto je výše uvedený odpor pochopitelný; a stejně pochopitelný je i zájem jinak založených lidí dokázat, že člověk není ničím tolik výjimečným, že je vlastně *strojem* svého druhu.

5.1 Empirický a fenomenologický pohled

Důsledně empirický pohled na svět říká, že mysl nově narozeného člověka je „nepopsanou tabulí“, která teprve bude popsána tím, co projde smysly, a až z toho a na tom vznikne lidský rozum.

Fenomenolog se na svět dívá jinak; nechápe, nebo nevidí svět jako objektivní, reálně existující „věc“, k níž se dostáváme prostřednictvím smyslů, nýbrž říká, že *vnímání*¹⁶¹ není vysvětlitelné z prostých vjemů, jakkoli se z nich skládá, ale je výsostně a výhradně lidskou vlastností.

Z tohoto zjednodušeného rozdělení se zdá být zřejmé, že empirický pohled téměř výslovně nabízí, nebo předpokládá možnost stvořit myslící stroj; přinejmenším tedy stroj, který by měl – jako člověk – možnost postupně si svět ohmatávat a budovat si zákonitosti svého jednání (empirickým) sběrem zkušeností. Zatímco fenomenologický pohled staví (uzávorkovává) vnější svět kamsi mimo naše poznávací schopnosti a říká, že se s ním setkáváme jen skrze naše specifické vnímání, které nás určuje – a které tedy, zřejmě, nejsme schopni také ani poznat, tím spíš pak ne napodobit.

Životem nás neprovází rozum, nýbrž zvyk, říká sice David Hume ve svém *Pojednání o lidské přirozenosti*, když na příkladu kulečnickových koulí vysvětluje, že samotný rozum by, beze zvyku, nikdy nebyl schopen „vytvořit“ vztah příčinné závislosti, i kdyby na to měl třeba celou věčnost.¹⁶² V tom, zdá se mi, lze najít souhlas s předchozím závěrem: že totiž nikoli jakýsi rozum, ale prostý (algoritmizovatelný) zvyk nás vede a ovládá. Ani u Davida Humea

¹⁶¹ *vnímáním* je zde míněno to vše, co zajišťuje člověku kontakt se světem a jeho vztah k němu; tedy asi tentýž souhrn kognitivních funkcí, jaký jsem v části 1.1 shrnul pod pojem *myšlení*

¹⁶² Hume, D. Výtah z nedávno vydané knihy nazvané *Pojednání o lidské přirozenosti*. *Reflexe*, s. 82

to však není vůbec tak jednoznačné, a dokonce i důsledný empirik John Locke, který pasivitu mysli při vnímání zvláště zdůrazňoval, připouští jisté zpracování vjemů mysli (podobně jako fenomenolog), když říká, že *mysl je při vnímání pasivní „převážně“ (for the most part)*, tedy nikoli naprosto – a mezi tyto aktivní úkony mysli počítá například *usuzování, pochybování, chtění*, a rovněž nejméně aktivní úkon, *percepce*, jež obnáší tolik, že si *mysl své ideje uvědomuje*, jak naznačuje tento citát:

Tento nezvyklý úzus, který se ustálil v části filosofie mysli, přijímá i Hume, když mluví o „vjemech mysli“ (perceptions of the mind) a člení je na silnější, živější vjemy, totiž *imprese*, a na vjemy z nich povstávající, totiž *ideje*. Viz. D. Hume, *Enquiry Concerning Human Understanding*, in: *Enquiries*, vyd. P.H.Nidditch, Oxford 1997, II, § 11-12. Viz. též R. Descartes, *Vášeň duše*, přel. O. Švec, Praha 2002, § 19. Locke ostatně dodává, že tomu, co nazývá „percepce“, „někteří říkají obecně myšlení“, in: J. Locke, *Essay*, II,9, § 1. Fenomenologičtí autoři většinou odmítají nazývat vztah mysli ke svým obsahům „vnímáním“ či „percepce“ a považují to za zbytečné matení pojmů. Nejbližší tomu je Husserl, když mluví o „imanentně zaměřených aktech“ a zmiňuje, že by je mohl nazvat „imanentními vjemy“, nicméně tento úzus záhy odmítne. Viz. E. Husserl, *Ideje I*, přel. A. Rettová – P. Urban, Praha 2004, § 38.¹⁶³

S ohledem na výše uvedené tedy, myslím, lze uzavřít, že pokud *zcela pasivní mysl*, která se má z počátků teprve budovat, si něco (své ideje) *uvědomuje*, není cesta ke strojovému napodobení vůbec tak otevřená, jak by se mohlo zdát. A jestliže tato zcela pasivní, vlastně zpočátku téměř neexistující mysl, která čeká na smyslové vjemy, aby se z nich mohla vystavět, má (nebo může mít) ke svým idejím tak zásadní vztah, jako je *pochybování* nebo *chtění*, tedy pak je, zdá se mi, přístup empirický a fenomenologický (opět) rozdílný pouze formálně, pouze *akcentací* jednoho či druhého, tedy objektivního světa na jedné straně, a nebo vnímajícího člověka, v jehož mysli se tvoří „obraz“ objektivního světa. Jejich vidění světa se však nijak podstatně neliší.

Žádná zásadní a jednoduchá odpověď na otázku této práce tedy z rozlišení obou pohledů, podle mého názoru, neplyne.

5.1.1 Pohled z nitra a pohled z vnějšku

Jiné pojmenování (v podstatě) téhož dělení klade na jednu stranu behaviorální projevy myšlení, které ke zkoumání nabízejí objektivní, tedy měřitelné, popsatelné a hodnotitelné znaky, a na druhou stranu dává cestu introspektivní, pohledem na mysl z nitra, prostřednictvím znaků subjektivních, přístupných výhradně osobě myšlení právě prožívající. K tomu se pojmenovávají dvě komponenty mentálních procesů nazývaných myšlení:

- *performační* (přístupná vnějšmu pohledu)
- *fenomenální* (introspektivní)

163 Čapek, J. Příběh látky, receptivita vnímání mezi empirismem a fenomenologií. *Reflexe*, s. 37

Snaha hledět na mysl „z nitra“ je vědecky pochybná, neboť taková cesta je nutně subjektivní, závislá na hodnotící mysli a z toho důvodu uzavřená do kruhu – a tedy stěží ke zkoumání použitelná, jakkoli jde o jediný skutečně heuristický a pojmotvorný zdroj.

Druhý přístup, *performační*, je obvyklejší a vzešlo z něj množství způsobů, postupů a algoritmů pro popis a napodobení „zjevných“ složek mentálních procesů. Na myšlení se dívá jakoby shora, z vnějšku, a umělá inteligence podle něj vzniká už pouhým vytvářením logicko-symbolických reprezentací, tedy zjednodušených „nápodob“ toho, co se z mentálních procesů navenek projevuje, a jejich sériovým zpracováním.

V polovině 20. století ještě sílilo optimistické přesvědčení, že matematika skutečně mluví jazykem Přírody – a že jsme tedy na dobré cestě ji (Přírodu) technicky popsat, pochopit – a nakonec možná i překonat. Přesvědčení víc optimistické než oprávněné, neboť na druhé straně bylo vždy zřejmé, že přírodu není možno redukovat na její stránku kvantitativní. Přesto měl tento metodologický postoj výrazný úspěch, a to díky jedinému, zato však pádnému odůvodnění: ohromující praktické úspěšnosti!

Nutný determinismus lidského jednání, vyplývající ze „strojové podstaty“ takto popisovaného a konstruovaného myšlení, byl zakrýván tím, že se (determinované) stavy na neuronové úrovni neprojeví hned, ale až v budoucnu – a protože logické funkce obecně nelze invertovat (odhalit jejich průběh zpětně), není možno příčinný vztah rozkrýt.¹⁶⁴

Zhruba v téže době přišla *kognitivní revoluce*, aby nahradila příliš zjednodušující behaviorismus, který se rozhodl akceptovat skutečně jen a výhradně behaviorální projevy mysli – aby tím mysl zcela obešel a mohl ignorovat její nedostupnou a neprodyšně uzavřenou „podstatu“, přístupnou výhradně svému majiteli. Jenže tím se behaviorismus – možná úmyslně – zbavil možnosti rozlišit například slzy vyvolané působením větru a působením psychiky, smutku. Cosi takového, jako „smutek“, prostě v jeho světě nebylo. Jenže v tom „skutečném“ světě to je; alespoň podle našeho intuitivního názoru.

Kognitivní revoluce se tedy vrátila k pohledu přijatelnějšímu, bližšímu prostému selskému rozumu s jeho přesvědčením, že lidé něco jako mysl skutečně mají; k přesvědčení, že chování jenom indikuje cosi, co se odehrává v mysli – která však i nadále zůstávala vnějšímu pozorovateli zcela nepřístupná.

164 Havel, I.M. *Přirozené a umělé myšlení jako filosofický problém*. str. 8

Další vývoj zkoumání pak různě vyvažuje poměr, jakým je vliv (nepřístupné) zohledňován a jakým je jednodušeji ignorován, což sice přináší „lepší“, tedy lépe vyhlížející a lépe popsatelné a odůvodnitelné výsledky, ovšem za cenu toho, že se od „faktického stavu“, který mají popisovat, odchylují.

5.2 Turingův stroj

S *optimistickou* myšlenkou abstraktního stroje, který dokáže mechanicky vypočítat jakoukoli funkci, je-li tato algoritmizovatelná, přišel jako první matematik a filosof Alan Turing. Jinými slovy, a tak zní Turingova mechanistická teze, musí být každá funkce, pro níž je nalezen algoritmus, vyčíslitelná strojem určitého typu – tzv. *Turingovým strojem*. Fyzická konstrukce takového T-stroje není podstatná; klíčový je principiální fakt, že každý T-stroj může vykonat jakoukoli činnost, která je popsatelná algoritmem (algebraicky).

Toto zjištění vedlo přímo k hypotéze, že materiál, ze kterého je sestaven lidský mozek, nebo i způsob, jakým je sestaven, nemá na otázky po povaze mysli fundamentální vliv – a mysl že je tedy pouze souborem (svých) behaviorálních projevů.

Tzv. *Turingův test* pak měl myšlení stroje osvědčit (nebo zamítnout) prostým pokusem, zda člověk rozezná, jestli komunikuje s počítačem (strojem) nebo jiným člověkem; mysl tu byla jakousi uzavřenou krabičkou, u níž není podstatné, co se děje uvnitř, ale pouze, jak se to jeví navenek; podstatné a rozhodující měly být pouze vnější projevy T-stroje a nikoli způsob, jakým se k nim dospěje. Fakticky to však znamenalo možnost připsat myšlení i termostatu, pokud by se hodnocení „mysli“ omezilo na zjištění, zda „stroj“ pozná teplo a správně zareaguje (vypne topení), a pozná zimu a správně zareaguje (zapne topení).

Přesto se takového pohledu drží myšlenka *funkcionalismu (komputacionismu)*, který má mysl za *abstraktní funkci, realizovatelnou v jakékoli fyzické struktuře, ale přitom na pojmy a zákony fyzických struktur epistemologicky i ontologicky neredukovatelnou*¹⁶⁵. Jinými slovy lze, podle toho, mysl *napodobit*, aniž by bylo třeba ji *pochopit*, porozumět jí. Domnívají se, že stačí sestrojít dostatečně komplexní T-stroj, který bude vykazovat dostatečně komplexní chování, jaké může být označeno za inteligentní. V plném slova smyslu.

165 Nosek, J. *Mysl a tělo v analytické filosofii*. podle: Marek Petrů, *Možnosti transgrese*, str. 228

5.3 Gödelova námitka

S matematickou námitkou proti takovému „matematickému“ názoru přišel v návaznosti na Kurta Gödela filosof a matematik Roger Penrose. Gödelova věta o neúplnosti říká, velmi zjednodušeně, že vytvořit „dokonale funkční“ formální systém nelze. Každý formální systém s konečně mnoha axiomy, který obsahuje aritmetiku přirozených čísel, je totiž, podle této věty, neúplný, což vyplývá z přesnější formulace, že *libovolný formální systém S, pokud má být bezesporný, není schopen rozhodnout všechny propozice; vždy existuje nějaká propozice A, která je v rámci S formálně nerozhodnutelná, čili v S ani A ani její negace nemůže být dokázána.*

Gödelova věta vlastně říká, že matematické myšlení není pouhý kalkul a nemůže být vytvořeno, nahrazeno ani napodobeno (strojovým) systémem bezesporných pravidel. K tomu, abychom například pochopili, co je to číslo, nám nestačí mít sadu početních pravidel, nýbrž potřebujeme jakýsi vhled či platonský kontakt s popperovským světem¹⁶⁶. A tento matematický vhled, jak se domnívá Roger Penrose a jak podle něj dokazuje Gödelova věta o neúplnosti, není výpočetní povahy, ale je založen na specificky lidské vlastnosti označitelné jako *vědomí o věci*. Tato vlastnost se pak prý vyvinula na základě přirozeného výběru – a není algoritmizovatelná.¹⁶⁷

Například Jaroslav Peregrin v knize *Filosofie a jazyk* argumentuje proti tomuto důkazu neúplnosti, když říká, že takové omezení se netýká přímo lidského myšlení; ani samotná logika se podle něho ke způsobu, jak uvažujeme, nevztahuje bezprostředně. Jazyk (a na jiné, „vyšší“ úrovni i logické prostředky), nereprezentují totiž přímo naši mysl, nýbrž jsou pouze prostředkem, jak mysl a myšlenky „zviditelnit“ pro ostatní. Gödelův paradox pak tedy prý vlastně říká jen, že výrok je nedokazatelný pouze uvnitř „vlastního“ formálního systému, ale nahlédnutím zvnějšku lze jeho pravdivost doložit vcelku snadno.¹⁶⁸

166 jakýsi „svět idejí“, který se od toho platónského liší v tom, že je dílem člověka, jeho myslí a jazyka

167 k tomu jen okrajově námitku, že přirozený výběr musí být nutně založen na jednoduchých „logických“, operačních podmínkách, které nemají – a nemohou mít – žádný vnější, další nebo jiný atribut, který by rozhodoval o výsledku, než splnění nebo nesplnění podmínky, z čehož následně plyne takové nebo onaké pokračování – a žádné jiné; nerozumím tedy, proč by cosi, co vzniklo přirozeným výběrem, mělo být nepřístupné algoritmizaci

168 Peregrin, J. *Filosofie a jazyk*.

5.4 Čínský pokoj

Lidské myšlení není strojové – řídí se nejen algoritmy, ale také sémantickými obsahy uvažovaných předmětů.¹⁶⁹

Tento závěr přinesl John Searle ve známé stati *Mohou počítače myslet*, původně uveřejněné v časopise *The Behavioral and Brain Sciences*, kde autor přirovnáním známým jako „Čínský pokoj“ vyvrací názor, že myšlení může vzniknout strojově, počítačově – uplatněním mechanických pravidel, algoritmů, a vyvracel jím platnost, nebo použitelnost tzv. Turingova testu.

Podle tradičního paradigmatu „silné“ (funkcionalistické) umělé inteligence totiž může *mysl* mít jak člověk, tak i počítač; dokonce i *čínský pokoj* – a „soutěž“ s lidským myšlením je pouze otázkou technické vyspělosti „pokoje“; otázkou, nakolik se rozšíří jeho *technické* možnosti, respektive schopnosti.

John Searle v uvedeném textu říká, že stroje mohou myslet, že i my sami jsme takové stroje – a kdyby byl člověk schopen vytvořit to, co by bylo rovno lidskému nervovému systému, pak by takový stroj myslel stejně, jako myslí člověk:

A umíme-li duplikovat příčiny, budeme nejspíš schopni duplikovat i následky. ... Kdybyste byli schopni postavit stroj, který by měl stejnou strukturu jako člověk, pak by tento stroj nejspíš také myslel. A proč ne, vždyť by to byl náhražkový člověk.

Otázka, na niž však hledá odpověď, je jiná; ptá se, zda by mohl být myšlení schopen digitální počítač:

V tomto smyslu může být ovšem digitálním počítačem cokoli, protože všechno se dá popsat jako realizace počítačového programu. Tím pádem dostáváme na naši otázku triviální odpověď. Ano, naše mozky jsou digitální počítače, jelikož realizují množství programů. A samozřejmě mohou myslet.

Aby o řádku dál pokračoval:

Původně jsme se totiž chtěli zeptat, zda digitální počítač, tak jak je definován, může myslet. To znamená, zda příprava či realizace správného programu se správnými vstupy a výstupy je dostatečná, respektive konstitutivní pro naše myšlení. Na tuto otázku lze na rozdíl od předchozího odpovědět rozhodným 'ne', protože počítačový program je definován ryze syntakticky, zatímco myšlení je víc než manipulace s bezvýznamnými symboly.¹⁷⁰

Podle Johna Searla ovšem prý není podstatné, jak mozek vytváří intencionalitu; podle něho *žádný* program sám o sobě nestačí k navození intencionality. Myšlení (lidské myšlení) je podle něho čímsi kategoricky jiným než mechanické, strojové operace automatu provádějícího jakkoli složité a komplexní „předepsané operace“.

169 Searle, J.R. *Mysl, Mozek, věda*. s. 29-43

170 Tamtéž. s. 37-38

Kde, nebo v čem je však rozdíl mezi biologickým „strojem“ realizujícím biologické programy, jakým nepochybně jsme a jaký myslet může, a mezi umělým strojem – počítačem, který realizuje programy, ale myslet nemůže?

John Searle odpovídá, že mentální stavy jsou způsobovány biologickými procesy v mozku a že programy jsou realizovány ryze formálně.

V čem, nebo proč jsou ale biologické procesy *neformální*?

V úplném závěru pak Searle říká, že:

Ať už je mysl způsobována čímkoli, musí být způsobována kauzálními silami, které se přinejmenším rovnají kauzálním silám v mozku.¹⁷¹

Co je ale míněno oněmi kauzálními silami, jež působí jedině v mozku?

Pokud by mělo jít o kauzální síly v běžném slova smyslu, tedy síly vyvolávající „strojovou“ závislost a sled příčin a následků, znamenalo by to, domnívám se, „počítačové“ fungování mysli; znamenalo by to, že jednotlivé kroky, které v konečném důsledku vedou k vytvoření mysli, jsou spolu navzájem provázány jednoznačným a nevyhnutelným sledem příčin a následků (tzn., že je mysl algoritmizovatelná).

Pokud by to ale mělo znamenat „jen“, že spolu ty síly nějak souvisí a na sebe odkazují bez nutných, vypočitatelných následků, šlo by „jen“ o jakousi nepodmíněnou intencionalitu, souvztažnost; asi jako souvisí, napadá mě, třeba vítr s ročním obdobím.

Ovšem nezodpovězeno zůstává, proč by takovou kauzalitu nebyl schopen vysledovat *strojový rozum*, a jak (jinak) je toho schopno lidské myšlení...

Autorovy premisy, ke kterým dospěl a na kterých staví své výše uvedené závěry, říkají:

- 1) Mozek způsobuje mysl.
- 2) Syntax nestačí na sémantiku
- 3) Počítačové programy jsou plně definovány svou formální, neboli syntaktickou strukturou
- 4) Mysl má mentální, přesněji sémantické obsahy

Závěr Johna Searla nemá znamenat, že stroj není schopen lidské myšlení napodobit za našich současných znalostí a možností, ale že toho není schopen principiálně, nikdy. On to sice poněkud komplikuje tvrzením „číslicového“ stroje, ale domnívám se, že „číslicový“ znamená „stavový“, tedy hodnotící stavy „ano“ a „ne“, „splněno“ nebo „nesplněno“ – a

171 Searle, J.R. *Mysl, Mozek, věda*. s. 42

myslím, že jiný princip (základního) fungování si naše myšlení ani neumí připustit, že v základu všeho „hodnocení“ jsou dva (protikladné) stavy, z nichž teprve postupným skládáním vyvstávají složitější funkce.

Proto by, myslím, bylo třeba nejprve, než takový závěr přijmeme, stanovit, v čem je fungování biologického „stroje“ principiálně jiné od fungování stroje nebiologického¹⁷², nebo by bylo třeba alespoň vymežit, co přesně je míněno *nevypočitatelnou* intencionalitou, pokud se mluví o kauzálních silách.

5.5 Emergence myšlení

Tvrdě funkcionalistický pohled na mysl má za to, že myšlenka jako taková vůbec neexistuje, že jsou pouze funkční (vnější) projevy myšlení – a na myšlení jako takové že my z nich pouze usuzujeme.¹⁷³

Oklikou, která na jedné straně připouští „strojový“ základ mysli, ale na druhé straně nepopírá existenci (nepopsatelného) myšlení, je teorie, která má myšlení (inteligenci) za umělou „vlastnost o sobě“, která sice není (nemusí být) předem popsitelná, algoritmizovatelná, ale přesto je možno ji vytvořit – jaksi „zapříčinit“ její vznik nepřímo, pomocí (umělého) média, v němž ona vlastnost „sama vznikne“.

Toto nazírání směřuje „zdola“, od základních stavebních složek, které jsou fyzikálně (technicky, kauzálně) prozkoumány a popsány, a předpokládá, že jsou-li tyto základní složky správně napodobeny, tedy je-li vytvořen systém analogický s předlohou, pak mohou, nebo *musí* z této základní úrovně na některé z „vyšších“ úrovní vyvstávat (neboli *emergovat*) jevy, které sice nebyly „výpočetně“ předpověditelné, neboť formální analýzy fungování jednotlivých prvků „nízké“ úrovně k nim kauzálně nevedou, ani pro ně neexistuje v rámci „nízké“ úrovně popis – avšak které u napodobované předlohy jsou.

Jako příklad může být použita květina, jejíž jednotlivé buňky nemají ani ponětí o tvaru květu či vůni, přesto z jejich komplexní organizace vyvstává růže.

172 za současných možností by pak bylo třeba dále rozhodnout, jaký podíl „živých“ součástí může stroj mít, aniž by musel být považován za živý; například, zda robot vybavený světlocitlivou tkání nebo soustavou buněk zpracovávajících kyslík, byl už „biologický“

173 paradox takového názoru je už v „neexistujícím“ usuzování; ale ten pohled, domnívám se, ve skutečnosti (opět) netvrdí „neexistenci“ myšlení, nýbrž je pouze redukuje na složky pro nás poznatelné – a zkoumatelné

Proti tomu ovšem, samozřejmě, může padnout námitka, že každá jednotlivá buňka květiny má – musí mít – velmi konkrétní „povědomí“ o celku květiny – a pokud by to povědomí neexistovalo, květina by prostě nevznikla.¹⁷⁴

A dále bych, jako na automatickou námitku, odkázal na své přirovnání člověka k televiznímu přijímači, neboť skutečnost, že víme, jak která součástka v televizoru funguje, a umíme její činnost simulovat, ještě neznamená, že nám po propojení a „oživení“ součástek na obrazovce poběží opravdový film.

5.5.1 Konekcionistický a evoluční přístup

Vědomí, nemá-li tedy být čímsi mimo hmotnou realitu, existujícím nezávisle na ní někde mimo námi vnímaný svět, a nebo nemá-li být prostým důsledkem obyčejného, strojového kalkulu, musí tedy vznikat (*emergovat*) jako „efekt“ nám známých a fyzikálně popsaných entit a s nimi souvisejících dějů; efekt, který sice (ještě) neumíme vysvětlit, ale který vzniká „na“ známých, nebo poznatelných základech. Jen neznámým způsobem.

Současné přístupy k umělé inteligenci v rámci tohoto *emergujícího* pojetí užívají dvou základních strategií:

- *konekcionistické*, a
- *evoluční*

...přičemž v obou se uplatňuje *paralelní zpracování* počítků, informací; na rozdíl od „sériově“ pracujícího tradičního paradigmatu.

Paradigma *konekcionistické* emergence je založeno na funkčním propojení množství základních relativně jednoduchých prvků s jednoduše definovaným chováním, jak jsem psal již dříve. Základní (strojové) chování systému je tedy popsatelné, globální chování je však – v důsledku emergence – kvalitativně zcela odlišné. Mentální stavy a procesy podle tohoto paradigmatu vznikají jako emergentní jevy na některé vyšší úrovni každého „dostatečně složitého jednoduchého konekcionistického systému“ – což, zdá se mi, zní podivně.

¹⁷⁴ k tomu bych jen na okraj citoval z knihy Howarda Gardnera *Dimenze myšlení*: „Sledujeme-li vývoj nervového systému, vidíme, že má přesný časový plán a že je velmi promyšleně naprogramován. ... Navazování nervových spojení neprobíhá náhodně, ale podléhá biochemickému řízení nejvyšší úrovně. ... je překvapivě těžké odklonit vývojové vzorce od cílů, které se zdají být předem dány ... I když se snažíme zablokovat či jinak odklonit průběh vývoje, organismus se stejně snaží najít způsob, jak dosáhnout své normální podoby. Je-li jeho vývoj narušen, nevrací se ke svému počátku, ale hledá rovnováhu na nějakém pozdějším stupni vývoje.“ str. 66

Evoluční přístup je inspirován přírodovědeckou evoluční teorií a předpokládá, že se přirozeným selekčním tlakem (při použití náhodných mutací, křížení, apod) prosazují „nejschopnější jedinci“ – jimiž jsou v tomto případě algoritmy; tedy k tomu, aby fyzický systém vykazoval inteligentní činnost, je nutnou a postačující podmínkou, aby to byl fyzický symbolový (=mechanický) systém – přičemž inteligence, neboli myšlení, vzniká samovolně, v důsledku „prostých“ algoritmických operací; resp. je touto tezí tvrzeno, nebo z ní vyplývá, že fenomenální (subjektivní) složka myšlení je irelevantní; že ji lze popsat formálními symbolickými zákonitostmi.

Konekcionistická teze naproti tomu tvrdí, že myšlení jako takové je emergentní, prostředky konstrukční úrovně sice nepopsatelný, nicméně těmito prostředky podmíněný jev.

Ovšem neuronové sítě našeho mozku jsou přitom chápány jednak jako *konekcionistické* systémy, ale současně mohou – respektive musí – být chápány i *evolucionisticky*; což je, myslím, dostatečně výmluvným dokladem složitosti už i základního, „jednoduchého“ rozlišení mezi jednotlivými přístupy k myšlení .

Obě uvedená paradigmatu umělé inteligence sdílejí společnou představu, že myšlení je možno napodobit; v prvním případě díky tomu, že „neuchopitelná“ složka myšlení je považována za nepodstatnou (možná fakticky neexistující, smyšlenou; asi jako „pocit“ stroje, že mu dochází benzín, signalizovaný různými kontrolkami a z těchto dále snímány jinými „hodnotícími“ senzory), ve druhém případě pak díky tomu, že „neuchopitelná“ složka myšlení je prohlašována za „samovzniknuvší“ splněním nebo napodobením fyziologických (kauzálních) jevů, asi jako „pocit“ stroje, že mu dochází benzín, který by „vznikal“ snímáním signalizace kontrolky a dalším „hodnocením“ takových signálů).

Konekcionismus a *variačně selekční princip*, jak Ivan M. Havel nazývá to, co je zde nazýváno *evolucionismem*, (podle textu Marka Petru *Neurofenomenologie a autoexperiment: Je možná věda v první osobě?*), tedy konekcionismus a evolucionismus mají rovněž společné, že zvyšují naději na případný úspěch tvorby *umělého myšlení* tím, že – oproti tradiční umělé inteligenci – ponechávají (podstatnou) část práce mimo nás, mimo člověka, mimo tvůrce tohoto případného umělého myšlení.

Ivan M. Havel v uvedeném textu říká, že *oběma těmito přístupům je tedy myšlení čímsi samostatným, pojmově i funkčně oddělitelným od okolního prostředí*.

Toto tvrzení nesdílím, neboť mám za to, že myšlení je buď obecně pojmově a funkčně oddělitelné od okolního prostředí, a nebo by bylo třeba takové chápání, či tvrzení, zřetelněji

spojit s uvedenými myšlenkami – a já nenacházím nic, čím by se tradiční a konekcionistický pohled na myšlení tak zásadně odlišoval od jiných, následujících pohledů, aby důsledkem mohlo být takovéto rozdělení, než to, že *u těchto modelů kognitivní operace přednostně vztahují k nim samotným, tedy že je podstatně eliminován význam vnějšího, reálného světa, díky čemu tyto operace lze formalizovat a algoritmizovat.*¹⁷⁵

Domnívám se tedy, že tyto přístupy nikoli *hledí na mysl* jako na svébytnou entitu, nýbrž se ji tak pokoušejí nahradit, napodobit. A ano, tvrdí, nebo předpokládají, že to lze – ovšem za předpokladu eliminace vnějšího světa.

Pokusím se o osvětlující přirovnání: Nikdo by asi netvrdil, že květina je pouhým souborem barev a vůní vázaným na hmotný nosič, nicméně je, myslím, možno tvrdit, že květinu lze uvedeným napodobit, nahradit. Možná ani nepoznáme rozdíl .. pokud! ...tedy pokud se nebudeme dívat, nebo pokud ji nevezmeme do ruky, nebo pokud ji nedáme manželce, nebo pokud nám bude odlišnost lhostejná. Podobně i myšlení lze sice (možná) nahradit, ale, domnívám se, že nikdo netvrdí ani neočekává, že toto nově vytvořené myšlení bude *identické* s předlohou, že ono i předloha mají shodné vlastnosti, jakou je existence *per se*; dokonce se naopak domnívám, že pokud někdo vychází z představy, že myšlení jako takové, samo o sobě existuje, nemůže výše uvedené modely jeho konstruování přijmout.

5.6 Poslední vývoj

Badatelé, držící se prvotního předpokladu, že mozková činnost je zajišťována jakýmsi „atomy myšlení“ reprezentovanými *neurony*, které – jako v počítači – mohou nést pouze dvě pravdivostní hodnoty, se domnívají, že lidská mysl je zcela napodobitelná (nahraditelná) strojem, že algoritmické procesy počítače mají s (chemickými, fyzikálními nebo mentálními) procesy v mozku při totožných premisách totožné i výstupy.

V současných kognitivních vědách je však základní analogie mysl-počítač již posunuta hlouběji než je neuronová (buněčná) úroveň, jak naznačují tyto příklady:

Funkční modely jednotlivých neuronů nejsou omezeny na časově diskrétní dvouhodnotové logické funkce, nýbrž reprezentují i časoprostorovou dynamiku přenosu signálů na axonech, dendritech a synapsích a další biofyzikální děje.

Biologická psychiatrie studuje vliv psychofarmak na složité molekulární děje na synaptických přechodech (Höschl) i v mezibuněčném prostředí mimo synapse.

175 Havel, I.M. *Přirozené a umělé myšlení jako filosofický problém*. str. 26

A do třetice, někteří badatelé spekulují o fyzikálních jevech v neuronech dokonce na úrovních, na nichž mohou hrát roli kvantově mechanické jevy.¹⁷⁶

S podrobnějším rozkrytím fungování mozku se ve vztahu k mysli již uvažuje dokonce o jevech na úrovních, v nichž hrají roli kvantové mechanické jevy; tedy jevy, v nichž neplatí fyzikální zákony a jsou „nepředpověditelné“ (nevypočitatelné), neboť na této úrovni jsou částice (prý) v jakémisi potenciálním, neurčitém stavu (superpozici, kdy existují jakoby v obou možných stavech zároveň), dokud nedojde k měření – nebo k jiné aktualizaci stavu. Tento (velmi problematický) okamžik se nazývá kolapsem vlnové funkce a je (zatím) vysvětlován provázáním stavu systému se stavem vědomí pozorovatele – což jednak znamená, že člověk (přinejmenším) spoluvytváří realitu, neboť na jeho vnímání a myšlení záleží, která z větví (superpozic) se „uskuteční“; globální vlnová funkce celého vesmíru tedy tímto stavem nikdy neprochází, ale dělí se na superpozici mnoha větví odpovídajících všem možným výstupům experimentu – z čehož pak bývá vyvozována možnost existence paralelních realit (světů), a může to například znamenat i libovolné přechody mezi paralelními realitami.

V následující citaci z textu Rogera Penrose *Fyzika a mysl* nachází autor k výše uvedeným úvahám východisko, nebo most:

Tedy nevýpočetní charakter *některých* aspektů vědomí, jmenovitě matematického porozumění, silně napovídá, že nevýpočetnost by měla být rysem veškerého vědomí. ... Podle Hameroffa se mikrotubuly chovají jako jakési buněčné mikroprocesory... Jednotlivý neuron se nechová jen jako vypínač; protože obsahuje mnoho a mnoho mikrotubulů, je schopen velmi komplikovaných úkonů. ... Mikrotubuly se zdají být dobrým kandidátem na strukturu, ve které by mohl probíhat koherentní kvantový proces velkého měřítka.¹⁷⁷

O skloubení různých pohledů na mysl se pokouší Karl Pribram, který rozvíjí intuitivní myšlenky Henriho Bergsona a staví je na vědecký podklad. Uvažuje přitom o *prostorových frekvencích* vnímaných mozkovými buňkami, nebo o tom, že tyto prostorové frekvence („snímané“ z prostředí) mohou být při vnímání matematicky (Fourierovou transformací) rozloženy na frekvence dvourozměrné (dvouhodnotové), s nimiž poté mohou pracovat mozkové buňky, a dochází přes poznatek, že *mikrostruktura paměti sdílí tytéž strukturální vlastnosti jako mikrostruktura hmoty*, až ke vědecky podloženému zjištění, že:

Postup z oblasti energie a času k oblasti momentu a hmoty vede k materializaci, ... Entropie byla dána do souvislosti s mírou informace (počtem alternativních událostí, které se mají specifikovat). Evoluční procesy, které negují entropický nárůst fyzikálního vesmíru, jsou vitální (tj. život dávající), mentální (tj. mnemické, na paměti založené) a duchovní (tj. informující). Pozůstatky Bergsonovy élan vital? Možná. A proč ne? Věda je hledáním krásy v přírodě.¹⁷⁸

176 Havel, I.M. *Přirozené a umělé myšlení jako filosofický problém*. s. 8

177 Penrose, R. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. s. 101, 111-112

178 Pribram, K. *Mysl a mozek* citováno podle: *Filosofická čítanka*, ed. Ivan Blecha, s. 302-308

Dále se pak úvahy o umělé inteligenci mohou ubírat dvěma rozdílnými směry:

- a) ke konstrukce kognitivních robotů (agentů), kteří **napodobují** nebo rozšiřují lidské performační schopnosti za použití reprezentace lidského světa
- b) konstrukce robotů (agentů), coby umělých organismů, vybavených specifickými prostředky pro zjednávání jejich **vlastního světa**

Snaha rozhodnout, zda stroj může mít vědomí, zda může něco hodnotit „ve vztahu k sobě samému“, však narážejí na zřejmou epistemologickou „bariéru“; takový soud totiž nemůžeme s (vědecky věrohodnou) jistotou vyslovit ani o jiném člověku.

Problém „svébytného myšlení“ s sebou totiž nese fakt, že vždy rozlišujeme (tvrdíme) možnost určit „správný“ výklad, nebo „správný“ pohled na jevy – a „správnost“ že určuje *naše* vnímání světa. Nemůžeme totiž vyloučit, aby stroj (jako i spousta jiných organismů než je člověk) měl svůj svět založený na jiném vnímání – a my bychom nemohli posoudit, zda je jeho vnímání „skutečným“ vnímáním.¹⁷⁹

Podstatné by (i) v této otázce bylo nejprve rozhodnout, co je *vnímání*, co je *uvědomělé vnímání*, co je *pocit*, co je *vědomí* „já“ – a zda tohle všechno je nutné pro každé, jakékoli, libovolné myšlení – tedy i myšlení (hypoteticky) jiné, než jakým vládne člověk.

5.6.1 Heterofenomenologie a neurofenomenologie

Logickou, i když poněkud logicky problematickou se jeví představa možnosti sloučit pohled na mysl *z vnějšku* s pohledem *z nitra*. Klasická věda totiž na poskytnutí odpovědi o tom, co (a kde) je vědomí a mysl, principiálně nestačí; vědomí se dá zkoumat jen při účasti na něm, tedy v první osobě. Je tedy lákavé hledat možnost, jak pracovat s vědomím vědecky, experimentálně – ale přitom v první osobě. Experimentování na sobě samém přece není v medicíně ničím neobvyklým.

O to se pokouší *heterofenomenologie*, která chápe jakýkoli intencionální systém (jímž pro ni ovšem může být třeba i počítač, nebo automat na kondomy) jako by jakékoli jeho projevy byly projevem jeho chuti, nebo vědomé touhy to vyjádřit.

Zde je však (opět) přehlížena skutečnost, že lze obtížně chápat jako mentální stavy už prvotní data, na nichž takové vědomí stojí; tato data jsou totiž nanejvýš projevem mentálních stavů (vědomí), nikoli však mentálními stavy samotnými.

179 více v následujících dvou kapitolách

A nutně se tu vnucuje otázka, nakolik je vědomí závislé na řeči, na jazyku; otázka, jíž je v této práci věnována kapitola *Úloha jazyka pro myšlení*.

Neurofenomenologie, coby jakási odnož heterfenomenologie, má v předponě *neuro* obsaženo úsilí propojit „nesdělitelný“ a „nepřenositelný“ výzkum v první osobě, s klasickou experimentální vědou, či spíše o jejich vzájemné omezení (constraint). *Od heterofenomenologie se neurofenomenologové chtějí lišit v tom, že „ukázněný popis z perspektivy první osoby by měl být nedílnou součástí hodnocení neurobiologických hypotéz a nejen pouze nahodilá, doplňující či heuristická informace“*.¹⁸⁰ „Fenomenologickým“ výzkumem v první osobě se neurofenomenologové snaží dostat nikoli pouze k datům, nýbrž se pokoušejí vytvořit nové, intersubjektivní a vědecky hodnotitelné kategorie, využitelné jak k interpretaci dat vzešlých z behaviorálního výzkumu či neurofyzologie, tak i „objektivizovaných“ subjektivních dat. *Jinými slovy je neurofenomenologova pozornost přesunuta z pólu, „CO“ prožíváme, na pól, „JAK“ to prožíváme.*

Přínos obou popsaných experimentů je jistě nejistý; nicméně je zřejmé, že *je žádoucí a nutné se pokoušet kvalitativní údaje z první osoby do přísně vědeckých experimentů nějakým způsobem zakomponovat*.¹⁸¹

5.7 Lidský stroj nebo strojový člověk

Popsat lidské konání a porozumět lidskému myšlení za užití pojmů, jakými popisujeme neživý svět, (zřejmě) dost dobře nejde. Při nejmenším je třeba odlišit jako „vlastnost“ *život*, o němž, coby „jiné dimenzi“ hmoty, myslím není sporu. Chceme-li obsáhnout lidskost lidského jednání, musíme užívat pojmů tuto lidskost vyjadřujících; nesmíme o pohybech mluvit (behavioristicky) jako o prostých reakcích na fyzický podnět, ale například jako o gestech nebo o jednání; musíme vnímat a zdůraznit to, čím se (pro nás) to jednání odlišuje od prostých mechanicky podmíněných dějů.

Pro nás!

¹⁸⁰ Varela, F. *Neurophenomenology: A Methodological Remedy for the Hard Problem*. citováno podle: Marek Petrů *Neurofenomenologie a autoexperiment: Je možná věda v první osobě?*

¹⁸¹ Petrů, M. *Neurofenomenologie a autoexperiment: Je možná věda v první osobě?*

Čím je však konání lidské rozdílné od konání jiného, než tím, že je „naše“? V čem je rozdílné „jeho“ chování, když je „on“ jednou člověk a podruhé (inteligentní) stroj?

Otázka je, zda (naše) potřeba odlišit lidské konání prostě tím, že je lidské, ve skutečnosti „podstatu“ myšlení nezastírá, nedeformuje; zda se tím (bezdůvodně) neoklešťuje šíře možných přístupů. Zda není „apriorně diskriminující“ třeba k „osobě“ nacházející se vně našeho zorného pole, vně jevů dostupných našim smyslům. Jsme schopni přijmout, že něco cítí kupříkladu strom, žijící oproti nám ve zcela jiném časovém měřítku a v úplně odlišných vztazích, možnostech a souvislostech? Nebo, že si něco – svým způsobem – myslí? (A že ten „jeho způsob“ se nemusí nijak zásadně principiálně lišit od způsobu našeho?)

Takový pohled na poznání lidské mysli (a druhých lidí vůbec) mluví o něčem, co, řečeno s Wittgensteinem „nám sedí na nose jako brýle, takže cokoli vidíme, vidíme skrze ni“¹⁸².

Ivan Leudar a Alan Costall ve své knize mluví o *pozoruhodné nekonzistenci v tom, jak kognitivní psychologové vykládají běžnou komunikaci podle modelu praktik experimentálních zkoumání, když přitom si titíž psychologové málokdy všimnou, že tyto experimenty samy jsou dialogickými setkáními.*

Podle těchto autorů nestavíme své porozumění druhým lidem na smyslovém základu, na pozorování jejich chování, abychom si o nich teprve následně vytvořili nějakou (přírodo)vědeckou teorii a teprve poté vyvozovali existenci něčeho „za“ tímto chováním; nikoli, my ostatní lidi vnímáme pomocí lidských, neboli „intencionálních“ pojmů, které se s přírodovědeckým slovníkem míjejí. Jenže máme jinou možnost, než lidskou výlučnost a jedinečnost jeho myšlení prostě tvrdit? *Existuje nějaká splavná cesta mezi Scyllou behaviorismu a Charybdou kartezianismu? Je třetí možnost, než buď mysl zcela zrušit a lidské chování tak klást na jednu úroveň s „chováním“ řeky či integrovaného obvodu, anebo připustit, že lidské chování je kvalitativně odlišné tím, že čerpá smysl z mysli, která je pro nás ovšem čímsi nedostupným, nepoznatelným a nepochopitelným?*¹⁸³

Popsat cosi jako *nedostupné, nepoznatelné a nepochopitelné* se totiž, domnívám se, víc než těsně blíží popisu „božské součásti“. Druhá možnost ale znamená, že člověk by byl jen velmi složitým, strojově fungujícím zařízením – a taková možnost je zhruba stejně nepřijatelná, nestravitelná jako ta první.

182 Wittgenstein, L. *Philosophische Untersuchungen*. § 103

183 Peregrin, J. *Ivan Leudar, Alan Costall (eds.): Against Theory of Mind – recenze*. s. 18-22

5.7.1 Eliza

Nejprve citát připisovaný Josefu Weizenbaumovi, autorovi programu *Eliza*:

Čím jsou lidé hloupější, tím inteligentnější vypadají počítače.

Josef Weizenbaum vytvořil velmi jednoduchý konverzační program, který nazval *Eliza* a který měl napodobovat rozhovor psychiatra s pacientem. Konverzace byla velmi věrohodná, ač program fungoval skutečně primitivně: pacientovi se jako repliky vracely části jeho vět náhodně opatřené jiným „okolím“. Například z věty: „Mám strašný hlad,“ si program zapamatuje řetězec písmen za slovem „mám“ (které „zná“ a které vyhledává) – aby se nato mohl například „soucitně“ zeptat: „Jak dlouho už máte strašný hlad?“ Nebo: „To je mi líto, že máte strašný hlad.“

Říká se, že Weizenbaumova sekretářka si chtěla komunikaci s *Elizou* vyzkoušet, a přestože věděla, že jde o program, po chvíli Weizenbauma požádala, zda by je nemohl nechat o samotě, že se chce ptát na něco osobního.

Tento program dobře ukázal, jak člověk „promítá“ svou intencionalitu do okolního světa a připisuje „duchovno“ všemu, co se mu nějak podobá, respektive, co na něj správně reaguje. A „správně“ je tak, jak by si ten člověk přál; nejlidštější je ten, kdo s námi souhlasí a vychází nám vstříc přesně podle našich představ.

Nedávno se jeden Korejec oženil s polštářem zvaným „dakimakura“, v listopadu 2009 se Japonec, známý pod přezdívkou Sal9000, oženil s virtuální postavičkou Nene Anegasaki z videohry pro Nintendo, Erika La Tour Eiffel pojala za „manželku“ Eiffelovu věž, čtyřicetiletý Liu Je z čínského města Ču-chaj si vzal sám sebe – tedy svou figurínu vyrobenou z polystyrénu.¹⁸⁴ Zamilovali se? Do své představy, objasníme si to zřejmě. A někdo možná připustí, že tak je to i u lidí – tedy u manželství člověka s člověkem; i oni se, podobně, zamilovávají do své představy. Že bychom však i lidskost do druhých vkládali sami, že by byla pouze naší představou, s tím už asi nebude souhlasit nikdo.

Jenže podle ničeho jiného než podle vnějších projevů lidskost poznat (nalézt – přisoudit) nemůžeme, přičemž vnější projevy může mít stroj naprosto identické. Kde se pak bere pocit lidskosti, lidského vědomí v nás samých? Podle čeho ji u sebe poznáváme? Podle toho, že je veškerá naše mysl úplně závislá na „součástkách“ mozku?¹⁸⁵

184 Rozehnal, I. *Nejšílenější svatby světa*. [online]

185 více v kapitole: *Je myšlení strojové?* a v kapitole: *Centrální, všeznalý a vševědoucí systém*

6 MŮŽE LIDI SOUDIT ČLOVĚK?

Otázka, PROČ by lidi mělo soudit něco jiného než člověk (a proč by to člověk dělat neměl), je na první pohled nesmyslná, navíc s tématem práce zdánlivě nesouvisí. Ovšem, jak se pokusím vysvětlit, výhrada, na niž svou myšlenku zakládám, nesměřuje pro (nebo proti) puristickému nebo jinému způsobu vykládání nebo používání zákona, nýbrž směřuje proti legitimitě předpokladu, který je přijímán zcela automaticky, že totiž člověk-soudce je schopen se chovat tak, jak od něj zákon očekává, a že společenství takových lidí-soudců nepropadne pocitu vlastní (skupinové) výlučnosti a nedotknutelnosti – a nezačne ji zneužívat.

Při tvrzení možnosti svěřit rozhodování o lidech stroji vycházím z toho, že soudce je zákonem vázán a nesmí se mu protivit,¹⁸⁶ jak píše právník, pedagog a filosof práva JUDr. Mgr. Martin Škop, Ph.D. Justice totiž prý nehledá (nemůže hledat) spravedlnost, ale může (a musí) jen rozhodovat podle zákonů, je často slyšet nad rozsudky, které jsou zcela zjevně nespravedlivé. Protože to však až příliš jasně nahrává mému závěru, že totiž soudce je zbytečný a může ho – lépe – nahradit stroj, nebudu se o něj opírat.

6.1 V čem je rozhodování člověka nenahraditelné?

Obecně se má za to, že zákony musí vykládat člověk; že pokud by zákony byly vykládány „strojově“ přesně¹⁸⁷, mělo by to nežádoucí následky.

V jakém smyslu nežádoucí?

V tom, že by rozhodování pak bylo v rozporu se zákonem? ...to asi ne.

Tedy nespravedlivé? ...jenže soudce nehledá (nemůže hledat) spravedlnost, nýbrž musí (může) jen srovnat skutek s tím, co popisují a předepisují zákony – a „přiradit to“. Nic víc. Vlastně ani tohle nemusí (respektive nesmí) udělat sám: tu práci za něj odvedou advokáti; soudce má za úkol jen porovnat, co mu jednotlivé strany předložily, a vybrat, co se mu z toho jeví přílehavější, co dikci zákona lépe odpovídá.

V čem vlastně spočívá jeho „lidský“ přínos?

186 Škop, M. „Vázanost soudců a nezávislost justice“ str. 204

187 myšlenka tzv. *právního purismu*, diskutovaná naposledy v 80. letech minulého století, avšak odmítnutá, neboť *právo není systémem formálních pravidel, které lze mechanicky aplikovat, ale zahrnuje i vzájemně konfliktní hodnotové principy, které se kontextuálně zvažují případ od případu*, jak to formuloval JUDr. Tomáš Sobek, Ph.D., vědecký pracovník Ústavu státu a práva AV ČR

Soudce má být zárukou spravedlnosti. Ten soudce, který nesmí svým jednáním napomoci spravedlnosti ani tehdy, když je naprosto zjevné, na čí straně je pravda; on však nesmí ani poradit, ani naznačit, že to vidí a že je mu (ze zjištěných okolností) jasné, že prohrávající strana prohrává jen proto, že se v právní řeči a právních kličkách hůř orientuje. Ne. Soudce nesmí napomoci spravedlivému rozhodnutí.

Zní to nepravděpodobně? Neuvěřitelně?

Ano – no a? ..řekli by ve chvíli upřímné rozvernosti možná soudci. Uvnitř „jejich světa“ je to totiž téměř samozřejmost; jak je zřejmé z tohoto rozsudku Nejvyššího správního soudu:

Soud za něj [žalobce, pozn. P.S.] nesmí nahrazovat jeho projev vůle a vyhledávat na jeho místě vady napadeného správního aktu. ... K tomu je ale třeba dodat, že míra precizace žalobních bodů do značné míry určuje i to, jaké právní ochrany se žalobci u soudu dostane. Čím je žalobní bod - byť i vyhovující - obecnější, tím obecněji k němu může správní soud přistoupit a posuzovat jej. Není naprosto na místě, aby soud za žalobce spekulativně domýšlel další argumenty či vybíral z reality skutečnosti, které žalobu podporují. Takovým postupem by přestal být nestranným rozhodčím sporu, ale přebíral by funkci žalobcova advokáta.¹⁸⁸

Myslím, že je tu řečeno dostatečně jasně a srozumitelně to, co jsem popsal výše: soudce nemá posuzovat skutek, nemá „spekulativně hledat skutečnosti žalobu podporující“ .. nebo žalobu vyvracející, doplnil bych já, byť by ta skutečnost byla zcela zjevná a soudu naprosto jasná, soudce by tím – prý – přestal být nestranným rozhodčím a „přebíral by funkci žalobcova advokáta“.

Proč ale žalobcova?

Proč nemůže ze skutečnosti aktivně vybírat to, co svědčí pro správné a spravedlivé posouzení věci?

Proč se nemůže stát advokátem spravedlnosti?

6.1.1 V čem by byl lepší stroj?

Stroj umí rychle a správně srovnat různé možnosti a vybrat tu správnou; tu, která nejlépe odpovídá zadaným kritériím. To umí nepochybně i stroje, jaké dovedeme vyrobit už dnes. Stroj, který by měl „lidské“ emoce, „lidské“ vědomí a „lidský“ způsob rozhodování zatím sestrojít nedovedeme. A dobře tak, řekl bych v tomto případě, jelikož lidský znamená (také) nevypočitatelný, závislý na osobních zájmech a osobních prioritách, osobních potřebách a osobních představách, na racionálních nebo iracionálních osobních zvrácenostech, které člověk sice navenek nemusí projevovat, které ovšem s sebou nese coby svou „lidskou podstatu“.

188 Rozsudek Nejvyššího správního soudu čj. 4 As 3/2008-78 ze dne 24. 8. 2010 , dostupný na: <www.nssoud.cz >

Takhle to viděl Isaac Asimov:

Kdyby se dal vyrobit robot, který by mohl zastávat funkci zvoleného zástupce lidu, pak by ji zastával co nejlépe. Díky zákonům robotiky by nemohl škodit lidem, byl by imunní vůči sklonům k diktatuře, korupci, hlouposti, předsudkům. A po uplynutí určitého období by opustil tento svět, i když by mohl být nesmrtelný. Nedopustil by však, aby uškodil lidem tím, že by jim dal najevo, že jim vládl robot.¹⁸⁹

Zdá se, že je těžko nevidět přednosti stroje:

V principu není problém vybavit počítač plnou znalostí zákonů (jejich přesným, doslovným zněním, literou zákona nikoli duchem zákonů), popřípadě několika odvozovacími pravidly. Počítač by pak mohl vynášet zcela objektivní soudní rozhodnutí; vyřešil by se nedostatek soudců a práce soudů by se zkrátila na několik milisekund. V tomto případě se zdá být jasné, že by žádný soudný člověk soudní moc počítačům nepřenechal, kdežto v psychiatrii to tak jasné není.¹⁹⁰

6.1.2 Syntéza kladů

Právo není systémem formálních pravidel, které lze mechanicky aplikovat, ale zahrnuje i vzájemně konfliktní hodnotové principy, které se kontextuálně zvažují případ od případu.

Ano, s tím nelze nesouhlasit.

Ovšem lze mít člověka za záruku „správného“ výkladu vzájemně konfliktních hodnotových principů? Člověka s jeho lidskou podstatou?

Jistě. Pokud si do justice „naordinujeme“ soudce, s jakými počítá zákon, pak všechno bude fungovat jak má. Fiktivně, hypoteticky – v jakémsi imaginárním, neskutečném světě. Ve skutečném světě však takoví lidé nejsou.

Jaká námitka se vznáší proti rozhodování stroje? Třeba taková: „Představme si případ, kdy by stroj nezohlednil...“ Ale jakou má taková námitka váhu? Vedle třeba této: „Představme si případ, kdy soudce do svých rozhodnutí projektuje svou nenávist, své pocity a své názory...“

Takový případ si totiž nemusíme představovat, takových případů jsou tisíce.

Myslím, že je nesporná myšlenka, aby rozhodování soudce-člověka bylo nahrazeno rozhodováním soudce-stroje ve stadiu, kdy jde o aplikaci zákonů. Tam je stroj opravdu nepochybně rychlejší, přesnější a spravedlivější než člověk. Milionkrát, bez přehánění.

Soudce-člověk by přišel teprve potom – aby posoudil, zda (případná) námitka „nelidskosti“ rozhodnutí stroje je oprávněná. A musel by vysvětlit, proč je rozhodnutí stroje nesprávné – a proč, z jakých vyšších důvodů by měl být zákon „porušen“.

189 Asimov, I. *Já, robot*. s. 141

190 Fiala, J. *Čím hloupější jsou lidé, tím inteligentněji vypadají počítače*. str. 556

6.2 Zákon

Podle Ústavy jsou soudci při výkonu své funkce nezávislí. Jejich nestrannost nesmí nikdo ohrožovat. Podle zákona může být soudcem občan, jehož zkušenosti a morální vlastnosti dávají záruku, že bude svou funkci řádně zastávat. K tomu skládá slib:

Slibuji na svou čest a svědomí, že se budu řídit právním řádem České republiky, že jej budu vykládat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí a že v souladu s ním budu rozhodovat nezávisle, nestranně a spravedlivě.¹⁹¹

Co takové prohlášení znamená?

Mohl by tam být klidně i slib, že soudce bude spravedlivější než dovede, nebo, že bude rozhodovat moudře. Proč by ne?

Odkaz na moudrost chybí možná proto, že moudrý člověk k souzení nepotřebuje zákony, kdežto soudci jsou zákonem vázáni. Možná proto zákon místo o moudrosti mluví o tom, že soudci jsou povinni zákon vykládat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí a rozhodovat v přiměřených lhůtách bez průtahů, nestranně a spravedlivě a na základě skutečností zjištěných v souladu se zákonem, a také, že soudci nesmějí dělat nic, co by mohlo narušit důstojnost soudcovské funkce nebo ohrozit důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudů.

K tomu jim nemá pomáhat Bůh, ale jejich čest a svědomí.

Soudit druhé lidi znamená mít nad nimi moc – a zodpovídat se výhradně vlastnímu svědomí.

Lidé, kteří měli svědomí tak silné, že dokázali ovládnout a potlačit své vlastní ego, jistě v historii existovali. Rozhodně jich ale nebylo mnoho. Soudců je však potřeba hodně – a pouze jejich čest a jejich svědomí jsou zárukou toho, že se nebudou chovat jako normální lidé, že budou své osobní preference a názory a postoje a pocity přehlížet.

Máme-li ovšem k dispozici „jen lidi“, s jejich danými vlastnostmi, můžeme těžko očekávat, že soudce bude nadpozemsky dokonalý, nestranný a poctivý .. jak to o něm předpokládá (a tvrdí) zákon.

Každý totiž ví, že zákon může říkat co chce, ze zruďného člověka nikdy ctnostného soudce neudělá; a vůbec nejlépe to vědí ti, kdo se v justici pohybují.

Je to biologie, která dává člověku a jeho společnosti limity. Jestliže jsou tyto limity překročeny, není možné, aby právní systém fungoval. ... pokud totiž právní norma bude v souladu s tím, co nám bylo dáno do vínku jako podstata našeho bytí, jistě se zvýší šance, že norma bude funkční a obecněji přijímaná.¹⁹²

191 Zákon č. 6/2002, Sb., o soudech a soudcích, § 62

192 Veselá-Samková, K. *Ochrana lidských práv*. s. 224

6.3 Strom a jeho ovoce

Je člověk (soudce) přirozeně dobrý nebo špatný?

Filosoficky zajímavá myšlenka – ale v tomto ohledu, kdy jde o spravedlnost a reálné uspořádání společnosti, bych si dovilil filosofii redukovat na jednu její součást: na pragmatismus. A sice tak, že věc se soudí podle účinku, jednání podle výsledku a strom podle ovoce – jak už stovky let napovídá Bible.

Na otázku, zda je člověk dobrý nebo špatný, by tedy (pragmatická) odpověď mohla znít: Jak který. A jak kdy.

Nevím, jaký souhrn vlivů může způsobit, že se někde objeví kraj zcela neúrodný, nebo země, kde spravedlnost mají v rukou lidé (přirozeně) nespravedliví. Nevím, ale stává se to. Kdo má oči a zkušenost, vidí to; jen to nesmí říkat nahlas, neboť jako se kamenitá půda brání obdělávání, tak se i zavšivená justice brání očištění. Vědomě, cíleně, racionálně – za použití všech dostupných, přípustných, nepřípustných i společnost rozvracejících prostředků. Neboť se zdá, že jednotlivému člověku je zřejmě skutečně vlastní, že nemá-li nad sebou silnou kontrolu, silnější než je sám, začne se chovat jako vlk. Nebo huň. Tím spíš pak uprostřed společenství, neboť, jak trefně napsal JUDr. Karel Čermák:

Abychom začali klasicky, tak už staří Římané říkali, že senátoři jsou docela hodní kluci, kdežto senát jako takový je hnusná bestie ...¹⁹³

Psáno to sice bylo o senátu (a k advokátům), ale jeho poznámka (a zkušenost) se dá dobře vztáhnout na celou justici coby společnost mocných, nedotknutelných, zodpovědných jen sobě samotným.

Vzepřít se takové „přirozenosti“ dokáže jen člověk morálně velmi silný.

Jenže morálka se u soudců nijak neprověřuje, nezkouší, netestuje, jakkoli je na ní celá spravedlnost postavena.

6.3.1 Jsou soudci také (jen) lidé?

Jak se z nás, obyčejných smrtelníků, vybírají lidé dokonale charakterní, kteří si svou dokonalost „ze zákona“ celoživotně udrží? Nejsou (někteří) soudci opravdu spíš „smějící se bestie“, jak se po svých zkušenostech nechápavě táže jeden z příspěvatelů portálu Justice.cz?¹⁹⁴

¹⁹³ Čermák, K. Úvodník in: *Bulletin advokacie*. str. 5

¹⁹⁴ *Jak to vidí...* [on line] Justiční kanál 21. 3. 2009

Může soudce vynést rozhodnutí, které je v rozporu se zákonem? Advokát říká: Ano takový rozsudek padne a nic se s tím nedá dělat. Jděte od toho a ušetříte za výdaje. Taková je zkušenost. Dovolání jen proti důvodům rozhodnutí totiž ze zákona není přípustné. Soudci stačí zdůvodnit jakýkoliv rozsudek (i takový, který lze vyvrátit důkazem z opaku) a občan nemá žádnou možnost se bránit.¹⁹⁵

Ve vztahu ke stranám soudního řízení je soudce například povinen se zdržet projevů sympatií, náklonnosti nebo negativních postojů. Což ovšem, jak zákonodárce zřejmě tuší, není možné. Těžko se totiž člověk zdrží svých pocitů, které jsou mu vlastní – a které jej, dá se říci, dělají tím člověkem, kterým je. Proto se soudce má zdržet pouze „projevů“ – a nikoli sympatií, náklonnosti či negativních postojů samotných.

Ale dobrá, dalo by se říct. Soudce na vás tedy nesmí plivnout, když vás nemá rád. Brání mu v tom zákon. Bylo by to totiž zjevné – a on by za to mohl být hnán ke kárné odpovědnosti, neboť by tím zjevně narušil důstojnost soudcovské funkce a ohrozil důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudů.

Pokud ovšem to plivnutí zabalí do rozsudku, který vám s potměšile zlomyslným šklebem přednese, vůbec nic se nestane. Není to totiž vidět; není to zjevné natolik, aby to muselo být přiznáno. Zrůdným rozsudkem totiž, zřejmě, soudce důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudů nenarušuje. Dokonce ani tehdy ne, pokud by takový rozsudek byl jako nespravedlivý označen (odvolacím soudem, Ústavním soudem, Štrasburským soudním dvorem nebo třeba právní analýzou), ani pak nemáte možnost se bránit, že chcete soudce čestného a spravedlivého. Ne; zákon na to pamatuje a říká výslovně, že:

Důvodem k vyloučení soudce (přisedícího) nejsou okolnosti, které spočívají v postupu soudce (přisedícího) v řízení o projednávané věci nebo v jeho rozhodování v jiných věcech.¹⁹⁶

Soudce tedy sice musí rozhodovat čestně, spravedlivě a nestranně a tak dále, ovšem pokud rozhodne nesmyslně, zvrhle a nespravedlivě a tak dále, nic se neděje, není proti němu (soudci) obrany. A vám nezbyvá než odevzdaně doufat, že u odvolacího soudu narazíte na některého ze soudců, jejichž rozhodování si advokáti váží.

Soudí prý i tací. Jenže jich je zoufale málo.

195 Januška, K. *Přinuťme naši justici, aby dodržovala Listinu práv a Ústavu ČR.*

196 Zákon č. 99/1963, Sb., občanský soudní řád, § 14, odst. 4

Jak je ale možné, že ve vztahu občan – soudce je tím nesrovnatelně více hájeným soudce?

To nikdo neví. Ale je to tak.

Co na tom, že soudce, který rozhoduje nespravedlivě, se výslovně protíví svému poslání? Co na tom, že Ústava říká, že: Soudy jsou povolány především k tomu, aby zákonem stanoveným způsobem poskytovaly ochranu právům.

Co na tom, že i právníci si teoreticky uvědomují důležitost spravedlivého rozhodování:

K výslovnému spojení lidských práv s utrpěnou nespravedlností se přiklání i Jürgen Habermas, který říká: „Ve většině článků zakotvujících lidská práva zní i echo utrpěné nespravedlnosti, která bude zároveň i slovo za slovem negovaná.“ ... Lidská práva odrážejí podstatnou část představ společnosti o dobrém životě a spravedlnosti. Lidská práva představují součást humanismu a jsou neoddělitelně spojená s uznáním vysoké hodnoty a hlavně důstojnosti lidské osobnosti.¹⁹⁷

6.4 Co je *spravedlnost*?

Spravedlnost je složitý pojem. John Rawls věnuje v knize *Teorie spravedlnosti* mnoho stran jen vymezení různých výchozích pohledů na ni.

Základní princip spravedlnosti však je ten, dalo by se stručně shrnout, že *spravedlivé rozhodnutí by nestranný pozorovatel přijal a schválil; že by proti němu neměl výhrady.*¹⁹⁸ Nestranný proto, aby nebyl při posuzování ničím a nijak ovlivněn. Nestranný pozorovatel je tedy teoretický pojem; podobně hypotetický, jako nestranný soudce.

Soudy, jak popíšu na několika ukázkách níže, prakticky vůbec nerozlišují mezi *volným* hodnocením důkazů, mezi *libovolným* hodnocením důkazů a mezi jejich *svévolným* hodnocením?

Teoreticky všechno funguje dokonale, ovšem nad skutečnými soudními rozhodnutími, domnívám se, i ten nejzarytější obhájce zdejší justice uzná, že jde o selhání.

Selhání čeho ale? Jednotlivce? V tom případě by muselo být (systémem) odhaleno a napraveno. Což se neděje.

197 Bárány, E. *Determinanty lidských práv.*

198 Rawls, J. *Teorie spravedlnosti.*

6.4.1 „Pojistka“ spravedlnosti

Soudci obecných soudů jsou vázání zákonem, teprve soudce Ústavního soudu má, spolu s prezidentem a institutem prezidentské milosti, možnost napravit „strojový“ dopad zákona, jemuž se soudci obecných soudů leckdy opravdu vzepřít nemohou, ani kdyby chtěli.

Pokud však soudci Ústavního soudu odmítají zkoumat a hodnotit svévolná odůvodnění rozsudků s tím, že jsou prý výrazem soudcova nezávislého rozhodování, ačkoli soud v odůvodnění výslovně lže a zjištěné skutečnosti upravuje podle „svých potřeb“, pak Ústavní soud svou zásadní roli v justičním systému neplní.

Hromadné odmítání stížností na zvlášť soudců obecných soudů je sice lidsky pochopitelné, neboť si tím soudci Ústavního soudu usnadňují složitou situaci, ale je nepřijatelné a nepřijatelné, aby tím shazovali důsledky stavu české justice na občana. Oni to sice připouštějí a občas napíší, že se to [jejich rozhodnutí, pozn. P.S.] může citelně dotknout některého z účastníků řízení, ovšem tím to pro ně končí.

Lidsky je to opravdu pochopitelné: úleva sobě je člověku vždy bližší, než bolest způsobená tím komusi druhému.

Není skutečně problém v tom, že – i – soudci Ústavního soudu jsou jen lidé?

Takoví, kteří si svou práci ulehčují, vidouce nereálnost a neprůchodnost a nejistý výsledek svých případných snah hledat v každém jednotlivém případě to nejlepší z možných řešení? Marný boj (s lidskou hloupostí) by nevzdal jedině Sisyfos – a stroj!

Stroj by totiž pocitu marnosti a bezmoci nikdy nepodleh. Stroj by nepřijal nesmyslná odůvodnění, ze kterých rozpor s logikou, svévole a podjatost přímo číší. Stroj ne.

Soudci Ústavního soudu, stojící nad zákonem jako nejvyšší záruka spravedlnosti však ano. Jen někdy, překvapivě tam, kde se soud skutečně pokouší v rámci svých možností o jakousi spravedlnost a podrobně a důkladně svůj postup odůvodní, je toto odůvodnění odmítnuto a rozsudek překvapivě zrušen¹⁹⁹, ačkoli jindy bylo tolikrát u zcela příšerných rozhodnutí „alibisticky“ tvrzeno, že Ústavnímu soudu nepřísluší podrobně zkoumat odůvodnění napadených rozsudků.

Ano, lidsky je to, možná, pochopitelné.

Jenže co se dá lidsky pochopit a přijmout u obyčejného člověka, není možné tolerovat soudci, protože soudcovské pravomoci jsou postaveny na tom, že soudce se své lidské

199 I.ÚS 2862/07

„normálnosti“ zřekne, zbaví. Jen díky tomu do rukou dostává téměř neomezenou moc nad lidskými osudy; ale taková výsada musí mít pevné a důsledně dodržované hranice.

To, myslím, chápe každý – kromě soudců samotných. I to je – lidsky – pochopitelné.

Jenže může se soudce zbavit přirozeného sklonu zohledňovat víc sebe (a své kolegy), než jakési cizí, úplně neznámé lidi, kteří si ke všemu na jejich složité a zodpovědnou práci stěžují? Může se nějak člověk zbavit své lidské podstaty?

Já se domnívám, že to není možné.

A domnívám se, že právě proto by lidi měl soudit raději stroj.

Aby se nestávalo, že Ústavní soud prohlásí, že soudce sice jednal nesprávně, ale že to mohlo být ještě horší – a nebylo, takže se vlastně nic nestalo (... soud při svém rozhodování z tohoto [ústavněprávního, pozn. P.S.] rámce nevybočil způsobem natolik extrémním ...²⁰⁰), a to v situaci, kdy vás svým jednáním poškozují přímo tento soudce, tedy ten, komu bylo svěřeno dohlížet na ochranu vašich práv.

Ústavní soud sice „ústy svého pléna“ říká, že:

... je zcela nezbytné, aby rozhodnutí obecných soudů nejen odpovídala zákonu v meritu věci a byla vydávána za plného respektu k procesním normám, ale aby také odůvodnění vydaných rozhodnutí ve vztahu k zmíněnému účelu odpovídalo kritériím daným ustanovením § 157 odst. 2 in fine, odst. 3 občanského soudního řádu, neboť jen věcně správná (zákonu zcela odpovídající) rozhodnutí a náležitě, tj. zákonem vyžadovaným způsobem odůvodněná rozhodnutí, naplňují - jako neoddělitelná součást "stanoveného postupu" - ústavní kritéria plynoucí z Listiny (čl. 38 odst. 1). Obdobně jako ve skutkové oblasti, i v oblasti nedostatečně vyložené a zdůvodněné právní argumentace nastávají obdobné následky vedoucí k neúplnosti a zejména k nepřesvědčivosti rozhodnutí, což je ovšem v rozporu nejen s požadovaným účelem soudního řízení, ale též i se zásadami spravedlivého procesu (čl. 36 odst. 1 Listiny), jak jim Ústavní soud rozumí.²⁰¹

Jenže k čemu jsou taková prohlášení, když praxe je úplně jiná? Když soudce Ústavního soudu tvrdí, že: Jak soud prvního stupně, tak i odvolací se se všemi podstatnými námitkami stěžovatele, byť stručně, vypořádaly²⁰², v situaci kdy to ani náznakem není pravda? Tedy, pokud „vypořádaly“ nemá znamenat, že k tomu soudce „něco napsal“; sice skrz naskrz nesmyslného, ale že to tak stačí.

Nebo jiná, velmi obvyklá situace jednostranného hodnocení zjištěných skutečností, kdy soud konstatuje, že stěžovatel dále namítl zjevný rozpor v napadených rozhodnutích, jestliže na jedné straně obecné soudy zohlednily jeho nevyhovující bytovou situaci ve výroku o

200 viz. například I.ÚS 2093/2007

201 Pl. ÚS 1/03 (č. 153/2004 Sb.)

202 II.ÚS 320/09

styku s nezletilou dcerou, na straně druhé ji nebraly v potaz při rozhodování o výši výživného²⁰³.

I tenhle nepřijatelný, jednostranně zvýhodňující pohled je pro soudce Ústavního soudu něčím naprosto normálním, běžným, přijatelným – a dokonce snad, možná i správným.

O povolení obnovy řízení prakticky nemá smysl žádat, říkají advokáti. Soudy je v tom svými rozhodnutími utvrzují – a Ústavní soud ve velké většině nemá žádné námitky, ačkoli sám konstatoval, že správně by to mělo být jinak:

39. Hodnocení způsobilosti předkládaných důkazů se má však pohybovat v rovině pravděpodobnostní. Soud rozhodující o povolení obnovy si nesmí atrahovat definitivní posuzování předkládaného důkazu v kontextu důkazů již provedených v původním řízení, a tím méně tento soud smí provádět sponte sua další dokazování, jehož účelem by bylo učinit konečný závěr o vině či trestu pod zorným úhlem nového důkazu

41. Účelem řízení o povolení obnovy řízení naopak není přezkoumávání zákonnosti, popř. odůvodněnosti původního rozhodnutí. Stejně tak není účelem řízení o povolení obnovy řízení posuzovat vinu odsouzeného. Posuzování těchto otázek v rámci řízení o povolení obnovy řízení zřetelně překračuje účel tohoto řízení, překračuje zákonem (tr. řádem) mu vymezený procesní rámec, a pokud se tak stane, jde tak o jednání ultra vires, které sebou nese dopady (zásahy) do základních práv stěžovatele v důsledku svévole.²⁰⁴

Přesto ale, když soud návrh na obnovu řízení zamítne výslovným hodnocením předložených důkazů, Ústavní soud takové rozhodnutí posvěť.²⁰⁵

Z pohledu soudce Ústavního soudu ale možná justice funguje docela dobře, tak nějak normálně, přijatelně, v rámci možností – a není třeba na ní nic měnit, jelikož „přehnané lpění na spravedlnosti rozsudků“ by soudcům ještě ztěžovalo, ne-li úplně znemožňovalo jejich složitou práci.

Jenže soudy nejsou, alespoň doufám, určeny k tomu, aby zajišťovaly především lidsky pochopitelnou, kolegiální ochranu právům soudce, ale aby poskytovaly ochranu právům občana, byť to může být někdy (lidsky) velmi složité a nepříjemné. Justice totiž, domnívám se, nefunguje správně tehdy, když si v ní spokojeně pochrochtávají soudci, ale tehdy, když její rozhodování nebudí ve společnosti rozhořčení.

203 III.ÚS 2305/08

204 I. ÚS 2517/09

205 například IV. ÚS 1917/2010

6.5 Stroj-soudce?

Jistě, přenechat stroji souzení od „A“ do „Z“ by, zřejmě, přineslo jen malé zlepšení oproti současnému katastrofálnímu stavu. Toto zamyšlení ale nemá za cíl navrhnout dokonalé řešení; už jen proto, že dokonalá řešení neexistují. Jsou ale řešení špatná, lepší a dobrá. Současná justice, soudě podle jejího ovoce, je ve stavu více než špatném. A protože takový stav trvá už velmi dlouho, je třeba hledat řešení jinde než v soudcovské samosprávě, která si, jak vidno, bude svůj bahnitý rybník ráda udržovat takový, jaký je.

Záchrannou síť před dopadem nepřiměřeně tvrdých rozsudků, daných „strojově nelidskou“ aplikací zákonných pravidel, by plnila, jako to dělá i dnes ve věcech trestních, Kancelář prezidenta republiky. Samozřejmě by se musela posílit – například těmi ze soudců, u kterých by psychotesty zjistily natolik bezvadný morální profil, aby bylo možno jim takovou práci svěřit. Obdobně i přípravu podkladů pro soudce-stroj by zajistili někdejší soudci, rekvalifikovaní na úředníky. Tedy jen takoví, co by prošli důkladnými psychotesty. A ti ostatní by se jednoduše vrátili mezi prostý lid.

Nelidské? Nemyslím...

ZÁVĚR

Může tedy stroj myslet? Myslet jako člověk?

Co ale přesně znamená *myslet*? Co je to *stroj*? A v čem je člověk konkrétně jiný než stroj? Co to obnáší, být živý? Není *život* strojový?

Hledáním odpovědí na takové otázky, nebo na mnohé podobné, by se dalo popsat mnoho papíru. Nebylo však mým úmyslem ani mou ambicí odpovědi najít; nemohl jsem je však nepoložit. Téma *Myšlení člověka a „myšlení“ stroje* totiž stojí na „nezodpověditelných“ otázkách. Mou ambicí bylo téma rozevřít a naznačit šíři a hloubku otázek souvisejících otázek. Odpovědi? Snažil jsem se najít spíš jen směr, nebo alespoň směr, kterým by se, podle mne, mohly nacházet. Především jsem ale dával otázky tam, kde, mám ten pocit, jako bychom se tvářili, že žádné otázky nejsou, že máme uspokojivě zodpovězeno. Nemáme. Otázky zůstávají – a je, domnívám se, dobře je opakovat, připomínat.

Mysl tedy, zdá se, vládne našemu racionálnímu, „spočitatelnému“ rozumu, a této mysli zřejmě vládne cosi, co je mimo nás, mimo svět, který dokážeme vnímat.

Že stroj dokáže napodobit ten racionální rozum, o tom, myslím, není pochyb. Takový stroj dokážeme sestrojít už dnes – a byl by nesrovnatelně rychlejší a přesnější (a spravedlivější) než je člověk, právě proto, že by byl prostý lidskosti a z ní plynoucích emocí.

Pokud bychom tedy myšlení chápali jako souhrn všech jeho složek, z nichž je rozum pouze jednou částí, pak se zdá, že stroj nikdy *myslet* nemůže. Tedy alespoň:

1) nemůže *myslet* stroj stvořený člověkem

...protože ten bude vždy jen napodobovat tu část lidského myšlení, kterou člověk dokázal odhalit a popsat; půjde tedy vždy jen o nápodobu nápodoby, kdy první napodobení probíhá na úrovni *myšlení* → racionalizace, a druhé napodobování na úrovni racionalizovaný "předpis" → jeho (strojová) aktualizace

2) nemůže *myslet* jako člověk

...protože lidské *myšlení* může být výhradně lidským už jen z definice; i kdybychom však připustili možnost přenosu (jako může stroj nosit lidský klobouk), tak by z toho vyplývalo, že:

- jsme také jen stroje
- smíříme se s tím, že každý stroj potřebuje tvůrce

Tématem mé práce však nebylo jen konstatovat, že je možný pouze „strojově myslící stroj“. Našel jsem ale něco, co by mě opravňovalo se domnívat, že je možný i „stroj myslící nestrojově“?

Kdyby se dal vyrobit robot, který by mohl zastávat funkci zvoleného zástupce lidu, pak by ji zastával co nejlépe. Díky zákonům robotiky by nemohl škodit lidem, byl by imunní vůči sklonům k diktatuře, korupci, hlouposti, předsudkům.²⁰⁶

Tohle napsal Isaac Asimov v knize *Já, robot*. A byl by imunní vůči potřebě vidět svět prizmatem vlastních očí; vůči potřebě dívat se na sebe jako na cosi jedinečného a výjimečného, dodal bych já lehce provokativně.

Číslicový stroj, říká John Searle, myslet nemůže. Chybí mu prý totiž něco, co nejde stvořit výpočtem, algoritmizovat – totiž *sémantické obsahy*; tedy to, co fenomenologové mají za základ, za jediné, čím svět „poznáváme“ a kde se nám jeví – tedy *vědomí*.

Žárovce, dá se říci, dělá přísun energie dobře – úplně se tím rozzáří.

To o ní ale můžeme říci (a vidět, hodnotit) jen my, ne ona, dalo by se namítnout.

Myslím však, že by nebyl zvlášť velký problém udělat „mluvící žárovku“; takovou, která by to, že se jí dostane přiměřené dávky elektrické energie, dovedla okomentovat třeba takhle: „Jéjda, tohle je teda fakt boží pocit!“ U takovéto jednoduché mluvící žárovky bychom zřejmě byli ještě schopni poznat, že to, co říká, „nemyslí vážně“, že si to „neuvědomuje“ a že jí to „nejde od srdce“. Ovšem u složitějšího systému, který už by dokázal sám sebe obsluhovat, dodávat a zajišťovat si to, co ke svému „životu“ (=provozu) potřebuje, a měl by k tomu vytvořený systém vzájemně se podmiňujících vazeb a přenašečů, působících na další a další (elektrochemické) snímače, které by svůj stav nějak vnímatelně „zveřejňovaly“. Kdyby nám takový stroj, třeba domácí uklízací robot, řekl, že se zamiloval do ventilátoru, věřili bychom mu? Asi, možná bychom se ptali, proč? On by nevěděl; jen by říkal, že mu blízkost ventilátoru „dělá dobře“, i vzpomínka na něj by mu byla „příjemná“ – a vůbec by si „neuvědomoval“, že (například) v místnosti, kde je ten silný ventilátor, se prach a drobné nečistoty shromažďují při jedné straně, takže je úklid snadnější. A už vůbec by netušil, že i ten ventilátor úklid „vítá“ (a pomáhá mu), jelikož pak nemusí tolik „hlídat“ víření prachu a ostatních nečistot...

206 Asimov, I. *Já, robot*. s. 141

Může stroji být něco *příjemné*, může to *vítat*, může něco *mít rád*? Lákavé by bylo se ptát, zda *může stroj cítit a prožívat lásku, jako ji cítí a prožívá člověk*?

Odpovědět lze: „Ano.“

- stačí pojem „láska“ dostatečně fyzikalisticky redukovat, degradovat a vyprázdnit, řekl by někdo
- stačí pojem „láska“ zbavit blouznivého balastu iluzí a nastavit mu racionální zrcadlo, řekl by jiný

Jaký je tedy zásadní rozdíl mezi člověkem a strojem?

Člověku o něco jde; člověk o něco usiluje. To ale jde, bez velké nadsázky, říci i o tom termostatu – jde mu o udržení správné teploty. Jenže člověk má s tím, o čem jde, spojený nějaký vztah; má k tomu **svůj** postoj. Člověku, na tom se víceméně shodla většina filosofů, jde o to, aby věci v něm vytvářely dobrý pocit; jde mu o to, aby svůj čas co nejvíce prožíval slastně a co nejméně strastně; jde mu o sebe. A potom jistě (někdy, někomu) i o druhé, o společnost; člověk je přece *zoon politikon* – ovšem i tu společnost soudí a hodnotí a prožívá ve vztahu k sobě, ke svému štěstí a ke své blaženosti.

Stroj ne.

Opravdu? Nedal by se uvažovat termostat, kterému by udržení správné teploty přineslo, kupříkladu, impuls energie, který by nějaký senzor vyhodnotil jako „příjemný“; to znamená, že tu „příjemnost“ by přijal a vyhodnotil zase jiný senzor .. a tak dále, bez cíle, neboť „příjemnost“ není hodnota technická, měřitelná, tu je třeba teprve následně (nebo předem) jako příjemnou vyhodnotit – a tohoto „konečného“ vyhodnocení stroj schopen není. Myslím.

Zůstává ovšem otázkou, zda je toho schopen člověk; jestli není možno „jednoduše“ říci, že i já mám vyhodnocení „naprogramováno“ a nejde u mě o nic jiného než o předepsané reakce. Jako by stroj mohl rozsvícení zelené kontrolky, signalizující (například) úplné nabití baterií, prostě *označit, vyhodnotit* nebo *chápat* jako *slast* – podobně, nebo analogicky, jako člověk *označuje, vyhodnocuje* a *chápe* jako *slast* zvýšení úrovně určitých hormonů nebo jiných chemických látek. Zjednodušeně: Vnější podnět, jako nedostatek nebo přebytek světla, blízkost nebo vzdálenost žádoucí osoby a tak dále, způsobí zvýšení (nebo snížení) produkce určité látky v organismu .. a tak dále, až nakonec vznikne smutek, tíseň, radost, touha, představa, přání a tak dále.²⁰⁷

207 více v kapitole *Něco „chemie myšlení“*

Problematické zůstává vyhodnocující „já“. Kdo vyhodnocuje? Kdo k těm popsaným dějům zaujímá stanovisko?

Jenže to je jen další, zřejmě nezodpověditelná otázka.

Strojovost „fungování“ člověka není pro člověka snadno přijatelná; redukce vůle a emocí a morálky na „strojové projevy“ se zdá být až nepříjemně – a především nepříjemně degradující:

Přetrvává však stále představa, že by počítače mohly rozumět (např. přirozenému jazyku), myslet, mít vědomí, a dokonce i pocity. Jistě je to možné, pokud ovšem dáme všem těmto slovům jiný smysl. Např. když inteligencí budeme rozumět schopnost úspěšně procházet testy inteligence, řešit hlavolamy či hrát hry nikoli už schopnost rozlišovat mezi pravdou a nepravdou, mezi tím, co je správné a co nesprávné. Pak bude už jen krok k tomu, abychom takto zmrzačenými pojmy nahradili pojmy původní. Problém umělé inteligence, totiž to, zda mohou počítače myslet tak jako lidé, by mohl mít nakonec jednoduché řešení: stačí počkat, až lidé stykem s počítačovými kouzly zhloupnou natolik, že budou myslet jako počítače. Inteligence pak už nebude schopností rozlišovat mezi pravdou a nepravdou, mezi tím, co je správné a co nesprávné. Toto rozlišení za nás udělá někdo jiný a my ani nebudeme vědět kdo, dokonce to už nebude vědět nikdo.²⁰⁸

Problém je ovšem, zdá se mi, někde jinde. To, co vadí, není strojovost – kterou například John Searle přijímá zcela bez váhání, když říká, že *v jistém smyslu jsme všichni stroje, tedy fyzikální systémy schopné provádět jisté operace*²⁰⁹ – nýbrž to, že by takhle naše „strojová podstata“ měla být (vlastně sama) zdrojem toho, co vnímáme jako svou osobnost, jako svou jedinečnost – jako své lidství; své „já“.

Teorie, před kterou zvláště varoval [Joseph Weizenbaum, tvůrce programu Eliza, pozn. P.S.], nebyla už teorie umělé inteligence, nýbrž teorie člověka. Od drobných metafor, které vznikly přenosem ze člověka na stroj nebo ze stroje na člověka, není dle Weizenbauma daleko ke ztotožnění člověka se strojem.

Dokáže ten, kdo povýší stroj na člověka, nestat se sám strojem?²¹⁰

Myslím, že dokážu přijmout, že jsem – coby člověk – strojem. Ostatně nic jiného si moje (lidská) mysl neumí za cíleně se projevující entitou představit, než soustavu vzájemně provázaných prvků, které vytvářejí mechanismus. Živý – ale *mechanismus*.

Obtížné je (pro mě) uvěřit, že takto cíleně se projevující (téměř) dokonalý stroj, jakým je člověk, měl vzniknout náhodou, nebo sledem náhod. Domnívám se, že pro lidskou mysl není přijatelné jiné vysvětlení, než že promyšleně fungující stroj potřebuje tvůrce. Berličkou, náhražkou je tvrzení, že tvůrcem (Bohem) je sama příroda. Ovšem tvůrce, který stvořil sám sebe, nic nevysvětluje. Problém je ale i tvůrce „mimo“ náš svět: Kde by byl? A odkud by se vzal jeho svět?

S tím pak souvisí zásadní (Leibnizova) otázka: Proč je vůbec něco – a není spíš nic???

Dobrá, skutečně filosofická otázka. (Nedá se na ni odpovědět; můžeme jen odpovídat.)

208 Fiala, J. *Čím hloupější jsou lidé, tím inteligentněji vypadají počítače*

209 Searle, J.R. *Mysl, Mozek, věda*. s. 37

210 Havel, I. M. *Člověk k obrazu počítače*.

Pokud svět (vesmír) vznikl sám z ničeho, a pokud sám vytvořil sledem náhod z chaotické změti prachu, kamení a nehmotných, neviditelných a nevnímátných částic naši celkem úhledně ne-chaotickou planetu Zemi, obývanou ještě dokonaleji spořádanými organismy s fascinující lidskou myslí na vrcholu, tedy pokud tohle všechno vzniklo evolucí samo, pak, domnívám se, by to mohlo být – paradoxně – napodobitelné úsilím „stvořitele“, člověka, neboť ten řád, jemuž svět podléhá, je všude kolem nás, přístupný našemu myšlení, tedy odhalitelný – a napodobitelný; až pronikneme k jeho úplně nejnějnějším tajemstvím.

Ovšem co když z ničeho něco nevzniklo samo? Co když je všechno jinak, než jak to vidíme? Co když otázka Proč je vůbec něco a není spíš nic je problémem pouze naší mysli, ale něco je věčné a je to tak bez konců všude, ač jsou věčnost i nekonečnost naší mysli nedostupné?

Představme si prázdný prostor. Ne jen takový, kde nic není vidět ani s pomocí mikroskopů, ale prostor skutečně, absolutně prázdný. Nic, které má nulové gravitační pole, a tedy se nijak neprojevuje. Nic se přece nemůže nijak projevat, to je jasné. Jenže kvantová mechanika ukazuje, že to gravitační pole je u „ničeho“ sice v průměru opravdu nulové, ale jeho okamžitá hodnota se díky kvantovým fluktuacím vlní nahoru a dolů; takže nic, absolutní prázdno, se chvíli projevuje tak a chvíli jinak, a tak se to (nic) pořád dokola „smyslne vlní“, aniž bychom to mohli svými smysly postřehnout...

V současné době existuje pět konzistentních, ale vzájemně se lišících teorií superstrun. Podle teorie superstrun má vesmír, namísto nám dobře známých čtyř rozměrů, těch rozměrů deset; jeden časový a devět prostorových. Dodatečné rozměry jsou ovšem svinuty do variety malé velikosti, v důsledku čehož unikají přímému pozorování. Kdo ví.

Tohle však nejsou úvahy básníků či blouznivých filosofů, tesajících oblačně nezřetelnou myšlenku do hrubých kvádrů slov; ne, to jsou vědecké úvahy, ve kterých musí všechno (předpokládané) souhlasit se vším (známým), než se to třeba jen vysloví.

Ano, my a celý náš svět (možná) jsou jen „vlny“, vlnění – jen silová pole, která my, našimi (omezenými) lidskými smysly jen vnímáme **jako** hmotu – která je *pro nás* skutečná. Asi, jako je skutečný svět v zrcadle pro člověka, který může ověřovat „skutečnost“ jedině očima; jako je skutečné obíhání Slunce kolem Země pro člověka, který neprovedl dlouhá pozorování a výpočty (nebo neviděl snímky z vesmíru); jako je skutečná vzpomínka, kterou naše paměť „upravila“ do lepší podoby; jako vidí zamilovaný jinou „skutečnost“ než vidí

umírající, přestože se dívají na totéž. Nevím, jestli nás smysly klamou. Jsou to naše smysly a ukazují nám to, co můžeme vidět; nic víc, nic méně. Je to ale *skutečnost*?

Jaký je vlastně rozdíl mezi „skutečností“, kterou *vidíme* (svou myslí) a tou „skutečností“, kterou *víme* (svou myslí)? Něco prostě už víme, aniž by nám to kdokoli řekl a aniž bychom to dokázali „spočítat“ – ale mohl by k „tomu“ mít přístup i stroj? Námi stvořený stroj!? Nebo ne? Jako nemůže kámen okopírovat strom a rozrůst se do široké koruny, jako nemůže včela napodobit mravence a postavit z jehličí „včeliniště“, tak ani člověk nemůže se nemůže postavit vně své mysli, aby ji napodobil?

Opět jen coby ukázkou pohled Tomáše Tyce z Masarykovy univerzity, profesora v oboru Teoretická fyzika a astrofyzika, vědce, který se účastní výzkumů, při nichž se podařilo vytvořit látku, která činí věci neviditelnými, tedy průhlednými, neboť ji světelné paprsky obtékají, neboť je v ní světlo pomalejší než ve vakuu. Ten říká, že *ve vesmíru toho spoustu nevidíme; například tzv. temná hmota, která se projevuje gravitačně, ale nikoli elektromagneticky – světlo jí proniká; a tedy je prý možné, že kolem nás je jiná hmota, ale my si jí vůbec nevšimneme, neboť se s běžnou hmotou míjí – a může jít i o jiné bytosti, které spolu interagují jinak než elektromagnetickou interakcí.*²¹¹

Domnívám se, že, nahlíženo pod tímto zorným úhlem, je třeba silné pýchy a nesoudnosti k tomu, aby se člověk mohl domnívat, že je schopen stvořit skutečně *myslící* stroj, neboť sám svého druhu strojem je; takovým, který se sice dokáže (pohlavně) replikovat, ovšem nedokáže porozumět ani svým projevům, natož aby odhalil motivy příčiny těch projevů.

A nebo bych se mohl zeptat jinak, nevědecky, řečnickou otázkou jistě položenou již mnoha lidmi: „K čemu by byl svět bez poezie?“

Po čem se ta otázka ptá? Po světě bez rafinovaně „vychýlených“ slovních řad, bez slovních vazeb vykalkulovaných tak rafinovaně, že algoritmus jejich účinku sice není zřejmý, ale je, funguje? A nebo jde o cosi nevyslovitelného, nepoznatelného a nepochopitelného, co je za možnostmi slov, co je mimo lidské chápání, lidskému vnímání a poznávání nedostupné – co je ovšem, možná, podstatou lidskosti a tím, čím se člověk liší od zvířete .. i od stroje.

I od myslícího stroje.

Myslím...

211 *Osobnosti na ČT24: "Vesmír je spíše konečný," říká Tomáš Tyc.* [online] ČT24.cz 16. 4. 2010 [cit. 27. 6. 2011] Česká televize, přepis rozhovoru dostupný na: <<http://www.ct24.cz/textove-prepisy/121345-vesmir-je-spise-konecny-rika-tomas-tyc/>>

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Armstrongová, K. *Dějiny Boha*. 1. vyd. Praha : Argo 1996, 456 s. ISBN 80-7203-050-7
2. Asimov, I. *Já, robot*. 1. vyd. Praha : Odeon 1981, 247 s. ISBN 01-055-81
3. Blecha, I. *Filosofická čítanka*. 1. vyd. Olomouc, Nakladatelství Olomouc : 2002, 551 s. ISBN 80-7182-112-8
4. Bárány, E. Determinanty ľudských práv. In: *Právnik, teoretický časopis pro otázky státu a práva*, ročník 142, číslo 10, str. 964-965
5. Collins, F.S. *The Language of God: a scientist presents evidence for belief*. New York : Free Press 2007
6. Čapek, J. *Příběh látky, receptivita vnímání mezi empirismem a fenomenologií*. Reflexe Oikoymenh, č. 38 Praha : Oikoymenh říjen 2010 ISSN 0862-6901
7. Čermák, K. Úvodník in: *Bulletin advokacie* Praha : Česká advokátní komora 10/2002, str. 5 ISSN 1210-6348 dostupné na: <http://www.cak.cz/files/182/BA_02_10.pdf>
8. D'Amasio, A. *Descartesův omyl*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta 2000, 264 s. ISBN 80-204-0844-4
9. Dennett, D. *Druhy myslí*. Bratislava : Archa 1997, 178 s. ISBN 80-7115-140-8
10. Descartes, R. *Meditace o první filosofii. Námítky a autorovy odpovědi*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh 2003, 535 s. ISBN 80-7298-084-X
11. Descartes, R. *Rozprava o metodě*. Praha : Svoboda-Libertas 1992, 67 s. ISBN 80-205-0216-5
12. Evans, J.St.B.T. *In two minds: dual-process accounts of reasoning*. Trends in cognitive sciences, Vol.7, No.10, , s. 454-459
13. Foucault, M. *Slova a věci*. 1. vyd. Brno : Computer Press 2007, 316 s. ISBN 978-80-251-1713-2
14. Fiala, J. *Čím hloupější jsou lidé, tím inteligentněji vypadají počítače*. Vesmír 81, 2002/10, str. 556, Vesmír, spol. s r. o. ISSN 1214-4029 dostupné na: <<http://www.vesmir.cz/files/file/fid/1538/aid/2388>>
15. Fránek, T. Novinky.cz *Klaus: Brněnská vláda rozhodla, platy soudců se nesníží*. [online] Centrum Holdings 10. 9. 2010 [cit. 19. březen 2011] dostupné na: <<http://aktualne.centrum.cz/domaci/soudy-a-pravo/clanek.phtml?id=676880>>
16. Gardner, H. *Dimenze myšlení*. 1. vyd. Praha : Portál 1999, 400 s. ISBN 80-7178-279-3
17. Hartl, P. & Hartlová, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Portál : Praha 2002, 776 s. ISBN 978-80-7367-569-1
18. Havel, I. M. *Člověk k obrazu počítače*. [online] Vesmír 81, 2002/10, str. 543 Vesmír, spol. s r. o. ISSN 0042-4544 dostupné na: <<http://www.vesmir.cz/files/file/fid/1533/aid/2373>>
19. Havel, Ivan M. *Přirozené a umělé myšlení jako filosofický problém*. [online] Glosy.info, 3 12.2004. [cit. 20.12.2010] ISSN 1214-8857 dostupné na: <<http://glosy.info/texty/prirozene-a-umele-mysleni-jako-filosoficky-problem/>>
20. Heidegger, M. *Básnický bydlí člověk/Co je metafyzika/Konec filosofie a úkol myšlení*. 2. vyd. Praha : Oikoymenh 2006, 368 s. ISBN 80-7298-165-X
21. Heidegger, M. *Bytí a čas*. 1. vyd. Praha : Oikoymenh 1996, 476 s. ISBN 80-86-005-12-7
22. Heidegger, M. *Die Frage nach dem Ding*. 3. vyd. Niemeyer : Tübingen 1987, 189 s. ISBN-10: 3484700300
23. Heidegger, M. *O humanismu*. 1. vyd. Rychnov n./Kn. : Ježek 2000, 56 s. ISBN 80-85996-32-4

24. Howard, P. J. *Příručka pro uživatele mozku*. 3. vydání, Praha : Portál 2002, 400 s. ISBN 80-7178-661-6
25. Hume, D. *An Enquiry Concerning The Principles of Morals*. z Hume Selections Kessinger Publishing 2004, 428 pp. ISBN-10: 0766181510
26. Hume, D. *Výtah z nedávno vydané knihy nazvané Pojednání o lidské přirozenosti*. Reflexe Oikoymenh, č. 38 Praha : Oikoymenh říjen 2010 ISSN 0862-6901
27. Hume, D. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha : Svoboda-Libertas 1996, 235 s. ISBN 80-205-0521-0
28. Husserl, E. *Karteziánské meditace*. 2. vyd. Praha : Svoboda-Libertas 1993, 209 s. ISBN 80-205-0311-0
29. Chomsky, N. *Language and Mind* New York : Harcourt Brace Jovanovich, Inc. 1968, 88 pp. Chapter 2 „Linguistic contributions to the study of mind: present“
30. Januška, K. *Přinutíme naši justici, aby dodržovala Listinu práv a Ústavu ČR*. [online] 7. 3. 2011 [cit. 25. 4. 2011] iDNES.cz dostupné na: <<http://kareljanuska.blog.idnes.cz>>
31. Jirovský, J. *Leibnizova filosofie mysli*. diplomová práce 2008 Masarykova univerzita
32. Kant, I. *Kritika čistého rozumu*. Praha : Oikoymenh 2001, 568 s. ISBN 80-7298-035-1
33. Kant, I. *Prologomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci státi vědou*. 2. vyd. Praha : Svoboda-Libertas 1992, 151 s. ISBN 80-205-0310-2
34. Kant, I. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Praha: Svoboda-Libertas 1990, 128 s. ISBN 80-205-0152-5
35. Komenský, J.A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských I*. 1. vyd. Praha : Svoboda 1992, 568 s. ISBN 80-205-0226-2
36. Korbel, F. „Současný stav správy justice a pokusy o jeho reformu“ in: *Česká justice – otázka správy a nezávislosti* Transparency international : Praha, srpen 2010, 226 s. ISBN: 978-80-87123-15-7
37. Koukolík, F. *Já, o vztahu mozku, vědomí a sebevědomování*. 1. vydání Praha : Nakladatelství Karolinum 2003, 382 s. ISBN 80-246-0736-0
38. Koukolík, F. *Lidský mozek*. 2. vydání Praha : Portál 2002, 456 s. ISBN 978-80-7178-632-2
39. Koukolík, F. *Lidství - neuronální koreláty*. 1. vyd. Praha : Galén 2010, 264 s. ISBN 978-80-7262-654-0
40. Koukolík, F. *Mozek a jeho duše*. 3. vyd. Praha : Makropulos 2005, 263 s. ISBN 80-7262-314-1
41. Koukolík, F. *Proč se Dostojevskij mýlil?* 1. vyd. Praha : Galén 2007, 216 s. ISBN 978-80-72622-482-9
42. Koukolík, F. *Sociální mozek*. 1. vyd. Praha : Karolinum 2006, 216 s. ISBN 80-246-1242-9
43. Kratochvíl, S. *Podstata hypnózy a spánek*. 1. vyd. Praha : Academia 1972 217 s.
44. Kremláček, J. *Mikrogeneze zrakového vjemu – neurální koreláty*. přednáška LMS Centra UHK 8. 12. 2010
45. Leibniz, G.W. *Monadologie a jiné práce*. 1. vydání, Praha : Svoboda-Libertas, 1982 175 s. ISBN 25-092-82
46. Neff, V. *Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias*. 4. vyd. Praha : Mladá Fronta 2003, 453 s. ISBN 80-204-0383-3
47. Payne, J. *Kdy začíná a kdy končí lidský život? Praktický lékař*. Česká lékařská společnost 2004, No. 3, Praha : Česká lékařská společnost březen 2004 ISSN 0032-6739 s. 157-159

48. Percy, N.R., Thaxton, Ch.B. *Duše vědy. Proměny ve vztahu vědy a náboženství*. 1. vyd. Praha : Návrat domů 1997, 303 s. ISBN 80-85495-73-2
49. Penrose, R. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta 1999, 160 s. ISBN 80-204-0780-4
50. Peregrin, J. *Člověk a pravidla*. 1. vydání Praha : Dokořán 2011, 186 s. ISBN 978-80-7363-347-9
51. Peregrin, J. *Filosofie a jazyk*. 1. vyd. Praha : Triton 2003, 216 s. ISBN 80-7254-432-2
52. Peregrin, J. *Holistické pojetí jazyka*. vyšlo pod názvem „Dávat slovům význam“ Anthropos, 2005, ISSN 0257-9774 s. 61-66 dostupné na: <<http://jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/508.pdf>>
53. Peregrin, J. *Ivan Leudar, Alan Costall (eds.): Against Theory of Mind – recenze*. Sociologický časopis, 2010, Vol. 46, No. 4, ISSN 0038-0288 s. 18-22 dostupné na: <<http://jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/549.pdf>>
54. Peregrin, J. *Jak mohly vzniknout mysl, jazyk a společnost?* [online] studijní materiál LMS Centra UHK, 9.11.2009 [cit. 25.3.2011] dostupné na: <http://lms.ff.uhk.cz/pool/download_3.pdf>
55. Peregrin, J. *Wittgenstein a pravidla našich jazykových her*. [online] 3.10. 2008 [cit. 12.3.2011] dostupné na: <<http://jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/536.pdf>>
56. Petřů, M. *Fyziologie mysli*. 1. vydání Praha : Triton 2007, 392 s. ISBN 978-80-7254-969-6
57. Petřů, M. *Možnosti transgrese*. 1. vydání Praha : Triton 2005, 272 s. ISBN 80-7254-610-4
58. Petřů, M. *Neurofenomenologie a autoexperiment: Je možná věda v první osobě?* [online] 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 15.1.2007. [cit. 22.3.2011] dostupné na: <<http://www.adiktologie.cz/en/articles/download/934/Petru-Neurofenomenologie-a-autoexperiment-Je-mozna-veda-v-prvni-osobe-pdf>>
59. Plháková, A. *Učebnice obecné psychologie*. 1. vyd. Praha : Academia 2005, 472 s. ISBN 80-200-1499-3
60. Plháková, A. Pechová, O. Základní rysy filosofie Vladimíra Tardyho, *Filosofický časopis*. Filosofický ústav Akademie věd České republiky. Roč. 58, č.3. Praha : Filosofický ústav AV ČR. červen 2010. ISSN 0015-1831, s. 394.
61. Rozehnal, I. *Nejšílenější svatby světa*. [online] ProcProto.cz 17. 3. 2011 [cit. 22. 6. 2011] dostupné na: <<http://procproto.cz/kuriozity/nejsilenejsi-svatby-sveta>>
62. Quine, W.V. *Hledání pravdy*. 1. vyd. Praha : Herrmann & synové 1994, 128 s.
63. Rawls, J. *Teorie spravedlnosti*. 1. vyd. Praha : Victoria Publishing 1995, 361 s. ISBN 80-85605-89-9
64. Rorty, R. „Metafilozofické nesnáze filozofie jazyka“ in *Aluze*, Katedra bohemistiky FF UP Olomouc, roč. 2002, čís. 1-2, ISSN 1803-3784 str. 117-144 a 128-142
65. Rektor, I. *Parkinsonova nemoc: doporučené postupy diagnostiky a léčby, II. pozdní stadium*. 1. vyd. Praha : Galén, 2004, 59 s. ISBN 80- 7262-298-6
66. Royal Holloway University of London. *Tiny brained bees solve a complex mathematical problem*. [online] Royal Holloway University of London, 25. 10. 2010 [cit. 20. 12. 2010] dostupné na: <<http://www.rhul.ac.uk/aboutus/newsandevents/news/newsarticles/bee.aspx>>
67. Röd, W. *Novověká filosofie II*, 1. vyd. Praha : Oikoymenh 2004, 590 s. ISBN 80-7298-109-9
68. Sartre, J.-P. *Bytí a Nicota*. 1. vyd. Praha : Oikoymenh 2006, 718 s. ISBN 80-7298-097-1
69. Searle, J.R. *Mysl, Mozek, věda*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta 1994, 136 s. ISBN 80-204-0509-7, část: Mohou počítače myslet
70. Schopenhauer, A. *O smrti*. 1. vyd. Brno : Zvláštní vydání 1996, 53 s. ISBN 80-85436-41-8
71. Singer, P. *Animal Liberation. Die Befreiung der Tiere*. 2. vyd. Reinbek : Rowohlt Verlag 1996, , 415 s. ISBN 978-3499199103

72. Sobotka, M. *Kantova Prologomena*. předmluva ke knize I. Kanta: Prologomena ke každé další metafyzice, 2. vyd. Praha : Svoboda-Libertas 1992, 151 s. ISBN 80-205-0310-2 s. 4-18
73. Sokol, J. *Filosofická antropologie - Člověk jako osoba*. 2. vyd. Praha : Portál 2009, 222 s. ISBN 978-80-7367-422-9
74. Škop, M. „Vázanost soudců a nezávislost justice“ in: *Česká justice – otázka správy a nezávislosti* Transparency international : Praha, srpen 2010, 226 s. ISBN: 978-80-87123-15-7
75. Veselá-Samková, K. *Ochrana lidských práv*. disertační práce 2008 Masarykova univerzita
76. Vymazalová, H. *Než přijde vakovlk (2) - ukázky z knihy*. [online] Objectiv source E-learning 21. 7. 2005 [cit. 20. 1. 2011] ISSN 1214-6307 dostupné na: <<http://www.osel.cz/index.php?clanek=1366>>
77. Wittgenstein, L. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Praha : Oikoymenh 2008, 88 s. ISBN 978-80-7298-284-4
78. Zákon č. 6/2002, Sb., *o soudech a soudcích*.
79. Zákon č. 99/1963, Sb., *občanský soudní řád*.